

EMPIIRINEN EKOKRITIIKKI

Toimittajat/Redaktörer/Editors:
Toni Lahtinen & Olli Löytty

JOUTSEN SVANEN
2022

Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja
Årsbok för forskning i finländsk litteratur
Yearbook of Finnish Literary Research

JOUTSEN SVANEN

Empiirinen ekokritiikki

Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja
Årsbok för forskning i finländsk litteratur
Yearbook of Finnish Literary Research

Toimittajat/Redaktörer/Editors:
Toni Lahtinen & Olli Löytty

JOUTSEN / SVANEN

Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja
Årsbok för forskning i finländsk litteratur
Yearbook of Finnish Literary Research

Julkaisija:

Kotimainen kirjallisuus, Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. PL 24, 00014 Helsingin yliopisto

Utgivare:

Inhemska litteratur, finskugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet. PB 24, 00014 Helsingfors universitet

Publisher:

Finnish literature, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies. P.O. Box 24, 00014 University of Helsinki

Päätoimittaja / Chefredaktör / Editor-in-Chief:

Jyrki Nummi (jyrki.nummi@helsinki.fi)

Vastaavat toimittajat (2022) / Ansvariga redaktörer (2022) /

Editors (2022):

Toni Lahtinen

Olli Löytty

Arvosteluosaston toimittaja: Reeta Holopainen, Anna Biström (ruotsinkieliset arviot)

Toimituskunta / Redaktionsråd / Board of Editors:

Riikka Rossi (pj./ordf./Chair), Jyrki Nummi, Saija Isomaa, Eeva-Liisa Bastman, Elise Nykänen, Vesa Haapala, Anna Biström

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

ISSN 2342–2459 (verkkojulkaisu)

© Kirjoittajat, 2022

Tämä julkaisu on suojattu CC-lisensillä CC BY-NC-ND 4.0 (Nimeä-Ei kaupallinen-ei muutoksia).

Denna publikation utges under CC-lisensen CC BY-NC-ND 4.0 (Erkännande, Icke-kommersiell, Inga bearbetningar).

Kannen kuva: Lotta Nevanperä / Emergency call, 2022.

Taitto: Jari Käkälä

SISÄLLYS

Toni Lahtinen & Olli Löytty: Ilmastokriisi edellyttää tutkimukselta luovuutta / Klimatkrisen kräver kreativitet i forskningen7

ARTIKKELIT / ARTIKLAR

- **Toni Lahtinen & Olli Löytty:** Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena. Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin12
- **Panu Pihkala & Anna Helle:** Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki31
- **Toni Lahtinen, Satu Grünthal & Veli-Matti Värri:** Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa51
- **Eevastiina Kinnunen:** Yhdessä lukeminen, kertomukset ja ympäristö: Luovan lukupiirityöskentelyn mahdollisuuksia ympäristökriisin aikakaudella67
- **Aino-Kaisa Koistinen, Henna Laininen, Risto Niemi-Pynttäri & Nina Sämskilähti:** Ehdotuksia luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikaksi83
- **Heidi Toivonen:** Ei-inhimillisen ympäristön monimutkaiset toimijuudet: Haastattelututkimus ympäristönovelleista98

ARVIOT / RECENSIONER

- Tommi Dunderlin:** Maailmanlopun poetiikka nykykirjallisuudessa [Mikko Mäntyniemi: *Poetics of the End: Time, Space and Vision in Contemporary Apocalyptic Narratives*]123
- Mirjami Mykkänen:** Spekulaatiivinen mimesis uutena yhteytenä maailmaan [Elise Kraatila: *The Crisis of Representation and Speculative Mimesis: Rethinking Relations between Fiction and Reality with 21st-century Fantasy Storytelling*]126
- Laura Piippo:** Pimeä tie, pitkä matka kotiin: tilan tutkimusta Maarit Verrosen tuotannosta [Sarianna Kankkunen: *Harassing Habitats: Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, A Study on Maarit Verronen*]130
- Ylva Perera:** Hur svårt har finlandssvenska författare det i Sverige egentligen? [Tomi Riitamaa: *Isolerat och övergivet nationsfragment, hänsynslöst ihjältiget? Studier i den finlandssvenska litteraturens position och predikament i Sverige*]133

Rita Paqvalen: Enspråkighetsnormen på det litterära fältet [Katri Talaskivi: *Kieli-ideologia ja kirjailijakäsitys 2010-luvun Suomessa. Muunkielisten kirjailijoiden kokemuksia suomalaisessa kirjallisuusinstituutiosta*]..... | 37

Tiia Kähärä: Monikielinen väitöskirja muistelun teemasta Bo Carpelanin myöhäistuotannossa [Nanny Jolma: *Muisteleva minäkerronta Bo Carpelanin myöhäisromaaneissa*] | 41

TONI LAHTINEN & OLLI LÖYTTY

Ilmastokriisi edellyttää tutkimukselta luovuutta

Kirjallisuushistoriassa kotimaisen kirjallisuuden alkujuuret on usein johdettu suomalaiseen metsään. Luonnon on tulkittu esittäneen hallitsevaa roolia klassisessa kansankuvauksessa, jossa se on vuoroin näytelty ankaraa vastusta ja vuoroin suojaa pahan maailman pauhulta. Siinä missä luonnonkuvauksella on aiemmin ollut kansalliset kehukset, viimeistään ilmastonmuutoksen myötä kirjallisuuden Suomi on saanut yhä enemmän yllirajaisen dystopian piirteitä.

Ilmastonmuutoksen seurauksista varoittavasta kirjallisuudesta on jopa muodostunut oma lajinsa, ilmastofiktio. Kotimaisessa romaanitaiteessa inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteita ovat viime aikoina pohtineet muun muassa Leena Krohn, Risto Isomäki, Johanna Sinisalo ja Emmi Puikkonen. Samoin nykyrunoudesta – kuten Pauliina Haasjoen, Janette Hannukaisen, Tiina Lehikoisen tai Vesa Haapalan tuotannosta – löytyy ympäristöeettisiä tai ilmastopoliittisia puheenvuoroja.

Myös lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ympäristöetiikkaa on käsitelty laajasti. Nuorille suunnattuja ilmastodystopioita ovat julkaisseet esimerkiksi Annika Luther, Emmi Itäranta ja Piia Leino. Pieniä lapsia ovat ilmastoaktivistaneet muun muassa Rosa Liksom, Magdalena Hai ja Mikko Pelttari. Kuten aikuisten kirjallisuudessa, faktaa ja fiktiota yhdistellään usein tavoilla, jotka pakottavat lukijan peilaamaan kuvitteellisia kertomuksia todellisia ympäristöriskejä vasten.

Ilmastokriisi on muuttanut peruuttamattomasti paitsi kaunokirjallisuutta myös sitä käsittelevää tutkimusta. Aikamme globaalit ongelmat saavat tämän *Joutsenen* levittämään siipensä ja katsomaan kirjallisuuden maailmaa uudesta näkökulmasta, lintuperspektiivistä: millä tavoin kirjallisuus vaikuttaa lukijoiden näkemyksiin maailmassa tapahtuvista muutoksista?

Kirjallisuudentutkimus ei ole ensimmäinen tutkimusala, jonka puoleen ihmiset kääntyvät etsiessään tietoa ilmastonmuutoksen seurauksista. Tämä julkaisu kuitenkin osoittaa, että myös kirjallisuudentutkimuksessa voidaan kysyä ympäristökriisin kannalta olennaisia kysymyksiä, jotka auttavat ymmärtämään muutosten vaikutuksia ihmisten ajatteluun.

Laajamittaisuudessaan globaali ilmastokriisi vaikuttaa siihen, mikä on tutkimuksessa – kirjallisuudentutkimus mukaan lukien – tärkeää. Tuhon partaalle lipuvassa maailmassa on keskityttävä voimistuviin uhkiin. Tutkimukselta se vaatii uudenlaista otetta ja tiedonintressien alistamista kysymykselle siitä, miten kriisistä voidaan selviytyä.

Tämän vuosikirjan artikkeleissa lähestytään kirjallisuudentutkimusta uusista ja osin kumouksellisista suunnista. Uudistava ote koskee niin tutkittavan kirjallisuuden sisältöjä kuin metodologiaakin. Kirjallisuudentutkimukselle tyypillisen lähiluvun ohella tarvitaan kokonaiskuvan hahmottelua ja sukelluksia tekstien ja lukijoiden kohtaamisiin.

Teema, jonka alla vuosikirjaa on tehty, on nimeltään empiirinen ekokritiikki. Toni Lahtisen ja Olli Löytyn johdatuksessa tähän uuteen tutki-

mussuuntaukseen kuvataan, kuinka empiirisessä ekokritiikissä yhdistyvät ympäristöllinen näkökulma ja yhteiskuntatieteelliset menetelmät. Kaikelle ekokritiikille tunnusomaisesti numeron artikkelien lähtökohdat ovatkin paitsi poikki- myös halkitieteellisiä. Koska kullakin tutkimusalalla on omat metodinsa, diskursiiviset käytäntönsä ja retorinen tyylinsä, uusien tutkimusasetelmien kartoittamiseen tähtäävä vuoropuhelu edellyttää tieteellistä monikielisyyttä.

Laajasti ottaen kyse on merkityksistä, jotka syntyvät kirjoittamalla, lukemalla, analysoimalla. Merkitysten luominen, välittyminen ja tulkitseminen vaativat tietynlaista kirjoitus- ja lukutaitoa, aktiivista ja luovaa kuvittelukykyä. Lukemalla ja kirjoittamalla voi kehittää ja jalostaa kykyä kuvitella mahdollisia maailmoja: yhtäältä dystopioita, eli kuvia siitä, mitä nykyinen kehitys pahimmillaan voi aiheuttaa, ja toisaalta utopioita, eli ideoita siitä, miten voimme välttyä tuholta.

Kirjallisuus herättää lukijoissaan monenlaisia tunteita, ja kun kyse on oman elinympäristön tulevaisuudesta, tunteet saattavat olla hyvinkin ahdistavia. Panu Pihkala ja Anna Helle johdattavat artikkelissaan kirjallisuuden herättämien ympäristötunteiden tutkimukseen. Kirjallisuuden vaikutuksia pohtiessaan he toteavat, että lukeminen voi aiheuttaa yhtä lailla katarttisia eli puhdistavia kuin epämurkaviakin kokemuksia, joita molempia tarvitaan ilmastokriisin aiheuttamien tuntemusten työstämisessä.

Kuvittelukyvyyn nostaminen tutkimuksellisen asialistan kärkeen johtaa pohtimaan myös kirjallisuuden käyttöä ympäristökasvatuksessa. Toni Lahtinen, Satu Grünthal ja Veli-Matti Värri kysyvät artikkelissaan, mikä on kaunokirjallisuuden tehtävä ilmastonmuutoksen hahmottamisessa ja ilmastoahdistuksen käsittelyssä. Tätä hyötynäkökohtaa heijastaa ajankohtainen keskustelu siitä, pitäisikö peruskouluissa ja lukioissa annettavan kirjallisuusopetuksen olla enempi analyttis-tulkinnallista vai elämyksellisiä-kokemuksellista. Onko tavoitteena analyttinen lukutapa vai heittäytyminen fiktion maailmaan ja siitä mahdollisesti seuraava kyky kuvitella toisenlainen maailma?

Eevastiina Kinnusen artikkelissa muistutetaan siitä, että kirjallisuudenopetuksen lisäksi ympäristötunteita ja -kokemuksia on alettu tarkastella yhteisöllisen lukemisen keinoin erilaisissa lukupiireissä. Yhdessä luetusta keskusteleminen tarjoaa monille mahdollisuuden kohdata ympäristötunteita ja käsitellä niitä jaetusti. Lukupiirit voivat vahvistaa kerronnallista toimijuutta eli luovuutta käyttäen kulttuurisia kertomuksia maailman hahmottamisessa.

Ympäristökirjoittamista käsittelevän artikkelinsa Aino-Kaisa Koistinen, Henna Laininen, Risto Niemi-Pynttari ja Nina Säskilähti päättävät pohtimalla sitä, piileekö taiteen ja kirjallisuuden itseisarvon vaalimisessa samalla myös niiden tärkein välinearvo. Kun arvoa annetaan luovalle toiminnalle, jonka hyötyä ei välttämättä voi mitata rahalla, inhimillinen toimeliaisuus voi ohjautua ekologisesti kestäviin päämääriin, kuten ympäristösensitiiviseen luovaan kirjoittamiseen – tai yhtä lailla luovaan lukemiseen.

Vaikka tutkijoiden on usein helpompi antaa arvostusta monimutkaisille ja -merkityksellisille poeettisille kompositioille, ilmastokriisin aikakaudella kirjallisuuden arvoa voisi miettiä myös vaikutusten kannalta.

Sen pohtimiseen antaa välineitä Heidi Toivosen artikkeli, jossa tutkitaan lukijoiden tapoja ymmärtää luonnon toimijuus. Olisiko ilmastokriisin aikakaudella erityistä tarvetta kertomuksille, jotka selkeyttävät ekologisten ongelmien monimutkaisuutta ja jotka auttavat näin lukijoita näkemään omat ympäristötekonsa osana suurempaa kokonaisuutta?

Tämä *Joutsen / Svanen* on syntynyt Koneen Säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa “Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella” (Helsingin yliopisto 2021–2025, ks. <https://kirjallisuusjailmastokriisi.fi>). Kiitämme Joutsenen toimitusneuvostoa mahdollisuudesta julkaista hankemme teoreettisia ja metodologisia lähtökohtia luotaavia artikkeleita.

Klimatkrisen kräver kreativitet i forskningen

Litteraturhistorieskrivningen har ofta spårat den finländska litteraturens rötter till den finska skogen. Enligt tolkningen har naturen spelat en dominerande roll i den klassiska folklivsskildringen, omväxlande som sträng motståndare, och som skydd mot dånet från den onda världen. Medan naturskildringen tidigare fått en nationell inramning, har det litterära Finland senast som en följd av klimatförändringen fått allt flera drag av transnationell dystopi.

Den litteratur som varnar för följderna av klimatförändringen har rentav gett upphov till en ny genre, klimatfiktion. I den finländska romankonsten har bland andra Leena Krohn, Risto Isomäki, Johanna Sinisalo och Emmi Puikkonen begrundat relationer mellan det mänskliga och det ickemänskliga. Miljöetiska och klimatpolitiska inlägg hittas likaså i samtidslyriken, såsom i Pauliina Haasjokis, Janette Hannukainens, Tiina Lehikoinens eller Vesa Haapalas produktion.

Också i barn- och ungdomslitteraturen har miljöetik behandlats på bred front. Klimatdystopier riktade till unga har utgetts av exempelvis Annika Luther, Emmi Itäranta och Piia Leino. Klimatupplysning för små barn har bedrivits av bland andra Rosa Liksom, Magdalena Hai och Mikko Pelttari. Liksom i vuxenlitteraturen kombineras fakta och fiktion på sätt som tvingar läsaren att spegla fiktiva berättelser mot verkliga miljörisiker.

Klimatkrisen har inneburit en oåterkallelig förändring, förutom i skönlitteraturen också i forskningen om denna litteratur. Vår tids problem får den här *Svanen* att breda ut sina vingar och se på världen i litteraturen i ett nytt perspektiv, ett fågelperspektiv: hur påverkar litteraturen läsarnas syn på de förändringar som sker i världen?

Litteraturvetenskapen är inte det första forskningsområde människor vänder sig till då de söker information om klimatförändringens följder. Denna publikation visar ändå att man även i litteraturvetenskapen kan ställa frågor som är relevanta med tanke på miljökrisen, och som hjälper oss att förstå hur förändringarna påverkar människors tänkande.

Den globala klimatkrisen i hela dess omfattning har en inverkan på vad som ses som viktigt i forskningen – och därmed också i litteratur-

forskningen. I en värld som rör sig allt närmare förödelsens brant måste man fokusera på tilltagande hot. I forskningen krävs ett nytt grepp, och att intresset för kunskap underställs frågan hur vi ska klara krisen.

I artiklarna i denna årsbok närmar sig skribenterna litteraturvetenskapen från nya infallsvinklar, vilket i en del fall har omstörtande verkan. Det förnyande greppet omfattar innehållet i den litteratur som studeras men också metodologi. Vid sidan av den för litteraturvetenskapen typiska närläsningen behöver man utforma en helhetsbild och göra djupdykningar i mötena mellan texter och läsare.

Temat för årsboken och arbetet med den har vi kallat empirisk ekokritik. I Toni Lahtinens och Olli Löyttys introduktion till denna nya forskningsinriktning beskrivs hur en miljömässig synvinkel och samhällsvetenskapliga metoder förenas i den empiriska ekokritiken. På ett sätt som är kännetecknande för all ekokritik är utgångspunkterna för artiklarna i numret förutom interdisciplinära, också kluvet-vetenskapliga. Då varje forskningsområde har sina egna metoder och diskursiva praktiker, och sin egen retoriska stil, krävs litterär flerspråkighet i dialogen, då syftet är att kartlägga nya konfigurationer inom forskningen.

I stora drag är det fråga om betydelser som uppstår då man skriver, läser, analyserar. Att skapa, förmedla och tolka betydelser kräver en särskild skriv- och läskunskap, en aktiv och kreativ föreställningsförmåga. Genom att läsa och skriva kan man utveckla och förädla förmågan att föreställa sig möjliga världar; dels dystopier, alltså en bild av vad den nuvarande utvecklingen i värsta fall kan leda till, dels utopier, alltså idéer om hur vi kan undvika förstörelse.

Litteraturen väcker många olika känslor i sina läsare, och när det är fråga om framtiden i ens egen livsmiljö kan känslorna skapa mycket ångest. I sin artikel introducerar Panu Pihkala och Anna Helle läsaren till forskningen om de miljö känslor som litteraturen väcker. De begrundar litteraturens effekter och konstaterar att läsning kan ge upphov till kathartiska, alltså renande, såväl som obehagliga erfarenheter, som båda behövs för att bearbeta de känslor som klimatkrisen ger upphov till.

Att lyfta föreställningsförmågan högst upp på forskningsagendan leder också till reflexion över hur litteratur kan användas i miljöfostran. I sin artikel frågar Toni Lahtinen, Satu Grünthal och Veli-Matti Värri vilken roll litteraturen har i att gestalta klimatförändringen och bearbeta klimatångesten. Denna nyttsynpunkt speglar en aktuell diskussion kring frågan om litteraturundervisningen i grundskolor och gymnasier främst borde vara inriktad på analys och tolkning, eller på upplevelse och erfarenhet. Är målsättningen en förmåga till analytisk läsning, eller att kasta sig in i fiktionens värld och därigenom möjligen utveckla förmågan att föreställa sig en annorlunda värld?

Eevastiina Kinnunens artikel påminner om att miljö känslor och – erfarenheter numera behandlas, förutom i litteraturundervisningen, också via kollektiv läsning i olika typer av läsecirklar. Att diskutera det man läst med varandra erbjuder många läsare en möjlighet att möta miljö känslor och behandla dem gemensamt. Läsecirklar kan förstärka narrativ agens, alltså kreativ användning av kulturella berättelser för att gestalta världen.

I sin artikel om miljöskrivande avslutar Aino-Kaisa Koistinen, Henna Laitinen, Risto Niemi-Pynttäri och Nina Sääskilähti med reflexionen att värnandet av konstens och litteraturens egenvärde möjligen också bär på konstens och litteraturens mest betydande instrumentella värde. Då man värdesätter kreativ aktivitet, vars nytta inte nödvändigtvis kan mätas i pengar, kan mänsklig handlingskraft styras mot ekologiskt hållbara målsättningar, såsom miljösensitivt kreativt skrivande – eller lika fullt kreativt läsande.

Även om det är lättare för forskare att värdesätta komplicerade poetiska kompositioner med komplexa betydelser, kan man i klimatkrisens tidevarv också fundera över litteraturens värde utifrån dess effekter. Redskap för att begrunda detta ger Heidi Toivonens artikel, som analyserar hur läsare förstår naturens agens. Har vi i klimatkrisens tid ett särskilt behov av berättelser som klargör komplexiteten i de ekologiska problemen, och därigenom hjälper läsarna att se sina egna miljöhandlingar som en del av en större helhet?

Detta nummer av *Joutsen / Svanen* har tillkommit inom forskningsprojektet ”Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella” (sv. Litteratur och läsning i klimatkrisens tidevarv, Helsingfors universitet 2021–2025) finansierat av Konestiftelsen, se <https://kirjallisuusjailmasto-kriisi.fi/>. Vi tackar redaktionsrådet för *Joutsen / Svanen* för möjligheten att publicera artiklar som utforskar de teoretiska och metodiska utgångspunkterna för vårt projekt.

Kirjoittajat / Författare

Toni Lahtinen & Olli Löytty

Översättning till svenska: Anna Biström

ARTIKKELIT ARTIKLAR

TONI LAHTINEN & OLLI LÖYTTY

Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin

Miten kirjallisuus voi auttaa ilmastonmuutoksen hillitsemisessä? Kysymys nousee kirjailija Riitta Suomisen (2021) kolumnista, jonka mukaan ilmastokriisiä ja sen monimuotoisia seurauksia on käsitelty lähinnä maailmanloppuja maalailevissa dystopioissa. Suominen pohtii kirjallisuuden tehtäviä maailman ymmärrettäväksi tekemisessä ja väittää kirjallisuuden epäonnistuneen ilmastokriisin selittämisessä. Hän viittaa intialaiseen kirjailijaan Amitav Ghoshiin, jonka mukaan ilmastokriisi on myös kulttuurin ja mielikuvituksen kriisi. Toisin sanoen, jos emme osaa kuvitella vaihtoehtoja fossiiliselle maailmalle, jatkamme sen ehdoilla hamaan tuhoomme saakka. Kolumnin vaatimus on selvä: nykykirjallisuudessa pitäisi pystyä kuvittelemaan toisin tai uhkana on koko planeetan tuho.

Toisin kuin kolumnissa esitetään, kaunokirjallisuus on tarttunut ympäristökysymyksiin muillakin tavoin kuin lopun ajoilla pelottelemalla. Kirjailija ja luonnonsuojelija Anni Kytömäki pohtii omassa kolumnissaan (2021) astetta toiveikkaammin kaunokirjallisuuden roolia ekokriisin ratkaisemisessa. Hänen mukaansa kirjallisuudella on kyky synnyttää tunteita ja lukijalla kyky eläytyä erilaisten hahmojen asemaan. Näin kirjallisuus – hänen Finlandia-palkitun romaaninsa *Margarita* (2018) tavoin – voi lisätä empatiaa vaikkapa uhanalaisia jokihelmisimpukoita kohtaan. Taiteen tehtävistä kirjoittaessaan Kytömäki vertaa taiteilijoita lahottajasieniin. Samalla tavoin kuin sienet hajottavat puiden soluseinissä olevaa lujaa ainesta, ligniiniä, myös kirjallisuus purkaa ja auttaa siten käsittelemään vaikkapa tautien, sotien ja muiden katastrofien ihmiskunnalle aiheuttamia kovettumia. Mutta vaikutukset voivat olla myös suurempia, kuten Kytömäen saama lukijapalautte osoittaa. Eräs lukija oli nimittäin kertonut *Margaritan* luettuaan lopettaneensa simpukoiden syömisen.

Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta kysymykset luonnonkatastrofien ehkäisemisestä tai inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon väkivaltaisesta suhteesta eivät ole uusia. 1990-luvun lopulla ekokritiikin varhaiset edustajat alkoivat vaatia, että kirjallisuus osallistuisi globaalien ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Näiden ehdotusten pohjana toimi

käsitys siitä, että kirjallisuus on osa laajempaa ympäristöllistä kuvittelukykyä, jota kiihottamalla voimme esimerkiksi tunnistaa lähestyviä kriisejä tai herättää myötätuntoa muita lajeja kohtaan. Radikaaleimmissa puheenvuoroissa myös kirjallisuudentutkijoiden toivottiin osallistuvan ilmastokriisin ratkomiseen tarkastelemalla luontokuvauksia (esim. Kerridge 1998), kun taas konservatiivisemmat äänet varoittelivat paluusta kirjallisuuskäsitykseen, jota hallitsevat liian yksinkertaiset oletukset kuvitteellisen ja todellisen suhteesta (esim. Phillips 1999; ks. myös Lahtinen 2013a: 21–23).

2000-luvulla globaalien ongelmien kasvaessa hallitsemattomasti samanlaisia kysymyksiä on aseteltu kirjallisuustieteen eri alueilla. Esimerkiksi kertomuksentutkimuksen piirissä on viime aikoina pohdittu erilaisten kertomusten eettisiä ongelmia ja mahdollisuuksia. Myös tätä keskustelua kirjallisuuden hyödyistä ja hyödyttömyydestä on hallinnut pääosin kaksinapainen ajattelu. Hyötyajattelun korostaminen on liittynyt osin humanististen tutkijoiden kasvavaan tarpeeseen puolustaa oman tutkimusalansa merkitystä lukutaidon yleisesti heiketessä ja lukuharrastuksen vähentyessä. Osa tutkijoista onkin kognitiotieteen tutkimustuloksiin nojaten painottanut kirjallisuuden kasvattavan empatiakykyämme ja itsereflektiotamme, kun taas toiset ovat vedonneet taiteen autonomiaestetiikkaan ja varoitelleet kertomusten epätoivotuista vaikutuksista. (Meretoja 2018: 7–8; Mäkelä ym. 2020.)

Miten kirjallisuus siis vaikuttaa lukijoiden tapaan elää ja toimia maailmassa? Tässä artikkelissa tuomme suomalaisen tiedekeskusteluun ekokritiikin uusimman suuntauksen, empiirisen ekokritiikin, jossa apua lukemisen konkreettisten vaikutusten etsimiseen haetaan yhteiskuntatieteiden menetelmistä. Tarkastelemme sitä, miten ekokriittisen tutkimuksen ajankohtaiset kysymykset kirjallisuuden tunnevaikutuksista ja ilmastonmuutoksen kuvaamisen vaikeudesta näkyvät alan empiirisissä kysymyksenasetteluissa. Neutraalin katsauksen sijaan punnitsemme empiirisen ekokritiikin lähtökohtia ympäristöä käsittelevän kirjallisuuden vaikutusten tutkimisessa. Lopuksi esitämme kriittisiä huomioita tähänastisen empiirisen ekokritiikin rajoituksista sekä teemme linjauksia ilmastokirjallisuuden lukijatutkimusten edelleen kehittämiseksi.

Ilmastokirjallisuus ja empiirinen ekokritiikki

Ilmastonmuutosta kuvaavasta kirjallisuudesta on viimeisen 20 vuoden aikana muodostunut oma lajinsa eli ilmastokirjallisuus (*clifi*, *climate fiction*), joka pyrkii monin keinoin vakuuttamaan lukijansa ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen seurauksista ja niiden vakavuudesta (esim. Johns-Putra 2016). Suomalaisessa kirjallisuudessa ilmastokysymystä ovat käsitelleet muun muassa Risto Isomäki, Emmi Itäranta, Annika Luther, Piia Leino, Johanna Sinisalo ja Emma Puikkonen (ks. myös Lahtinen 2013; 2017; 2019). Ilmiön nopeasti kasvava kaupallinen suosio näkyy siinä, että sen ympärille on kasvanut kokonainen kulttuurituotannon haara: elokuvia, teatteria, sarjakuvia, pelejä. Ominaista ilmastofiktiolle on paitsi viittaaminen todellisiin tapahtumiin myös tendenssimäinen pyrkimys vaikuttaa yhteiskunnan oloihin ja ihmisten käyttäytymiseen lukijan mielipiteitä ohjaamalla.

Uudesta kirjallisuudenlajista ovat olleet kiinnostuneita myös kirjallisuudentutkijat. Perinteisessä mielessä kyse ei kuitenkaan ole varsinaisesti omasta lajista, vaan käytännössä termillä viitataan nopeasti kasvavaan joukkoon kaunokirjallisia teoksia, joiden aiheena on ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen poliittiset, sosiaaliset, psykologiset ja eettiset seuraukset (ks. Goodbody & Johns-Putra 2019: 1–3). Vaikka ilmiönä ilmastokirjallisuus on suhteellisen uusi ja syntynyt reaktiona ilmastonmuutosta koskevan tiedon lisääntymiseen ja leviämiseen, lajina se voidaan nähdä osana kirjallisten dystopioiden historiallista jatkumoa, jolle on tyypillistä tiettyjen kerronnallisten keinojen, trooppien ja myyttien versioiminen, kuten ihmisen hybridisestä varoittavan vedenpaisumuskertomuksen kiertäminen (Lahtinen 2017: 76–77, 82). Lisäksi ilmastokirjallisuudessa hyödynnetään jännitys-, rikos- ja kehitysromaaneista tuttuja kerronnan keinoja, ja yhtäläisyyksiä voidaan havaita myös esimerkiksi robinsonadien kanssa (Goodbody & Johns-Putra 2019: 12–13). Koska ilmastokirjallisuus käytännössä sisältää perinteisten kirjallisuudenlajien kirjon aina lasten kuvakirjoista aikuisten dystopiaan, se on tutkimuskohteena sangen laaja ja osin yhä jäsentymätön ilmiö.

Sulavien jäätiköiden lisäksi ilmastokirjallisuudelle ovat tyypillisiä kuvaukset hirmumyrskyistä, kuivuudesta ja nyttemmin myös kuudennessa sukupoltoaallosta. Viime mainitulla viitataan ihmisen toiminnasta seuraavaan lajikatoon ja luonnon monimuotoisuuden köyhtymiseen. Vuoden 1900 jälkeen tämä ennennäkemätön joukkotuho on edennyt peräti satakertaisella nopeudella, ja tutkijat ovat varoittaneet siitä, että tuhon kiihtyessä on mahdotonta enää arvioida eri lajien katoamisen vaikutusta niiden ympäristöön tai ekosysteemeihin. (Esim. Naggs 2017: 67–68.) Ursula Heisen (2016) mukaan sukupuuton käsittelystä on muodostunut laajamittainen kulttuuri-ilmiö, joka kattaa sellaiset kulutustavarat, näytteilyt, uutiset, dokumentit, elokuvan ja eri kirjallisuudenlajit, jotka yrittävät muuttaa huolen luonnon monipuolisuuden katoamisesta haluksi taistella sitä vastaan. Viime vuosikymmeninä kaunokirjallisuudessa onkin yhä useammin pohdittu tehotuotantoa, uhanalaisia lajeja sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon rajoja.

Kirjallisuudentutkijoiden Axel Goodbodyn ja Adeline Johns-Putran (2019: 7–9) mukaan kertomukset toimivat yhteisöllisen ymmärryksen muotoina, joilla on voima vaikuttaa ihmisten toimintaan ja käytökseen. Ilmastokirjallisuus voi auttaa lukijoita kohtaamaan erilaisia ongelmia tulkitsemalla menneisyyttä, dramatisoimalla nykyisyyden tilanteita ja valintoja tai kuvittelemalla mahdollisia tulevaisuuksia. Goodbody ja Johns-Butra luottavat myös siihen, että kirjallisuus merkityksellistää ja kehystää uusia ilmiöitä sekä simuloi erilaisia näkökulmia: lukija voi laajentaa paitsi identiteettiään myös niiden ilmiöiden tai olentojen piiriä, joita kohtaan tunnemme myötätuntoa. Eettinen ymmärrys ja toiminta nimitäin edellyttävät myötätuntoa, joka puolestaan perustuu arviolle toisen kärsimyksestä, sen oikeutuksesta ja siitä, miten toinen liittyy oman tulevaisuuden odotuksiin ja sen tavoitteisiin. (Mt.; ks. myös Meretoja 2018: 14–16.) Yksi selkeä juonne ilmastokirjallisuudessa onkin pyrkimys herättää myötätuntoa ihmisen sortamia lajeja ja ilmastonmuutoksesta eniten kärsiviä ihmisryhmiä kohtaan.

Samalla tavoin ekokritiikki on perustunut sängen instrumentaaliiseen kirjallisuuskäsitykseen, jonka mukaan kirjallisuudella on merkittävä vaikutus lukijoihin ja maailmaan. Tähän lähtökohtaan perustuu myös ekokriittinen lähiluku, jossa kiinnitetään huomiota ympäristölle ja luonnolle annettuihin merkityksiin erilaisissa teksteissä ja jonka avulla pyritään rikastamaan ymmärrystä ihmisen ekologisista sidoksista sekä kartoittamaan inhimillisen ymmärryksen rajoja. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 15–16; Kortekallio & Ovaska 2020, 62–63.) Luontokuvausten ja -metaforien vaikutuksia luontosuhteeseen sekä ihmiskeskeisiin arvoihin ja asenteisiin on tutkittu ekokritiikin piirissä 1990-luvulta alkaen, mutta olivatpa niistä tehdyt tulkinnat sitten optimistisia tai skeptisiä, ne ovat perustuneet lähinnä intuitioon, spekulointiin tai hajanaiseen dataan. (Ks. Schneider-Mayerson, Von Mossner & Małecki 2020: 327–328; myös Helle & Hollsten 2016, 12.) Sama todennettavuuden ongelma vaivaa laajemminkin kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimusta, jossa lähtökohtaisena mutta usein perustelemattomana oletuksena on, että kirjallisuuden representaatiot paitsi kuvaavat todellisuutta myös rakentavat sitä koskevia käsityksiä. Tässä mielessä kysymys kirjallisuuden vaikutuksista koskee koko tutkimusalan perimmäisiä tiedonintressejä: lukemisen tunnereaktioita tutkimalla voidaan lisätä ymmärrystä ylipäänsä kirjallisuuden vaikuttavuudesta samoin kuin niistä keinoista, joilla se lukijoitaan liikuttaa (ks. Helle & Hollsten 2016, 8).

Viime aikoina kirjallisuuden vaikutukset lukijoihinsa ovat alkaneet kiinnostaa yhä useampia kirjallisuudentutkijoita. Empiiriseksi ekokritiikiksi kutsutaan sitä suhteellisen nuorta ekokritiikin osa-aluetta, jolla sovelletaan yhteiskuntatieteen empiirisiä menetelmiä (ks. *empiricalecrocriticism.com*). Sen lähtökohta on perinteisessä ekokritiikissä, mutta tavoitteena on testata empiirisin menetelmin erityisesti ekokritiikin samoin kuin laajemmin ympäristöhumanismin piirissä tehtyjä, usein lähilukuun perustuvia tulkintoja ja väitteitä ympäristöongelmia käsittelevien kertomusten hyödyistä. Yleisenä kiinnostuksen kohteena on se, miten ympäristöä ja sen tilaa käsittelevät kertomukset vaikuttavat lukijoiden tietoisuuteen, asenteisiin ja mahdollisesti myös käyttäytymiseen aikana, jota leimaa nopea ympäristöllinen muutos. Toistaiseksi tutkimuksia on tehty muun muassa kysely- ja haastattelumenetelmillä, ja niissä on sovellettu esimerkiksi viestinnän ja psykologian lähestymistapoja. Pyrkimyksenä on kuitenkin säilyttää avoimuus suhteessa laadulliseen kirjallisuusanalyysiin ja humanistisiin metodeihin.

Empiirisen ekokritiikin lähtökohdat eivät ole kirjallisuustieteissä aivan uusia. Kirjallisuuden vastaanottoa on aiemmin tutkittu niin kutsutussa reader-response-tutkimuksessa, jonka virein kausi sijoittuu 1970–1990-luvuille. Esitellessään empiirisen ekokritiikin lähtökohtia kirjallisuudentutkija Matthew Schneider-Mayerson kytkee uudet kysymyksenasettelut juuri vastaanottotutkimuksen perinteeseen ja sen antiformalistisiin lähtökohtiin, joiden mukaan kirjallisuuden merkitys muodostuu nimenomaan lukiessa. Vaikka reader-response-suuntauksen keskeisimmät teoreetikot eivät itse välttämättä harjoittaneet empiiristä tutkimusta, heidän kiinnostuksensa lukijuutta kohtaan on osaltaan johtanut nykyisiin lukukokemuksia kuvaaviin tutkimusasetelmiin, joissa kiinnostuksen kohteina ovat usein kognitiot, affektit ja empatia. (Schneider-Mayerson 2018, 475–476.)

Näin monitieteinen ekokritiikki kytkeytyy jälleen kirjallisuudentutkimuksen aiempiin kehityssuuntiin.

Empiirinen ekokritiikki voidaan nähdä myös osana niin sanottua affektiivista käännettä, joka kiinnitti tutkijoiden huomiota lukemisen kokemuksellisuuteen ja kaunokirjallisuuden tunnevaikutuksiin (esim. Clough 2007; Helle & Hollsten 2016, 7–8; Bladlow & Ladino 2018; Weik von Mossner, 2017 & 2020). Ekokritiikin edellinen aalto kiinnittyi materiaaliseen käännteeseen, jossa muun muassa korostettiin ei-inhimillisiä toimijuuksia (esim. Iovino 2012; Raipola 2015, 25–33). Näiden lähestymistapojen välillä ei kuitenkaan vallitse ristiriitaa, sillä materiaalisen ekokritiikin keskittyessä erilaisten tekstien analyttiseen lähilukuun empiirinen ekokritiikki tarkastelee lukukokemusten merkitystä. Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Rita Felski muistuttaa teoksessaan *Uses of Literature* (2008, 8–9) akateemisten ja kansanomaisten lukutapojen eroista ja siitä, ettei kaunokirjallisuus suinkaan vaikuta maailmaan suoraan vaan aina erilaisten lukijoiden välityksellä. Felskin johdolla monet tutkijat ovat viime aikoina pohtineet lukemisen subjektiivisuutta sekä lukijan ja tekstin ulkopuolisen maailman sidonnaisuuksia kaunokirjallisuuden lukemisessa. Suomessa etenkin Anna Helteen ja Anna Hollstenin toimittama *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* (2016) on innoittanut tutkijoita tarkastelemaan kirjallisuuden herättämiä tunteita (ks. myös Pihkalan ja Helteen artikkeli tässä julkaisussa).

Empiirisen ekokritiikin näkyvimmat nimet – jo edellä mainitut Wojciech Małecki, Matthew Schneider-Mayerson, Alexa Weik von Mossner – muodostavat monikansallisen ja -tieteisen joukon, mikä näkyy muun muassa siinä, että tutkimussuunta etsii vielä selvästi muutoaan niin metodien kuin kysymyksenasettelujensakin puolesta. Vuonna 2020 ilmestyneessä johdannossaan empiirisen ekokritiikin lähestymistapoihin Małecki, Schneider-Mayerson ja Mossner (2020: 328–329) kuvaavat tutkimussuunnan eroa ympäristöviestinnän piirissä tehtyyn tutkimukseen ennen muuta aineiston laadun avulla. Siinä missä viestinnän tutkimuksessa analysoidaan journalistisia tai aktivistisia tekstejä, empiirisen ekokritiikin kohteena on kaunokirjallisuus, elokuvat, teatteri, videopelit tai mikä tahansa taiteellisen esittämisen laji. Viestinnän tutkimuksesta empiirisen ekokritiikin erottaakin ennen muuta se, että siinä tutkitaan nimenomaan kaunokirjalliselle ilmaisulle tyypillisiä keinoja kuten lajia, kerrontaa, fiktiivisyyttä tai vaikkapa päähenkilön rakentumista tekstissä. (Mt.) Metodologisista eroista kertoo puolestaan se, että monissa empiirisen ekokritiikin tutkimuksissa kohteina ovat toistaiseksi olleet opiskelijat, mikä tietysti vaikuttaa myös kirjallisuuskäsityksiin: opintojen yhteydessä luetettu kaunokirjallinen teksti on väistämättä pedagoginen väline.

Olemme jakaneet ensimmäiset empiiristä ekokritiikkiä edustavat tutkimukset kahteen päälinjaan: 1) tutkimuksiin, jotka tarkastelevat, millaisia tunteita ei-inhimillisten olentojen kuvaukset herättävät meissä, ja 2) tutkimuksiin, jotka selvittävät, millaista vaikutuksia ilmastokirjallisuudella on lukijoihinsa. Jako on siinä mielessä karkea, että myös ilmastokirjallisuus voi sisältää kuvauksia ei-inhimillisistä olennoista. Monitieteisyyttä ja monimenetelmäisyyttä edustavat W. P. Małeckin johtaman tutkimusryh-

män kvantitatiivisiin kokeisiin perustuvat tutkimukset eläintarinoiden herättämistä tunteista. Yhdistämällä sosiaalipsykologian ja biologisen antropologian keinoja tutkijaryhmä paitsi todisti eläintarinoiden empatiaa lisäävän vaikutuksen lukijoihinsa myös osoitti monia kiinnostavia seikkoja tuosta vaikutuksesta, kuten päähenkilönä olevan eläinlajin keskeisen merkityksen sekä sen, että lukijan positiiviseen asenteeseen ei vaikuta, olettaako lukija tarinan todeksi tai keksityksi. (Małecki ym. 2019.) Tutkimusten luotettavuutta on koeteltu myös siten, että erilaisia aineistoja sekä humanistisin ja yhteiskuntatieteellisin menetelmin hankittua tietoa on vertailtu toisiinsa (Małecki ym. 2020).

Schneider-Mayerson (2020) on puolestaan selvittänyt kyselykavakkeilla, millaiset ihmiset lukevat ilmastokirjallisuutta ja millaisia tunteita se on heissä herättänyt: aiheuttaako dystooppista tulevaisuutta kuvaava teos lukijassa huolta, surua tai pelkoa – vaiko kenties toiveikkuutta ja iloa? Tällainen kirjallisen kyselyn avulla saavutettu tieto on väistämättä korkeintaan suuntaa antavaa, mutta jo pelkästään se, että lukijoita pyydettiin perustelevaan valintojaan, tuotti yllättävän tuloksen: suurin osa kyselyn vastaajista ei nimittäin tunteiden heräämisestä kertoessaan viitannut tekstin elementteihin kuten henkilöahmo, juoni tai tyyli vaan teoksessa kuvatun tulevaisuuden maailman ja nykyhetken todellisen maailman väliseen suhteeseen. (Mt: 343.) Parhaimmillaan empiirinen lukijatutkimus onnistuukin korjaamaan omia väistämättä kovin mekanistisia lähtöasetuksiaan ja tarpeen tullen tarkentamaan kysymyksenasetteluaan.

Miten kirjallisuus herättää tunteita muita lajeja kohtaan

2010-luvun kirjallisuuskeskusteluissa kaunokirjallisuuden ja lukemisen hyötyjä on usein perusteltu niiden empatiaa voimistavalla vaikutuksella. Kun digitaalinen ajanviete on syönyt kaunokirjallisuuden suosiota, luku-harrastuksen merkitystä on pyritty todistelemaan sen sivistystä ja tunne-elämää rikastavilla hyödyillä (esim. Nussbaum 2011). Toisaalta näitä otaksuvia on myös arvosteltu. On muistutettu siitä, ettei kirjallisuuden empatiaa lisäävistä tekijöistä ole riittävä näyttöä eikä yksittäisten teosten perusteella voi tehdä yleistäviä väittämiä (esim. Currie 2016; Meretoja 2018: 15–16).

Kirjallisuudentutkija Suzanne Keenin usein viitattu teos *Empathy and the Novel* (2007) lähtee empatian määritelmässään liikkeelle psykologiasta. Empatia on jonkun toisen henkilön tunteiden kokemista – tai tarkemmin ilmaistuna sen kuvittelemista, että tuntee jonkun toisen tunteita. Yleensä empatiasta puhuttaessa kyse on lähinnä negatiivisista tunteista, mutta yhtä lailla empatiaa voi kokea positiivisten tuntemusten kuten onnellisuuden, ilon, tyytyväisyyden tai seksuaalisen kiihottumisen äärellä. Kertomusten herättämistä reaktiosta kirjoittaessaan Keen viittaa *emotionaaliseen tartuntaan* eli tunteiden väliseen viestintään jonkinlaisena ihmiseen sisäänrakennettuna piirteenä, mutta toteaa, että tällaisten jaettujen tunteiden kokeminen riippuu aina henkilöhistoriasta ja kulttuurisesta kontekstista. (Keen 2007: 5–6; ks. myös Helle & Hollsten 2016: 16–17; Rossi 2021: 39–40.) Keenin teos on esimerkki empatian käsit-

teen näkyvästä asemasta ja kiistellyistä merkityksistä viime vuosien kirjallisuudentutkimuksessa.

Kaunokirjallisuuden ja empatian tutkimuksen pioneereina pidetään Keith Oatleyn ja Raymond Marin tutkimusryhmää, jonka mukaan kaunokirjallisuus simuloi kokemuksia, jotka voivat parantaa ymmärrystä erilaisia ihmisiä kohtaan ja kasvattaa sekä empatiaa että sosiaalista älykkyyttä. Oatley ja Mar (2008) näkevät kaunokirjallisuuden erityislaadun siinä, että se aktivoi ei-fiktiivisiä ohjetekstejä enemmän henkilökohtaisia muistoja, ja sen lukemiseen sitoudutaan pidemmäksi aikaa, mikä taas vaatii tarkkaavaisempaa ja näin simulaatiota vahvistavaa lähestymistapaa tekstiin. Oatleyn ja Marin mukaan koehenkilöt, jotka ovat lukeneet enemmän kaunokirjallisuutta, osoittavat parempaa empatiakykyä kuin muut. Näitä käsityksiä popularisoi etenkin David Comer Kiddin ja Emanuele Castanon (2013) kiistelty tutkimus, joka samaan tapaan väitti kaunokirjallisuuden parantavan lukijoiden ymmärrystä muiden ihmisten uskomuksista ja haluista. Vaikka tutkimusta on kritisoitu vähäisistä todisteista, sen pohjalta kirjallisuuden on laajasti uutisoitu tekevän lukijoista tunneälykkäämpiä. (Ks. Currie 2016: 56–57.)

Ekokriittiset keskustelut kirjallisuuden kyvystä kasvattaa lukijoiden empatiaa muita lajeja kohtaan palautuvat väittämiin, joiden mukaan lukeminen voi kehittää kykyä tarkastella maailmaa myös marginalisoitujen ja alistettujen ihmisten perspektiivistä (esim. Goodbody & Johns-Putra 2019: 7–8; Nussbaum 2010: 127–128). Ajatussilta ihmisoikeuksista eläinoikeuksiin ei ole pitkä: jo 1970-luvun eläinoikeusliike perustui rinnastukseen eläinten ja sorrettujen ihmisryhmien välillä. Käsitystä popularisoi Peter Singerin klassikko *Oikeutta eläimille* (*Animal Liberation*, 1975), jossa ihmisten eläimiin kohdistama lajisorto eli *spesismi* esitettiin seksismiin ja rasismiin verrattavana ilmiönä. Singerin tavoitteena oli osoittaa, että eläinten kärsimyksen oikeuttaminen toiseen lajiin kuulumisella on verrannollinen sen tilanteen kanssa, jossa ihmisten kärsimystä oikeutettaisiin sillä perusteella, että he kuuluvat toiseen rotuun, etnisyyteen tai sukupuoleen. (Ks. Małecki, Weik von Mossner & Dobrowolska 2020: 366–368.)

Kirjallisuushistoriasta löytyy todisteita siitä, että kuvitteelliset kertomukset voivat vaikuttaa tunteisiin eläimiä kohtaan. Esimerkiksi Anna Sewellin romaani *Uljas Musta* (1877, *Black Beauty*) vaikutti merkittävästi siihen, että hevosille kivuliaiden suitsien käytöstä luovuttiin Isossa-Britanniassa. Vaikka teos luokitellaan nykyään lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi, Sewell kirjoitti sen hevosten kanssa työskenteleville aikuisille, hevuskuskeille ja -hoitajille. Vain vuosikymmenessä tästä hevosen näkökulmasta kirjoitetusta teoksesta otettiin pelkästään kirjailijan kotimaassa Englannissa kolmekymmentäviisi painosta. Siitä tuli keskeinen väline eläinoikeuksien kampanjoinnissa, ja kirjaa jaettiin ilmaiseksi kouluihin ja hevosten kanssa työskenteleville. Kuvausta ihmisten julmuuksia muistelevasta eläimestä luettiin myös vertauskuvallisena kertomuksena alistetuista ihmisryhmistä. Yhdysvalloissa teosta markkinoitiinkin vertaamalla sitä *Setä Tuomon tupaan* (1852, *Uncle Tom's Cabin*), jonka on katsottu osaltaan vaikuttaneen orjuuden lakkauttamiseen. (Ks. Guest 2011: vii–x.) Samankaltaisia esimerkkiä suomalaisessa kirjallisuudessa edustaa Yrjö Kokon *Laulujoutsen – Ultima Thulen lintu* (1950), jonka on katsottu pelasta-

neen koko lintulajin sukupuutolta sotien jälkeen. Teoksen suosiota siivitti todennäköisesti kansallistunteiden heijastaminen symbolirikkaaseen lintuun, jonka kannan elpyminen ruumiillisesti koko kansakunnan toipumista.

Myös viimeaikaiset lukijatutkimukset osoittavat, että eläinten kärsimystä käsittelevä kaunokirjallisuus voi vaikuttaa lukijan asenteisiin muita lajeja kohtaan. Wojciech Małeckin johtaman tutkimusryhmän (Małeck, Sorokowski, Pawlowski & Cienski 2019) mukaan alistettujen ihmisryhmien kuvausten tapaan tehokkaimpia eläinkuvauksia ovat kertomukset kärsivistä yksilöistä, jotka Sewellin *Uljaan Mustan* lailla kohdistavat huomion laajempaan ongelmaan tai ilmiöön. Sewellin romaanissa käsitellään myös muiden eläinten kuin hevosten kohtelua. Teoksen minäkertoja keskustelee toisen hevosen kanssa tapauksesta, jossa emostaan erotetuilta terrierien pennuilta leikataan hännät ja korvannipukat. Hevoset paheksuvat ihmisten toimintaa kysymällä, mikseivät he leikkele omien lastensa nenänpäitä tehdäkseen näistä terhakamman näköisiä – olisihan se yhtä mielekästä (Sewell 1877/1973: 38). Hevosen hännän leikkaamisesta lähtevän ja koirien esteettiseen muokkaamiseen laajenevan keskustelun tarkoitus on tietysti vaikuttaa lukijan mielipiteeseen eläinten tyypistämisestä ihmisten kulloistenkin mieltymysten mukaisiksi. Vaikka ekokriitikot on arvostelleet kaunokirjallisuuden tapoja kuvata eläimiä ihmisten kaltaisina, juuri inhimillistämislle perustuva lajirajojen hämärtäminen vaikuttaa synnyttävän voimakkainta empatiaa.

Empatia eri eläinlajeja kohtaan on kuitenkin valikoivaa, sillä jotkin eläinlajit herättävät ihmisissä enemmän myönteisiä tunteita kuin toiset. Tyypillistä luonnonsuojelua käsittelevälle kirjallisuudelle onkin se, että yksi niin sanottu lippulaji edustaa koko ekosysteemiä. Nämä ovat usein pöröisiä, suurisilmäisiä tai karismaattisia nisäkkäitä, jotka vetoavat ihmisiin kauneudellaan tai komeudellaan (esim. Rahn 1995; Kivimäki 2011; Jepson & Barua 2015; Huggan 2016). Małeckin tutkimusryhmän mukaan empatiaa herättävissä kertomuksissa ei ole tärkeää niiden suhde todellisuuteen vaan se, mitä eläinlajia päähenkilö edustaa. *Uljas Musta* on esimerkki teoksista, jotka ovat voimistaneet empatiaa vain tiettyjä eläinlajeja kohtaan mutta eivät välttämättä laajemmin eläinkuntaa kohtaan. (Małeck ym. 2019.) Małeckin tutkijaryhmä – vaihtelevin kokoonpanoin – on myös havainnut, että eläinten ja ihmisten kärsimysten rinnastaminen voi vaikuttaa ristiriitaisesti lukijoiden suhtautumiseen. Ihmisten vertaaminen ei-inhimilisiin eläimiin ei selvästikään herätä kaikissa lukijoissa empatiaa. (Małeck ym. 2020.) Tutkimuksissa löytyneitä eroja selittää osaltaan Keenin muistutus siitä, että yksilön kokemaan empatiaan vaikuttaa aina myös hänen oma henkilöhistoriansa ja kulttuuritaustansa.

Samat lukijatutkimukset viittaavat myös siihen, että lukukokemuksen vaikutus on vain hetkellinen, joten asenteiden pysyvämpi muutos vaatii samanlaisten tarinoiden toistoa. Tutkimuksissa ei kuitenkaan ole saatu näyttöä siitä, että kertomusten aiheuttamat muutokset lukijoissa johtaisivat merkittävästi aktiiviseen toimintaan eläinoikeuksien puolesta. Tämä taas viittaa siihen, että *Uljaan Mustan* ja *Laulujoutsenen* kaltaisten ilmiöiden taustalla on erilaisia kulttuurisia ja historiallisia muuttujia tai satunnaistekijöitä, joita lukututkimuksissa ei ole vielä osattu huomioida tai toisintaa. Laajemmin empiiristä lukututkimusta vaivaakin koetilantei-

den väistämätön keinotekoisuus. Samalla tulokset herättävät kysymään sitä, onko kirjallisuudella nyky maailmassa enää samaa yhteiskunnallista asemaa kuin sata vuotta sitten. Onko esimerkiksi yksikään nykykirjallisuuden teos vaikuttanut kasvissyönnin suosioon niin voimakkaasti kuin Dick King-Smithin lastenkirjaan *Babe – possu joka päätti päästä pitkälle* (1983, *Sheep-Pig*) perustuva elokuva *Babe – urhea possu* (1995, *Babe*), jonka jälkeen on puhuttu jopa *Babe-veganismista*?

Hanna Meretoja (2018: 14) on pohtinut viimeaikaisia empiirisiä tutkimuksia, joiden mukaan kuvitteelliset kertomukset ovat ei-fiktiivisiä kertomuksia vaikuttavampia saamaan lukijan kuvittelemaan jonkun tai jonkin toisen näkökulman. Vaikka kirjallisuus voikin luoda edellytyksiä näkökulmatietoisuuden laajentamiseen, ajatukset ovat saaneet osakseen myös kritiikkiä. Meretojan mukaan kirjallisuuden avartama näkökulmatietoisuus ei välttämättä johda eettiseen toimintaan. Lukijoiden vastaukset empatiatesteissä eivät nimittäin anna luotettavaa kuvaa siitä, että he lukemiskokemuksen jälkeen todella toimisivat aiempaa eettisemmin. Kritiikissään Meretoja (mt: 14–16) nojaa osin Suzanne Keeniin (2007), jonka mukaan ajatukset kaunokirjallisuuden empatiaa ja altruismia lisäävistä käytännön vaikutuksista ovat usein liioiteltuja väittämiä, joilla pyritään perustelemaan lukemisen hyötyjä. Keen tarttuu koko kysymyksenasettelun mielekkyyteen pohtimalla lukemisen ja empatian välistä järjestystä: tuleeko empaattisista ihmisistä hyviä lukijoita vai hyvistä lukijoista empaattisia ihmisiä? (mt.: xv).

Ongelmana tällaisissa kirjallisuutta ja empatiaa koskevissa odoituksissa ja oletuksissa säilyy myös se, että tietoa kirjallisuuden kyvystä synnyttää lukijassa empatiaa on erittäin vähän. Greg Currie (2016) on varoittanut siitä, ettei kirjallisuuden vaikutuksia voi yksinkertaistaa: kirjallisuuden synnyttämä hetkellinen empatia ei välttämättä kohdistu toivotulla tavalla eivätkä empiiriset todisteet vielä kerro siitä, että kirjallisuus vaikuttaisi empatian tietoiseen sääntelyyn tai sen valjastamiseen jonkin moraalisen toiminnan hyväksi. Kirjallisuus saattaa yhtä lailla synnyttää kuvitteellisiin hahmoihin kohdistuvaa empatiaa, joka ei vaadi toisen auttamista, ja näin heikentää empatian ja auttamisen yhteyttä myös todellisessa elämässä. (Mt: 58–59.) Samalla tavalla David Bloom argumentoi kiistellyssä teoksessaan *Against Empathy* (2016; myös Slovic & Västfjäll 2015, 35), että empatia on monin osin irrationaalinen ja hallitsematon tunne, joka voi keskittää liikaa huomiota yksilön kärsimykseen ja samalla sivuuttaa suurempien joukkojen koettelemukset. Nämä vastaväitteet muistuttavat aiheellisesti siitä, etteivät kaikki kaunokirjallisuuden vaikutukset aina ole välttämättä moraalisesti ylentäviä vaan kirjallisuuden tunnevaikutuksilla voi yhtä hyvin olla empatiaa köyhdyttäviä seurauksia.

Miten kirjallisuus voi kuvata ilmastonmuutosta

Ilmastokirjallisuuden suosion myötä ekokriitikot ovat pohtineet paljon sitä, millä tavoin ilmastonmuutosta tulisi kaunokirjallisuudessa esittää ja miten sen esittäminen fiktion keinoin on ylipäätään mahdollista. Ruokkivatko esimerkiksi Hollywoodin viihdeelliset katastrofikertomukset, joissa maailma

pelastuu sankarin toiminnan ja henkisen kasvun kautta, valheellista turvallisuuden tunnetta yleisössään? Miten klassiset tarinamallit soveltuvat niin monimutkaisen ja laaja-alaisen ilmiön kuin ilmastonmuutoksen kuvaamiseen? (Esim. Kerridge 1998: 4; Lehtimäki 2013: 366.) Siinä missä eläinoikeuskuvausten herättämä empatia kohdistuu usein eläinhahmoihin, ilmastonmuutos ilmiönä kutsuu toisenlaisten tunteiden ja monimutkaisempien kysymyksenasetteluiden äärelle. Ilmastokriisin kohdalla ihmisten käytöstä kuitenkin leimaa sama ristiriita kuin eläinoikeuksien suhteen: yhä useammat tiedostavat tuhoavan käytöksensä, mutta eivät silti käyttäydy arvojensa tai tietojensa ohjaamana (esim. Dodds 2011; Kerridge 2013: 364; Aaltola 2019: 9).

Eläimiin kohdistuva fyysinen väkivalta – kuten metsästys tai teho- tuotanto – on helpommin hahmotettava ilmiö kuin ilmastonmuutos ja sen seuraukset. Ympäristötutkija Rob Nixonin mukaan antroposeenin laaja-alaisista ympäristötuhoista pitäisi puhua niin sanotun *hitaan väkivallan* tuloksina. Hitaalla väkivallalla Nixon (2011, 2–3) tarkoittaa asteittaista ja siitä syystä huomaamatonta väkivaltaa, jonka seuraukset ovat ajallisesti ja paikallisesti vaikeasti ja usein vasta viiveellä havaittavia. Siinä missä väkivalta tyypillisesti mielletään välittömäksi, nopeaksi tai räjähtäväksi toiminnaksi, ympäristöongelmat pitää ymmärtää vähittäisenä ja kasautuvana väkivaltana, jonka katastrofaaliset seuraukset tulevat esiin vasta myöhemmin. Tämä hahmottomuus ja näkymättömyys ovat Nixonin mukaan haaste erilaisille esittämisen ja kertomisen tavoille. Miten kertoa jääpeitteen sulamisesta, aavikoitumisesta, merien happamoitumisesta tai radioaktiivisen jätteen vaikutuksista ymmärrettävästi ja niin, että esityksellä olisi vaikutusta päätöksentekoon eikä se lamauttaisi vastaanottajaa? (Mt.)

Matthew Schneider-Mayersonin (2018) alustavien lukijatutkimusten mukaan ilmastokirjallisuus voi auttaa ihmisiä hahmottamaan hitaan väkivallan seurauksia. Se voi muuttaa abstraktin ja epämääräisen ilmiön konkreettiseksi ja yksityiskohtaiseksi ja tehdä siitä lukijalle psykologisesti läheisemmän. Ilmastokirjallisuus myös kannustaa lukijaa kuvittelemaan mahdollisia tulevaisuuksia ja kiinnittämään huomiota uusiin asioihin. Liittämällä ilmastonmuutokseen surun, ahdistuksen ja menetyksen tunteita se tarjoaa lukijoille paremman ymmärryksen ilmastonmuutoksen kaikessa laajuudessaan vaikeasti kuviteltavista seurauksista. Schneider-Mayerson väittää ilmastokirjallisuuden myös lisäävän tajua ympäristöllisestä oikeudenmukaisuudesta eli parantavan tietoisuutta siitä, kuinka epätasaisesti ilmastonmuutoksen riskit jakautuvat ja kuinka rotu, luokka, sukupuoli, kansallisuus ja muut vastaavat tekijät vaikuttavat haavoittuvuuteen. Hänkin siis asettaa idealistisesti toivonsa fiktion tunteita ruokkivaan voimaan: herättämällä empatiaa ja ymmärrystä kärsiviä kohtaan se voi näin lyhentää myös sosiaalista etäisyyttä etuoikeutettujen ja heikommassa asemassa olevien ihmisryhmien välillä. (Mt. 2018: 477–479.)

Ilmastonmuutoksen edustama hitaasti kasvava uhka on monien riskipsykologien mukaan haaste, joka selittää myös toiminnan hitautta. Muun muassa ekopsykologi Joseph Dodds (2021: 223) on kuvannut, kuinka ihmiselle on ominaista reagoida optimaalisesti vain nopeisiin ja näkyviin uhkiin, joilla on ilmeiset seuraukset ja henkilökohtaiset vaikutukset tai joita edustaa jokin viholliseksi mielletty uhka tai ihmisjoukko. Tästä

puolestaan seuraa se, ettei ilmastonmuutos kaikessa hahmottomuudessaan ja hitaudessaan aiheuta välitöntä toimintaa aiheuttavaa ahdistusta. Doddsin mukaan vastaus ongelmaan olisi edistää sellaista ahdistusta, joka motivoi muuttamaan omaa käytöstä. (Mt.) Schneider-Mayerson (2020: 344, 357) tulkitsee samalla tavalla lukututkimuksiansa tuloksia: hän luokittelee ilmastokirjallisuuden herättämät negatiiviset tunteet kuten pelon tai ahdistuksen positiiviksi reaktioksi juuri siksi, että ne voivat mahdollisesti johtaa muutoksiin käyttäytymisessä.

Merkittävä ongelma ilmastokriisin hoitamisessa on riskipsykologien mukaan myös hitaan väkivallan laajuuden käsittäminen. Paul Slovicin ja Daniel Västfjällin (2015: 27–28) mukaan katastrofien määrittävänä elementtinä on totuttu pitämään sen tuottamien seurausten laajaa mittaluokkaa. Niinpä vahingollisia seurauksia pyritään estämään tai minimoimaan erilaisilla laskelmilla mahdollisen tuhon laajuudesta. Riskiviestintä perustuukin olettamukseen siitä, että ihmiset ymmärtävät lukujen edustamien suurriskien todellisuuden ja säätelevät toimintaansa niiden mukaisesti. Psykologisten tutkimusten mukaan näin ei kuitenkaan ole, sillä esimerkiksi uutisointien yhteydessä esitetyt suuret luvut välittävät tehokkaasti informaatiota mutta eivät sellaisia merkityksiä, jotka vaikuttaisivat toimintaamme. Päinvastoin, suuret numerot ja luvut aiheuttavat turtumista ja tunteiden – kuten empatian – kuihtumista, jopa apatiaa ja passiivisuutta. Tämä tunteiden kuihtuminen koskee niin kansanmurhia, teknologisia suuronnettomuuksia kuin luonnonmullistuksia ja ympäristöongelmia. (Mt.)

Välinpitämättömyyttä voivat ruokkia monet tekijät, kuten omat tai paikalliset edut, mutta psyykkinen turtuminen esimerkiksi Hiroshiman kaltaisen katastrofin yhteydessä saattaa olla myös psykologinen suojausmekanismi. Hämmästyttävää on silti, että ihmisen kyky tuntee empatiaa muita kohtaan heikkenee huomattavasti uhriluvun noustessa yli yhden. Ihminen pystyy myötäelämään voimakkaimmin yksilön hätää tai kärsimystä. Niinpä monet riskipsykologit ovat painottaneet yksilön kokemusta esittävien kuvien, kertomusten ja omakohtaisten tarinoiden merkitystä abstraktien asioiden konkretisoimisessa ja tunteiden herättämisessä. Riskien hallinnan kannalta tämä on tärkeää siksi, että vasta tunne vaarasta herättää meidät arvioimaan riskejä ja toimimaan arviomme mukaan. (Slovic & Västfjäll 2015: 31–39; myös Pihkala 2017, 28.) Näin on myös helppo ymmärtää, että ilmastonmuutoksen ikoniksi on vakiintunut nimenomaan *yksinäinen* jääkarhu sulavalla lautallaan, joskin muunnelmia esimerkiksi jääkarhupesueesta löytyy. Samoin dystopioissa keskeistä on yleensä päähenkilön inhimillinen hätä tai elämän jatkumoon liittyvä perheen suojeleminen.

Sekä empiirisen ekokritiikin että psykologisten tutkimusten rajoituksena on yhä keskittyminen empatiaan, vaikka ilmastokirjallisuus herättää lukijoissaan myös muita voimakkaita tunteita, kuten jännitystä, pelkoa tai jopa kauhua. Esimerkiksi ilmastonmuutosta käsittelevää uutisointia koskevissa tutkimuksissa on huomattu, että dramaattiset, pelottavat tai shokeeraavat kuvat kiinnittävät ihmisten huomion ja painottavat tehokkaasti asioiden merkitystä. Pelon synnyttäminen ei kuitenkaan ole välttämättä vaikuttavin tapa edistää ympäristötietoisuutta. Voimakkaita

tunteita herättävät esitykset voivat aiheuttaa myös ahdistavia avuttomuuden tunteita, elleivät ne tarjoa jotain käsitystä siitä, miten ilmiö vaikuttaa yksilön elämään ja miten yksilö voi vaikuttaa asiaan. Avuttomuuden tunne tai suoranainen ilmastoahdistus voi puolestaan oireilla muun muassa kieltämisenä, apatiana, muiden syyttämisenä tai kohtalonuskona siihen, että oman toiminnan vaikutus on lopultakin vain pisara meressä. (O'Neill & Nicholson-Cole 2009.) Joseph Doddsin (2021: 224) mukaan voimakkaan pelon tai syyllisyyden herättäminen voikin johtaa toiminnan sijaan torjuntaan, joka voi ilmetä paitsi oman vastuun myös koko ilmastonmuutoksen kieltämisenä.

Samansuuntaisia tuloksia pelkoa herättävien kuvausten passiivista vaikutuksista ovat tuottaneet katsojatutkimukset Hollywoodin jättimenestyselokuvasta *Day After Tomorrow* (2004), jossa ilmastonmuutos aiheuttaa maailmanlaajuisen massatuhon ja uuden jääkauden. Ilmestyessään tieteisfantasia edisti amerikkalaisten yleisön tietoisuutta ilmastonmuutoksesta, synnytti pelkoa sen seurauksista ja sai katsojat pohtimaan äänestämistään lähestyvissä presidentinvaaleissa. Vaikka elokuva lisäsi katsojien motivaatiota toimia ilmastonmuutoksen ehkäisemiseksi, he kokivat, ettei tietoa yksilön mahdollisuuksista ehkäistä ilmastonmuutosta ole tarjolla tarpeeksi. Kuten lukukokemukset eläinten julmasta kohtelusta, myös elokuva lisäsi katsojien motivaatiota toimia ainoastaan hetkellisesti. Huoli globaalista tuhosta väistyi pian arkihuolten tieltä. (Leiserowitz 2004; Lowe et al. 2006, vrt. Schneider-Mayerson ym. 2020.) Vaikutusten lyhytaikaisuus korostaa toiston merkitystä toivottujen vaikutusten saavuttamisessa, vaikka toisaalta kuvien tai kertomusten tiheä toisto voi tehdä uhkaavasta asiasta paitsi ylivoimaisen myös koomisen muuttaessaan voimakkaatkin kuvat kliseiksi.

Koska maailmanlopun mittoihin kasvavien tuhojen ja mullistusten kuvaukset eivät välttämättä aktivoi yleisöään toimimaan niiden estämiseksi, kiinnostusta on virinnyt myös toivoa korostavia kertomuksia kohtaan. Hanna Meretojan (2018) mukaan kertomukset sisältävät aina tietynlaisen ymmärryksen siitä, mikä kuvatussa maailmassa on toiminnan subjektille mahdollista. Meretoja kirjoittaa myös kirjallisuuden kautta nähdystä ja koetuista toisista mahdollisuuksista, jotka saavat lukijan pohtimaan, miten jokin olisi voinut olla tai voisi tulevaisuudessa olla; esiin piirtyy kuva historiasta ihmisen tekemien valintojen tuloksena. Kertomusten eettisyyttä voikin pohtia sen kannalta, miten ja missä määrin tietyt kertomukset rajoittavat mahdollisen tajua. Siinä missä esimerkiksi stereotypiat kaventavat uskoa ja halua muutokseen, kaunokirjallisuus voi parhaimmillaan kyseenalaistaa vallitsevia ajattelutapoja ja avata uusia ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia. (Mt: 9.) Nykyajan tulevaisuuskuvausten valtavirtaa tarkasteltaessa käy kuitenkin selväksi, ettei utopia taivu romaanin muotoon tai ilmastokirjallisuuden aiheeksi yhtä helposti kuin dystopia. Utopiasta vaikuttaa puuttuvan sellaiset ristiriidat ja vastoinkäymiset, jotka ovat tarpeellisia draaman jännitteen ja henkilöhahmoihin samaistumisen kannalta.

Lukijoiden tunnereaktioiden taustalla on monia selittäviä tekijöitä, kuten heidän etukäteistietonsa ilmastonmuutoksesta. Samalla tavoin kuin kirjallisuuden herättämää empatiaa on tulkittu sen kautta, että tietynlaisia kirjoja valitsevat lukijat ovat jo valmiiksi empaattisia, on mahdollista,

että ilmastokirjallisuuden vaikutusta lukijoissa selittää se, että he ovat jo tietoisia ilmastonmuutoksen haitoista. Schneider-Mayerson (2018: 477–479) muistuttaa siitä, että ilmastokirjallisuuden lukijat ovat ainakin Yhdysvalloissa selvästi nuorempia, liberaalimpia ja ilmastokysymyksistä kiinnostuneempia kuin ne, jotka eivät ilmastokirjallisuutta lue. Näin ilmastokirjallisuus saarnaa niille, jotka jo uskovat ihmisen aiheuttamaan ilmastonmuutokseen, eikä se välttämättä siis sisällä sellaista herätyskirjallisuuden käännäyttävää voimaa, jota jotkut ekokriitikot ovat siltä toivoneet. Toisin sanoen vaikuttaa siltä, että ilmastokirjallisuus lähinnä vahvistaa lukijan ennakkokäsityksiä eikä puhuttele erityisen tehokkaasti niitä, jotka eivät usko ihmisen rooliin ilmastonmuutoksen synnyssä tai hillitsemisessä. Tämä havainto tietysti myötäilee laajemminkin kulutustottumuksiamme: pääasiassa ihmiset lukevat kirjoja ja katsovat elokuvia, joiden aiheen he kokevat jo etukäteen kiinnostavaksi.

Mihin empiiristä ekokritiikkiä tarvitaan

Vaikka empiirisen ekokritiikin lyhyen historian aikana kehitellyt metodit ja niiden avulla saavutetut tulokset eivät vielä tee suurta vaikutusta tulkinnallisella selitysvoimallaan, tutkimusalalla on tehty jatkokehittelyyn innostavia kokeita siitä, millaista tietoa lukukokemuksista voidaan saada yhteiskuntatieteen menetelmin. Vaikka empiirinen ekokritiikki haastaa monia kirjallisuustieteessä esitettyjä katteettomia väitteitä lukijavaikutuksista, alusta asti on kuitenkin ollut selvää, että kyse on monin tavoin alustavasta ja aiempia ekokriittisiä tutkimuksia täydentävästä tai niiden tuloksia testaavasta suuntauksesta. Olennaisempia kuin tähän asti saadut tulokset ovatkin niiden herättämät jatkokysymykset.

Vaikka uudenlaiset kuvitelmat tulevaisuuden yhteiskunnista pyrkivät luomaan lukijoissaan toivoa, empiirinen ekokritiikki muistuttaa myös siitä, etteivät kirjallisuus ja elokuvat aina vaikuta yleisöön tekijöidensä tai ammattitulkitsijoidensa toivomalla tavalla. Kirjallisuudentutkimuksessa teoksille oletetaan usein jonkinlainen keskivertolukija, jonka tulkinta noudattaa ammattilukijan tai tutkijan omaa analyysia, vaikka empiiriset tutkimukset osoittavat, että eri lukijoiden kokemus samasta teoksesta voi vaihdella paljonkin riippuen muun muassa iästä, sukupuolesta, etnisestä taustasta tai koulutuksesta (Schneider-Mayerson 2018: 477; vrt. Lyytikäinen 2016, 38). Esimerkiksi nuortendystopioiden on huomattu muuttaneen joidenkin lukijoiden asenteita niin, että ne ovat tehneet poliittisia tarkoitusperiä palvelevasta väkivallasta hyväksyttävämpää (Jones & Paris 2018). Samoin on hyvä muistaa, etteivät lukijoiden kirjallisuudesta etsimät hyödyt ole aina yhteneväiset ilmastokirjallisuuden didaktisten pyrkimysten kanssa: esimerkiksi dystopia voi yhteiskuntakritiikin sijaan toimia ensisijaisesti hetkellisenä eskapismina tai esteettisen mielihyvän lähteenä (esim. Felski 2008, 13–15).

Myös kirjallisuudenlajit vaikuttavat tutkimusten mukaan lukijoihin eri tavoin: romanttinen kirjallisuus saattaa herkistää lukijoiden tunteita muita ihmisiä kohtaan voimakkaimmin, kun taas heikoimmin tässä mielessä saattaa vaikuttaa tieteiskirjallisuus, jonka piiriin ilmastokirjallisuuden

dystopiat useimmiten lukeutuvat (Fong, Mullin & Mar 2013; Isomaa 2016). Tässä mielessä ilmastokirjallisuus tarjoaakin hahmottomuudessaan haastavan tutkimuskohteen, sillä siinä hyödynnetään useampia lajeja, jotka puhuttelevat lukijoitaan erilaisin kaunokirjallisin keinoin. Mikäli empiirinen ekokritiikki havittelee yhä tarkempaa tietoa kirjallisuuden tunnevaikutuksista, analyysin pitää kohdistua näihin lajeittain vaihteleviin retorisiin keinoihin ja erilaisiin lukijoihin.

Ekokritiikissä vaikuttava instrumentaalinen kirjallisuuskäsitys kasvattaa empiiristen tutkimusten kysymystenasettelua. Toistaiseksi on selvitetty lähinnä välittömiä vaikutuksia siihen, minkälaisia tunteita kaunokirjallisuus herättää muita lajeja tai ilmastonmuutosta kohtaan. Kun lukukokemus merkityksellistyy ensisijaisesti tunteiden kautta, ainoastaan tietynlaisia eettisiä vaikutuksia etsivä tutkimus voi vinoutua jo kysymyksenasettelussaan. Tunteita korostava lukijatutkimus ei välttämättä ota huomioon sitä, että lukemisen vaikutukset saattavat kytkeytyä tunteiden ja järjen eriasteisiin sekoituksiin tai että tutkimuksessa kartoitettava tunnevalikoima on rajoittunut. Ilmastokirjallisuuden esittämät yhteiskunnalliset epäkohdat ja moraaliset kysymykset saattavat synnyttää sellaisia tunteita kuin pelko ja empatia, mutta yhtä lailla niiden kautta lukija voi saada vahvistusta maailmankuvalleen, jossa esimerkiksi velvollisuusetiikalla on tärkeä sija: lukiessaan hän tulee muistutetuksi omiin valintoihinsa liittyvistä seurauksista.

Kun tutkimuksen keskeisenä kiinnostuksen kohteena ovat kaunokirjallisuuden lukijoissa herättämät tunteet ja mahdolliset toimintaa synnyttävät impulssit, on selvää, että mitään täysin yksiselitteisiä syy–seuraus-suhteita ei ole olemassakaan. Tendenssi, kuten pyrkimys lisätä lukijoissa tietoisuutta ilmastonmuutoksen seurauksista, toimii kaunokirjallisuudessa vain tiettyyn pisteeseen saakka, eikä sen aiheuttamia seurauksia lukijoissa voi koskaan täysin ennakoida. Koska kirjallisuus on itsessään monimerkityksistä ja sen tulkitseminen kontekstuaalista, lukemisen vaikuttavuutta koskevat analyysit ovat aina väistämättä monin tavoin vaillinaisia, tapaus- ja tilannekohtaisia ja tuloksiltaan korkeintaan suuntaa antavia. Kirjallisuudentutkijalle lukijatutkimukset toimivatkin tarpeellisia muistuksina yhteiskunnallisen tiedon kumulatiivisuudesta.

On myös hyväksyttävä se lähtökohta, etteivät fiktion vaikutukset ole aina mitattavissa olemassa olevin menetelmin, ja jokainen lukija tai katsoja reagoi hieman eri tavoin lukemaansa kirjaan tai katsomaansa elokuvaan. Onkin syytä painottaa, että empiirinen ekokritiikki ei pyrikään lainalaisuuksien selvittämiseen vaan nimenomaan tiettyjen tilanteellisesti määriteltyjen tapausten analysoimiseen. Toisaalta survey-tyyppisten tutkimusten puolustukseksi on sanottava, että vaikka niiden tutkimusasetelmissa ja -menetelmissä on tietyt kysymyksenasettelua määrittävät rajoituksensa, niiden avulla tuotetaan tietoa lukemisen vaikutuksista, jota ei oikeastaan voi saada selville muutoin kuin juuri lukijoilta itseltään kysymällä. Samaten esimerkiksi kirjallisuuden vaikutuksia ajatellen varsin keskeinen kysymys siitä, keneen tai keihin lukijat teoksessa samastuvat, voidaan selvittää ainoastaan lukijatutkimuksen avulla.

Yksittäistapauksista voi kuitenkin oppia paljon. Yhdelle lukijajoukolle tehty koe voi kertoa jotain olennaista tekstin herättämistä tunteista,

vaikka sen tulokset eivät olisikaan yleistettävissä kaikkiin lukijoihin ja kaikkiin tilanteisiin. Lisäksi se voi tarjota kiinnostavan vertailuaineiston samasta aineistosta tehdyille tekstianalyyseille. Vaikka ei olekaan mitään takeita siitä, että ilmastokirjallisuus lisääisi kaikissa lukijoissa tietoisuutta ilmastonmuutoksen uhkista ja innostaisi heitä toimimaan sen ehkäisemiseksi, se pitää kuitenkin asiaa esillä ja muistuttaa lukijoita hitaasti etenevistä ja siksi usein huomaamattomista muutoksista ympäristössämme.

Empiirisen ekokritiikin rajoituksia ja mahdollisuuksia pohdittaessa on myös syytä kysyä, mihin opittua tietoa on loppujen lopuksi tarkoitus käyttää. Jos tutkimuksen keskeisin tiedonintressi perustuu globaalien ympäristöongelmien ratkaisuun, vaarana on kirjallisuuden merkityksen pelkistyminen ideologiseksi työvälineeksi, jonka avulla lukijoita kasvatetaan eläinoikeuksien puolustamiseen ja ilmastonmuutoksen vastaiseen toimintaan. Tällöin nousee väistämättä esille kysymys kirjallisuuden arvosta ja merkityksestä. Kaunokirjallisuutta koskevassa keskustelussa on viime vuosikymmeninä korostunut sen omakohtaisuus ja todenvastaavuus – kuvitteellisuuden ja laajemmin kirjallisuudelle ominaisen kielen kustannuksella. Jos myös tutkimus mukautuu tähän julkisuudessa jo valmiiksi kaventuneeseen tendenssimäiseen kirjallisuuskäsitykseen, kirjallisuuden keinot ja mahdollisuudet kuvitella toisenlaisia olosuhteita ja tulevaisuuksia jäävät helposti näkymättömiin.

Lähteet

- Aaltola, Elisa 2019: *Häpeä ja rakkaus. Ihmiseläinluonto*. Helsinki: Into.
- Bloom, Paul 2016: *Against Empathy: The Case for Rational Compassion*. New York: Harper Collins.
- Bladlow, Kyle & Ladino, Jennifer (toim.) 2018: *Affective Ecocriticism. Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Clough, Patricia Ticineto 2007: *The Affective Turn. Theorizing the Social*. Durham & London: Duke University Press.
- Currie, Greg 2016: "Does Fiction Make Us Less Empathic?" *Teorema: Revista Internacional de Filosofía* 35, no. 3 (2016): 47–68. <http://www.jstor.org/stable/44077411>
- Dodds, Joseph 2011: *Psychoanalysis and Ecology at the Edge of Chaos: Complexity Theory, Deleuze, Guattari and Psychoanalysis for a Climate in Crisis*. Lontoo: Routledge.
- Dodds, Joseph 2021: "The Psychology of Climate Anxiety". *BJPsych Bulletin* 45(4), 1–5. <https://doi.org/10.1192/bjb.2021.18>
- Felski, Rita 2008: *Uses of Literature*. Malden: Blackwell.
- Fong, Katrina; Mullin, Justin B. & Mar, Raymond A. 2013: "What You Read Matters: The Role of Fiction Genre in Predicting Interpersonal Sensitivity". *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts* Vol. 7, No. 4, 370–376. <https://doi.org/10.1037/a0034084>
- Goodbody, Axel & Johns-Butra, Adeline 2019: "Introduction". Teoksessa *Cli-fi. A Companion*. Toim. Axel Goodbody & Adeline Johns-Butra. Bern: Peter Lang, 1–18.

- Guest, Kristen 2011: *Black Beauty: His Grooms and Companions. The Autobiography of a Horse by Anna Sewell*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Heise, Ursula K. 2016: *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*. Lontoo: University of Chicago Press, 2016.
- Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016: "Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta". Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 17–33.
- Huggan, Graham 2016: "Never-ending stories, ending narratives: Polar bears, climate change populism, and the recent history of British nature documentary film". Teoksessa *Affect, Space and Animals*. Toim. Jopi Nyman & Nora Schuurman, Lontoo: Routledge, 15–23.
- Iovino, Serenella 2012: "Material Ecocriticism: Matter, Text, and Posthuman Ethics". Teoksessa *Literature, Ecology, Ethics. Recent Trends in European Ecocriticism*. Toim. Timo Müller and Michael Saute. Heidelberg: Winter Verlag, 51–68.
- Isomaa, Saija 2016: "Tunteet ja kirjallisuudenlajit. Lajien emotionaalisesta vaikuttavuudesta." Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 58–81.
- Jepson, Paul & Barua, Maan 2015: "A Theory of Flagship Species Action". *Conservation and Society* (13)1, 2015, 95–104. <https://doi.org/10.4103/0972-4923.161228>
- Johns-Putra, Adeline 2016: "Climate change in literature and literary studies: From cli-fi, climate change theater and ecopoetry to ecocriticism and climate change criticism". *WIREs Clim Change* 2016, 7, 266–282. <https://doi.org/10.1002/wcc.385>
- Jones, Calvert W. & Paris, Celia 2018: "It's the End of the World and They Know It: How Dystopian Fiction Shapes Political Attitudes". *Perspectives on Politics* Volume 16, Issue 4 December 2018, 969–989. <https://doi.org/10.1017/S1537592718002153>
- Keen, Suzanne 2007: *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.
- Kerridge, Richard 2008: "Introduction". Teoksessa *Writing the Environment. Ecocriticism & Literature*. Toim. Richard Kerridge & Neil Sammels. Lontoo: Zed Books, 1–9.
- Kerridge, Richard 2013: "Ecocritical Approaches to Literary Form and Genre: Urgency, Depth, Provisionality, Temporality". Teoksessa *The Oxford Handbook of Ecocriticism*. Toim. Greg Garrad. New York: Oxford University Press, 361–376.
- Kidd DC, Castano E. 2013: "Reading literary fiction improves theory of mind". *Science* Oct 18;342(6156), 377–380. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918>
- Kivimäki, Sanna 2011: "Kadonnan ilveksen metsästys. Luonto, luonnon-suojelu ja sankarillinen maskuliinisuus elokuvassa ja romaanissa *Poika ja Ilves*". Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto ja*

- suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 262–273.
- Kytömäki, Anni 2021: Taiteilijat kovassa ytimessä. *Helsingin Sanomat* 14.11.2021. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008392178.html?fbclid=IwAR1dAy2LgVw6tyOSVby5IThsHK0NJIQx24kUFQZTS6T01N4MtERsDMPfj8>
- Lahtinen, Toni 2013a: *Maan höyryvässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa*. Helsinki: WSOY.
- Lahtinen, Toni 2013b: ”Ilmastomuutos lintukodossa”. *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila et al. Helsinki: SKS, 95–106.
- Lahtinen, Toni 2017: ”Tarina suuresta vedenpaisumuksesta. Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaa* ilmastofiktiona”. Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Toim. Saija Isomaa & Toni Lahtinen. *Joutsen/Svanen*. Erikoisjulkaisu, 73–87. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201705156413>
- Lahtinen, Toni 2019: ”Vedenpaisumuksen pyyhkimät kartat. Ilmastomuutos 2000-luvun suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa”. Teoksessa *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*. Toim. Elina Arminen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 326–347.
- Lehtimäki, Markku 2013: ”Kertomus ja luonto. Romaani ekologisten ongelmien aikakaudella”. Teoksessa *Romaanin historian ja teorian kytköksiä*. Toim. Hanna Meretoja & Aino Mäkikalli. Helsinki: SKS, 351–377.
- Leiserowitz, Anthony A. 2004: ”Before and After the Day After the Tomorrow. A U.S. Study of Climate Change Risk Perception.” *Environment Science and Policy for Sustainable Development* 46(9), 22–37. <https://doi.org/10.1080/00139150409603663>
- Lowe, Thomas et al. 2006: ”Does tomorrow ever come? Disaster narrative and public perceptions of climate change.” *Public Understanding of Science* 15 (2006), 435–457. <https://doi.org/10.1177/0963662506063796>
- Lyytikäinen, Pirjo 2016: ”Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Johdatusta tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen”. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 37–57.
- Małecki, Wojciech; Pawlowski, Boguslaw & Sorokowski, Piotr 2016: ”Literary Fiction Influences Toward Animal Welfare.” *PLoS ONE* 11 (12) 2016. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172328>
- Małecki, Wojciech; Pawlowski, Boguslaw; Cieński, Marcin & Sorokowski, Piotr 2018: ”Can fiction make us kinder to other species? The impact of fiction on pro-animal attitudes and behavior”. *Poetics* February 2018. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.02.004>
- Małecki, Wojciech et al. 2019: *Human Minds and Animal Stories: How Narratives Make Us Care About Other Species*. New York: Routledge.
- Małecki, Weik von Mossner & Dobrowolska 2020: ”Narrating Human and Animal Oppression: Strategic Empathy and Intersectionalism

- in Alice Walker's 'Am I Blue?'. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 27, Issue 2, Spring 2020, 365–384. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa023>
- Mar, Raymond A. & Oatley, Keith 2008: "The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience". *Perspectives on Psychological Science* Vol 3, Issue 3, 2008, 173–192. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00073.x>
- Meretoja, Hanna 2018: "Kertomusten eettinen potentiaali ja vaarat: kuusi mittapuuta". *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 2018(1), 6–25. <https://doi.org/10.30665/av.70005>
- Mäkelä, Maria, Björninen, Samuli, Hämäläinen, Ville, Karttunen, Laura, Nurminen, Matias, Raipola, Juha, Rantanen, Tytti 2020: *Kertomuksen vaarat – kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Tampere: Vastapaino.
- Naggs, Fred 2017: "Saving Living Diversity in the Face of the Unstoppable 6th Mass Extinction: A Call for Urgent International Action". *The Journal of Population and Sustainability* Vol. 1, No. 2, (Spring 2017), 67–81. <https://doi.org/10.3197/jps.2017.1.2.67>
- Nixon, Rob 2011: *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha 2011: *Taloukasvua tärkeämpää Miksi demokratia tarvitsee humanistista tutkimusta*. Suom. Timo Soukola. Helsinki: Gaudeamus.
- O'Neill, Saffron & Nicholson-Cole, Sophie 2009: "'Fear Won't Do It': Promoting Positive Engagement with Climate Change through Visual and Iconic Representations." *Science Communication* Volume 30 Number 3 2009, 355–379. <https://doi.org/10.1177/1075547008329201>
- Mar, Raymond A. & Oatley, Keith 2008: "The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience". *Perspectives on Psychological Science* Volume 3, 2008, 173–192. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00073.x>
- Phillips, Dana 1999: "Ecocriticism, Literary Theory, and the Truth of Ecology". *New Literary History* 30/1999, 577–602. <https://www.jstor.org/stable/20057556>
- Pihkala, Panu 2017: "Miksi ilmastonmuutoksesta on niin vaikea puhua? Monitieteellisiä näkökulmia". *Tieteessä tapahtuu* Vol 35 Nro 1 (2017), 23–28. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1777183>
- Rahn, Suzanne 1995: "Green Worlds for Children". *The Lion and the Unicorn* Volume 19, Number 2, December 1995, 149–170. <https://doi.org/10.1353/uni.1995.0030>
- Raipola, Juha 2015: *Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin Pereat Munduksessa*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9805-3>
- Rossi, Riikka 2021: "Empaattinen ahdistus romaanin tunnevaikutuksena: Tapaustutkimuksena Marjo Niemen Kaikkien menetysten äiti." *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 18(1), 38–55. <https://doi.org/10.30665/av.100383>

- Schneider-Mayerson, Matthew 2018: "The Influence of Climate Fiction. An Empirical Survey of Readers." *Environmental Humanities* 10:2 November 2018, 473–500. <https://doi.org/10.1215/22011919-7156848>
- Schneider-Mayerson, Matthew 2020: "Just as in the Book? The Influence of Literature on Readers' Awareness of Climate Injustice and Perception of Climate Migrants." *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27.2 (Spring 2020), 337–364. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa020>
- Schneider-Mayerson, Matthew, von Mossner Alexa Weik, Małeck, W.P. 2020: "Empirical Ecocriticism: Environmental Texts and Empirical Methods". *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27.2 (Spring 2020), 327–336. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa022>
- Schneider-Mayerson, Matthew, Gustafson, Abel, Leiserowitz, Anthony, Goldberg, Matthew H., Rosenthal, Seth A., Ballew, Matthew 2020: "Environmental Literature as Persuasion: An Experimental Test of the Effects of Reading Climate Fiction". *Environmental Communication*. <https://doi.org/10.1080/17524032.2020.1814377>
- Sewell, Anna 1973/1878: *Uljas Musta. Hevosen tarina*. Lyhentäen suomennut Liisa Tuliniemi. Helsinki: WSOY.
- Slovic, Paul & Västfäll 2015: "The More Who Die, the Less We Care. Psychic Numbing and Genocide". Teoksessa *Numbers and Nerves. Information, Emotion, and Meaning in a World of Data*. Toim. Scott Slovic & Paul Slovic. Corvallis: Oregon State University Press, 27–43.
- Suominen, Riitta 2021: "Kirjallisuus epäonnistui ilmastokriisin selittämisessä". *Kirjastolehti* 15.2.2021. <https://suomenkirjastoseura.fi/kirjastolehti/kirjallisuus-epaonnistui-ilmastokriisin-selittamisessa/?fbclid=IwAR2hywUzB0d3VGEsIwxwPBXHpnwFgOgKbz03JCWfkDkLgim5yq2ADc4gMXII>
- Weik von Mossner, Alexa 2017: *Affective Ecologies: Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: Ohio State University Press.
- Weik von Mossner, Alexa 2020: "Affect, Emotion, and Ecocriticism." *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture, and Environment* 11 (2), 128–136. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.2.3510>

Kirjoittajat

Lahtinen, Toni, FT, dosentti, tutkija, Helsingin yliopisto
 Löytty, Olli, FT, dosentti, tutkija, Helsingin yliopisto

Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki

“Vaikka kirjallisuuden ja kulttuurin teokset eivät voikaan ’pelastaa maapalloa’, ne voivat opettaa meitä. En halua välineellistää kirjallisuutta tai väittää sen toimivan ainoastaan didaktisesti, tavalla joka tarjoaa vastauksia ja absoluuttisia moraalिसääntöjä. Tällainen näkemys [...] määräisi etukäteen sen, millaista kasvatuksellista työtä tekstit tekevät. Pikemminkin kirjalliset ja kulttuuriset tekstit voivat toimia opettajinamme, koska ne auttavat meitä tutkimaan, mitä tarkoittaa elää, tuntea ja ajatella ilmastonmuutoksen aikakautena. Niin tehdessään ne kannustavat meitä kuvittelemaan maailmaa eri tavalla.” (Siperstein 2016, 37, kirjoittajien suomennos)

Näin kirjallisuudentutkija Stephen Siperstein luonnehtii kirjallisuuden merkitystä ilmastokriisin aikakaudella. Ympäristöongelmien globaali mittakaava ja kasvava ympäristötietoisuus ovat nostaneet aiheen aikaisempaa voimakkaammin etualalle kirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa. 2010-luvulla huomio on alkanut kiinnittyä myös ympäristökysymysten herättämiin tunteisiin eli ympäristötunteisiin. Viime vuosina varsinkin ilmastokriisi ja ilmastoahdistus ovat olleet kirjallisuudessa esillä niin paljon, että niiden voi sanoa olevan yksi aikamme keskeisistä aiheista.

Kirjallisuuteen ja lukemiseen liittyviä ympäristötunteita on tutkittu vasta vähän, mutta tutkimuksen määrä näyttäisi nousevan nopeasti niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Aiheen tutkimisessa hyödynnetään monia kirjallisuustieteen aloja, kuten ekokritiikkiä sekä kirjallisuuden ja tunteiden tutkimusta (ks. esim. Ryan 2019). Käytännön relevanssinsa vuoksi aihe liittyy läheisesti esimerkiksi ympäristökasvatukseen ja -viestintään (esim. Siperstein 2016).

Monitieteisessä tutkimuksessa ja käytännön ympäristötoiminnassa ympäristötunteet ovat herättäneet 2010-luvulla kasvavaa kiinnostusta (Pihkala 2019b). Ympäristötunteiden käsitteestä käytetään englanninkielisessä tutkimuksessa erilaisia sanamuotoja, kuten *eco-emotions* ja *environmental emotions*.¹ Ilmastotunteilla tarkoitetaan ilmastokriisiin liittyviä tunteita (Pihkala 2022). Nämä kaksi käsitettä ovat hieman päällekkäisiä, koska rajanveto ilmasto- ja ympäristöongelmien välillä voi olla vaikea ja joskus keinotekoinen. Myös ympäristötunteiden rajat muihin tunteisiin voivat olla häilyviä: ihmisten tunne-elämään vaikuttavat monet tekijät kuten henkilöhistoria, ihmissuhteet ja ympäristön tila (Crandon ym. 2022).²

¹ Australialainen filosofi Glenn Albrecht käyttää myös termiä *Earth Emotions* (Albrecht 2019). Terminologiasta ja suomalaisista käännöksistä ks. Pihkala 2019b.

² Suomessa keskustelu ympäristötunteista aktivoitui etenkin syksystä 2017 lähtien, jolloin keskiössä olivat ympäristöahdistus ja ilmastoahdistus (ks. Santaoja 2018). Aiemmin Suomessa ympäristötunteista olivat keskustelleet eri terminologiaa käyttäen esim. ekopsykologi Kirsi Salonen (2010), tiedetoimittaja ja kirjailija Pasi Toiviainen (2007), psykiatri Johannes Lehtonen (1994) ja ympäristöajattelija Pentti Linkola (esim. Linkola 1990).

Kirjallisuutta, elokuvia, pelejä, tv-sarjoja ja muita tekstejä käytetään paljon ympäristöviestinnässä ja -kasvatuksessa. Erilaisten tekstien vaikutuksia ympäristökäyttäytymiseen ja hyvinvointiin ei kuitenkaan ole vielä tutkittu tarpeeksi ja aiheesta tarvitaan lisää tietoa (ympäristötunteiden vaikutuksesta ympäristökäyttäytymiseen ks. Salas Reyes ym. 2021; ympäristötunteiden käsittelystä ympäristökasvatuksessa ks. Pihkala 2020b). Kirjallisuutta ja lukemista tutkimalla voidaan selvittää, miten kaunokirjalliset teokset vaikuttavat lukijoihin. Moniin muihin tekstilajeihin verrattuna kirjallisuudella on oma olennainen roolinsa ympäristötunteiden herättämisessä ja käsittelemisessä, koska se voi hyödyntää vapaasti mielikuvituksen ja sanataiteen mahdollisuuksia. Kaunokirjallisessa muodossa esitettyinä ympäristökysymykset voivat tulla lähelle lukijaa esimerkiksi siksi, että tiettyjen kerronnan tai runouden keinojen avulla henkilöhahmoista ja tilanteista voidaan tehdä havainnollisia, etäännytettyjä, tunnistettavia, samastuttavia tai muuten mieleenpainuvia. Esimerkiksi Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaa* (2005) on dystooppinen ilmastofiktio, joka perustuu tieteelliseen tietoon ja jakaa lukijoille informaatiota muun muassa henkilöhahmojen välisten dialogien kautta (Lahtinen 2017). Emmi Itärannan *Teemestarin kirja* (2012) taas punoo ilmastokriisin ja puhtaan veden loppumisen kertomuksiin ystävyydestä ja teeperinteen vaalimisesta. Molemmat teokset ovat olleet hyvin suosittuja ja niiden voi olettaa vaikuttaneen ainakin osan niiden lukijoiden ympäristöasenteisiin, mutta tarkemmat vaikutukset vaatisivat lisätutkimusta.

Tekstit ja tekstilajit vaikuttavat eri lukijoihin eri tavoin. Kirjallisuuden vaikuttamisen tavat ovat osin erilaisia kuin tv-sarjojen tai sarjakuvien. Myös kirjallisuuden sisällä eri lajit, kuten proosa ja runous, käyttävät eri tavoin vaikuttavia keinoja. Lukijoiden reaktiot, tulkinnat ja kokemukset taas vaihtelevat esimerkiksi henkilöhistorian, sukupuolen, iän, vireystilan ja monen muun tekijän mukaan. Kansainvälisessä tutkimuksessa on kiinnitetty kasvavaa huomiota myös siihen, millaisia kuormittavia vaikutuksia teksteillä ja elokuvilla saattaa olla sekä kognitiivisesti että affektiivisesti. On mahdollista, että suuri tietomäärä ympäristöongelmien vakavuudesta lamauttaa joitakuita lukijoita (niin kutsuttu ”infowhelm”-ongelma; ks. esim. Jensen 2019; Ray 2020). Kirjallisuus ja elokuvat voivat aiheuttaa myös tunnetason ylikuormittumista, jota on tarkasteltu sekä stressin että traumatisoitumisen eli ympäristö- tai ilmastotraumojen näkökulmasta (esim. Kaplan 2020). Kirjallisuudella voi siis olla niin myönteisiä kuin haitallisiakin vaikutuksia, ja niiden arvottaminenkin riippuu valitusta eettisestä näkökulmasta.

Jotta saadaan tietoa tekstien todellisista vaikutuksista ja lukijoiden erilaisista reagoitintavoista, tekstien aiheuttamia ympäristötunteita on tutkittava niin kutsutun empiirisen ekokritiikin keinoin. Empiirinen ekokritiikki on kohtalaisen tuore tutkimussuuntaus, joka tarkastelee kriittisesti varhaisemman ekokritiikin lähtökohtia ja kehittää ekokriittisen tutkimuksen menetelmiä eteenpäin esimerkiksi tutkimalla empiirisesti kaunokirjallisuuden lukemista. Merkittäviä empiirisen ekokritiikin edustajia ovat esimerkiksi Matthew Schneider-Mayerson, W. P. Mätecki ja Alexa Weik von Mossner. He esittelevät tutkimussuuntauksen pääperiaatteita *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* -journalin

numerossa 2/2020, jonka sisältämät empiiriset tutkimusartikkelit antavat hyvän kuvan metodista (esim. Schneider-Mayerson, Weik von Mossner & Małecki 2020; Małecki, Weik von Mossner & Dobrowolska 2020; Schneider-Mayerson 2020). Vaikka empiirinen ekokritiikki on merkittävä keskustelukumppani tässä tutkimusartikkelissamme, emme esittele sitä laajasti, koska tässä teemanumerossa on aiheesta erillinen artikkeli (Lahtinen ja Löytty tässä julkaisussa).

Tämä artikkeli on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys ympäristötunteista kirjallisuudentutkimuksessa. Tarkastelemme aihetta suhteessa empiiriseen ekokritiikkiin. Yhdistämme uudella tavalla kirjallisuuden ja tunteiden tutkimusta ja ympäristötunteiden monitieteellistä tutkimusta; tiedossamme ei ole myöskään kansainvälistä tutkimusta juuri tästä lähtökohdasta.³ Tältä pohjalta pohdimme, millaisia mahdollisuuksia ja tarpeita ympäristötunteiden kirjallisuustieteellinen tutkimus nostaa esiin empiirisen ekokritiikin yhteydessä. Samalla haluamme tuoda uutta aihepiiriä koskevaa tietoa suomenkielisen lukijakunnan ulottuville. Artikkelimme tutkimuskysymykset ovat seuraavat: Miten kirjallisuudentutkimus ja ympäristötunteiden tutkimus liittyvät yhteen? Miten näitä aloja on tähän mennessä yhdistetty tutkimuksessa? Millaisia ympäristötunteisiin liittyviä vaikutuksia teksteillä voi monitieteellisen ympäristötunnetutkimuksen perusteella olla? Millaista empiirisen ekokritiikin tarvetta näiden näköalojen yhdistäminen nostaa esiin?

Lähdemme liikkeelle esittelemällä lyhyesti ympäristötunteiden tutkimusta. Sen jälkeen analysoimme sellaista tähänastista tutkimusta, jossa nimenomaan jo yhdistetään kirjallisuudentutkimusta ja ympäristötunteiden tutkimusta. Sitten tuomme esiin erilaisia vaikutuksia, joita ympäristötunteita herättävien tekstien lukemisella voi olla. Artikkelin loppuosassa pohdimme, millaisia mahdollisuuksia empiirinen ekokritiikki tarjoaa kirjallisuudentutkimukselle ja ilmastokasvatukselle.

Ympäristötunteiden tutkimus

Nykyisen kaltainen ympäristötunteiden tutkimus on kohtalaisen tuore tutkimusala, mutta hajanaisia edelläkävijöitä voidaan löytää jo vuosikymmenien takaa (esim. Aldo Leopold, C.G. Jung, Harold Searles). Laveasti määritellyn ekopsykologian⁴ piirissä alkoi 1980-luvun alusta lähtien rakentua kansalaisliikkeitä ja ilmestyä kirjallisuutta, joissa tarkasteltiin erilaisten globaalien ongelmien herättämiä tunteita. Joanna Macyn ja Chennis Glendinningin työ oli keskeisessä roolissa (Pihkala 2022). Aluksi ydinuhan herättämät tunteet olivat yleisin käsitelty teema, mutta tähän

³ Kuten jäljempänä tuomme esiin, ympäristötunteita on tarkasteltu esimerkiksi niin kutsutussa affektiivisessä ekokritiikissä, mutta tämä artikkeli kattaa affektitutkimuksen lisäksi myös muita tunteisiin ja ympäristötunteisiin liittyviä tutkimusaloja, kuten emootiotutkimusta. Tutkimuksemme tuo uutta tietoa myös siksi, että tarkastelumme ulottuu aivan viimeaikaisiin lähteisiin saakka. Tutkimusaiheen laaja-alaisuuden vuoksi on tietenkin paljon lähteitä, joita emme voi yhdessä artikkelissa mainita ja käsitellä, ja korostamme vahvasti jatkotutkimuksen tarvetta.

⁴ Ekopsykologia korostaa luontosuhteen keskeistä merkitystä ja rakentuu yleensä hyvin voimakkaalle biosentriselle (tai ekosentriselle) maailmankuvalle. Suomeksi ks. Salonen 2010.

yhdistyi nopeasti monenlaisten ympäristötunteiden prosessointia. Kun ekopsykologinen ja niin sanottu ekoterapeuttinen⁵ kirjallisuus alkoi kasvaa 1990-luvulta lähtien, lisääntyi samalla ympäristötunteita käsittelevä kirjallisuus (esim. Theodore Roszak, Howard Clinebell).

Voimistuva ilmastokriisi alkoi synnyttää 2000-luvun lopulla aiempaa laajempaa kiinnostusta ympäristötunteisiin ja etenkin ilmastotunteisiin.⁶ Varsinaisesti ympäristö- ja ilmastotunteet nousivat tutkimuksen ja julkisen keskustelun aiheiksi vasta 2010-luvun lopulla, jolloin keskeisiksi teemoiksi ja käsitteiksi nousivat ympäristöahdistus (*eco-anxiety*) ja ilmastoahdistus (*climate anxiety* tai *climate change anxiety*). Vaikka ahdistus-terminologiasta esiintyi ja esiintyy yhä jonkin verran erimielisyyttä (Pihkala 2020a; Wardell 2020), ilmiön nimeäminen lisäsi tietoisuutta ja mahdollisti myös tutkijoiden laajemman vuoropuhelun. Kirjallisuustieteessä ympäristötunteita on kuitenkin tutkittu vasta verrattain vähän, ja ekokriittisessä kirjallisuuden tutkimuksessakin tunteista ja affekteista on kiinnostuttu vasta melko hiljattain (Bladow & Ladino 2018a: 5).

Viime vuosina ympäristötunteiden tutkimuksessa on alettu tarkastella aiempaa tarkemmin tunteiden laajaa kirjoa ja tunteiden monimutkaista dynamiikkaa. Tässä artikkelissa sisällytämme suomenkieliseen ympäristötunteiden käsitteeseen laajan kirjon tutkimuksessa esiintyviä tunteiden muotoja, kuten affektit, emootiot, mielialat (*moods*) ja tunteet (englannin sanan *feeling* monissa merkityksissä). Nämä monitieteisen ympäristötunteiden tutkimuksen kategoriat ovat yhtä lailla käytössä kirjallisuustieteellisessä tunteiden tutkimuksessa. Tutkimuksen skaala on laajentunut ja eri tunteiden erittelyt ovat vähitellen tarkentuneet, mutta tutkimus on monin osin vielä kesken (Neckel & Hasenfratz 2021; Pihkala 2022; Chapman ym. 2017). Eri tutkijat määrittelevät ja nimeävät tunteita hivenen eri tavoin, mikä yhtäältä rikastaa tutkimusta ja toisaalta vaikeuttaa yhteisen keskustelun käymistä.

Erilaisten tunteiden joukosta huomio on usein keskittynyt ennen kaikkea vaikeisiin tunteisiin. Näitä voidaan jaotella esimerkiksi seuraavasti: pelkoon liittyvät tunteet (sisältäen ahdistuksen ja huolen), syyllisyyteen ja häpeään liittyvät tunteet, suruun liittyvät tunteet ja epätoivoon sekä toivottomuuteen liittyvät tunteet (sisältäen väljästi määritellyn masennuksen). Ympäristötunteille on kehitetty myös omaa uudissanastoa, josta tunnetuin esimerkki lienee solastalgia: sana tarkoittaa kotiseudun vahingoittumisesta syntyviä kielteisiksi koettuja tunteita (Albrecht 2019). Tärkeässä roolissa ovat kuitenkin myös myönteiset ja voimauttavat tunteet, kuten helpotus, ilo, into, terve ylpeys, toivo, pystyvyyden tunne, yhteenkuuluvuuden tunne ja merkityksellisyyden tunne (Pihkala 2022; suomeksi Pihkala 2019b). Tutkijat ovat huomauttaneet, että ympäristötunteita voi esiintyä samanaikaisesti monia ja ne voivat

⁵ Ekoterapia tarkoittaa erilaisia metodeja, jotka rakentuvat vahvasti luonnonympäristöissä tapahtuvalle terapeuttiselle toiminnalle ja jotka tähtäävät sekä ympäristövastuullisuuden kehittämiseen että luontoympäristöjen hyvinvointivaikutusten voimistamiseen. Ks. Jordan & Hinds (toim.) 2016.

⁶ Amerikan psykologijärjestö APA:n laaja raportti ilmastonmuutoksesta ja psykologias-ta vuodelta 2009 oli tässä merkittävässä roolissa, samoin kuin vuonna 2011 ilmestynyt *American Psychologist* -lehden ilmastopsykologia-teemanumero. Monet raportin kirjoittajista laajensivat tarkasteluaan teemanumeron artikkeleissa (esim. Doherty & Clayton 2011).

muodostaa monimutkaisia yhdistelmiä, kuten surun, syyllisyyden ja suuttumuksen yhdistymiä (esim. Jensen 2019). Tämä kaikki uusi tutkimustieto ympäristötunteiden moninaisuudesta tuottaa positiivisen haasteen myös kirjallisuudentutkimukselle ja empiiriselle ekokritiikille: tunteiden laaja kirjo, tunteiden yhdistelmät ja tunteiden monimutkaiset vaikutukset tulisi ottaa riittävästi huomioon.

Ympäristötunteiden tutkimusten taustalla on havaittavissa monia erilaisia taustanäkemyksiä tunteista ja ympäristökäyttäytymisestä. Kohtalaisen yleinen tutkimusote on ollut sellainen, jossa vaikeat ympäristötunteet esitetään ongelmina. Tässä näkemyksessä yleensä pyritään siihen, että vaikea tunne (joka yleensä nimetään kielteiseksi tunteeksi) saataisiin korvattua jollain voimauttavammaksi katsotulla tunteella (joka yleensä nimetään myönteiseksi tunteeksi). Esimerkiksi ilmastoahdistuksesta pyritään ilmastoinnostukseen tai epätoivosta toivoon. Muun muassa feministiset ja postkolonialistiset tunnetutkijat ovat kuitenkin kritisoineet tällaista näkemystä liian yksioikoiseksi ja tunteita ongelmallisesti normittavaksi (esim. Verlie 2022). Monet ympäristötunnetutkijat ovatkin pyrkineet tuomaan esiin tulkintakehystä, jossa tunteiden moninaisuus hyväksytään ja samalla vältetään yksinkertaistavia oletuksia siitä, että tietyt tunteet olisivat universaalisti parempia ympäristökäyttäytymisen kannalta (Chapman ym. 2017; Pihkala 2022; Verlie 2022). Tutkijat esittävät, että erilaiset kontekstit ja tunteiden monimutkaiset muutokset tulisi huomioida.

Merkittävä osa ympäristötunnetutkimuksesta on toistaiseksi perustunut kyselyihin, joissa ihmiset itse havainnoivat tunteitaan (esim. Hickman ym. 2021; Hyyry 2019). Tällainen tutkimus tuottaa tärkeää tietoa, mutta on selvää, että ihmisten kyky tunnistaa itsessään tunteita vaihtelee. Osa tunteista on myös helpompi tunnistaa kuin toiset, ja tähän vaikuttavat monenlaiset psyykkiset, sosiaaliset ja kulttuurilliset tekijät. Esimerkiksi ilmastohäpeää tai ilmastosuuttumusta voi joidenkin ihmisten olla vaikeampi tunnistaa kuin toisten, johtuen esimerkiksi sukupuolittuneista tunnenormeista tai tunnetaitojen puutteesta (ks. du Bray ym. 2019).

Ympäristötunteiden näkökulmat kirjallisuustieteessä

Myös kirjallisuuden tutkiminen tunteiden näkökulmasta on verrattain tuore kirjallisuudentutkimuksen alue, joka on kehittynyt 2000-luvun alkupuolelta lähtien ihmistieteissä tapahtuneen yleisemmän affektiivisen käänteen seurauksena.⁷ Käänteen myötä erilaisia kulttuurin ja yhteiskunnan ilmiöitä on alettu tutkia ihmistieteissä aikaisempaa enemmän tunteiden, emootioiden ja affektien näkökulmasta, ja kirjallisuuden ympäristötunteisiin kohdistuva kiinnostus on osa tätä jatkumoa.

Kirjallisuuden ja tunteiden tutkimuksen verrattain hajanaisella kentällä merkittävin teoreettinen jakolinja kulkee emootioihin kohdistuvan ja affekteihin keskittyvän tutkimuksen välillä, ja sama koulukuntajako on nähtävissä myös ympäristötunteiden tutkimuksessa (Helle & Hollsten

⁷Varhaisemmasta kirjallisuuden tunteiden tutkimuksesta sekä 1900-luvun aihetta koskeva tutkimuksen vähyydestä, ks. Helle & Hollsten 2016: 11–12. Affektiivisesta käännteestä ks. esim. Bladow & Ladino 2018a: 4–5.

2016, 12–19; Hamilton 2020; Pihkala 2022). Karkeasti ottaen voi sanoa, että affektin käsitteellä viitataan usein tuntemisen keholliseen puoleen ja esitietoisiin tuntemuksiin, kun taas emotionin käsitteellä saatetaan viitata joko kehomielen reaktioihin (joita voi myös mitata) tai tiedostettuihin, helposti nimettäviin tunteisiin.⁸

Ympäristötunteiden kannalta on merkillepantavaa, että kirjallisuustieteessä yksittäisistä tunteista on tutkittu ehkä eniten häpeää ja empatiaa (esim. Kainulainen & Parente-Čapková [toim.] 2011; Rossi 2021; Hekanaho 2011; Keen 2007). Häpeä nähdään usein tunteena, joka estää toimintaa ja saa ihmisen vetäytymään sosiaalisesta kanssakäymisestä, mikä voi olla hyödyllinen näkemys myös ilmastokasvatuksen näkökulmasta. Kirjallisuuden ja empatian tutkimuksessa taas on kiinnitetty paljon huomiota esimerkiksi siihen, että kirjallisuutta luettaessa eläydytään usein empaattisesti esimerkiksi henkilöihämoihin. Etenkin realistinen romaani sai 1800-luvulla aikaan yhteiskunnallisia muutoksia juuri kuvaamalla sosiaalisia epäkohtia tunteisiin vetoavalla tavalla. (Esim. Keen 2007.) Tutkijat varoittavat kuitenkin tekemästä liian suorita johtopäätöksiä siitä, johtaako empaattinen lukeminen käytännön toimintaan, ja tätä ilmastokasvatuksenkin kannalta olennaista keskustelua käydään kirjallisuudentutkimuksessa edelleen (esim. Keen 2007; Meretoja 2017; Lahtinen & Löytty tässä julkaisussa).

Kirjallisuuden ja ympäristötunteiden tutkimuksen kannalta hyödyllisiä ovat myös niin sanotut ”rumat tunteet”, joita Sianne Ngai on käsitellyt urauurtavassa teoksessaan *Ugly Feelings* (2005).⁹ Ngain tutkimus kiinnittää huomion siihen, että kirjallisuus ja elokuvat eivät kuvaa ja herätä vain myönteisinä ja rakentavina pidettyjä tunteita, vaan usein käsitellään myös hankalia tunteita ja tuntemuksia, kuten kateutta, ärtymystä ja ahdistusta. Kirjallisuuden tutkimuksessa on hyödynnetty runsaasti esimerkiksi Ngain ajatusta epäkatarttisista tunteista, jotka eivät ratkea teoksen lopussa tai johda puhdistavaan vapautumiseen; epäkatarttinen estetiikka on Ngain mukaan tyypillistä nykyajalle. Ngai ei käsittele kirjassaan ilmastonmuutosta, mutta esimerkiksi sellainen ilmastonmuutosta käsittelevä teos, joka ei tarjoa tilanteeseen tyydyttävää ratkaisua saati onnellista loppua, voi olla epäkatarttinen.

Suurin osa tähänastisesta kirjallisuuden ja tunteiden tutkimuksesta on toteutettu käytännössä siten, että tutkijat analysoivat ja tulkitsevat kaunokirjallisia teoksia kiinnittäen huomiota teosten käsittelemiin tai ilmaisemiin tunteisiin¹⁰ ja/tai siihen, miten teos vaikuttaa lukijaan affek-

⁸ Lähtökohtien ja teoreettisten kehysten moninaisuutta on tuotu esille moneen otteeseen niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin kirjallisuuden tutkimuksessa. (Esim. Helle & Hollsten 2016: 12–19; Keen 2011; Seighworth & Gregg 2010; ympäristötunteiden ja kirjallisuustieteen osalta Bladow and Ladino 2018a: 4; Houser 2014: 24–27).

⁹ Suomalaisessa tutkimuksessa esim. Helle 2019.

¹⁰ Yksi mielenkiintoinen suomalainen esimerkki tästä on Juha Raipolan kirjallisuustieteellinen väitöskirja (2015), jossa havainnoidaan monenlaisia ympäristötunteita Leena Krohnin *Pereat Munduksessa* mutta ei jäsennetä tunteiden tarkastelua omaksi tutkimuskysymykseksi. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että tietoisuus ympäristötunteista ja tutkimukselliset välineet niiden tarkastelemiseksi ovat kasvaneet vasta 2010-luvun loppupuolelta lähtien. Samalla väitöskirja toimii esimerkkinä siitä, että aiemmasta kirjallisuustieteellisestä tutkimuksesta voi löytää nykytutkimuksen silmin monia havaintoja ympäristötunteista.

tiivisesti. Toistaiseksi affektiivisten vaikutusten tutkimus on perustunut paljolti joko muissa yhteyksissä tehtyihin neuro- tai kognitiotieteellisiin oletuksiin ja havaintoihin (esim. Weik von Mossner 2017: 3–6) tai tutkijoiden omiin lukukokemuksiin perustuviin oletuksiin siitä, miten lukijat yleisemminkin reagoivat lukemaansa. Viime aikoina vastaanottoon liittyviä tunteita on kuitenkin alettu tutkia myös empiirisesti, jotta saataisiin tietoa siitä, miten erilaiset lukijat todellisuudessa kokevat lukemansa. Suomessa niin sanottujen todellisten lukijoiden tunteita ovat tutkineet pienten aineistojen avulla esimerkiksi Kaisa Kortekallio (2021), Riikka Rossi (2019) ja Anna Helle (2015).

Näistä tutkijoista vain Kortekallio (2021) keskittyy ilmastotunteisiin. Hän tutkii artikkelissaan fenomenologisesti ja uusmaterialistisesti omaa lukemistaan ja siihen liittyviä tunteita. Tavoitteena on selvittää, miten dystooppisen ilmastofiktion, Paolo Bacigalupin *The Windup Girlin* (2009), lukeminen vaikuttaa ilmastonmuutoksesta muistuttavan sateisen talven aiheuttamaan depressioon. Kortekallion mukaan teoksen lukeminen voimistaa hänen omaa, ympäristön tilan aiheuttamaa masentunutta mielialaansa. Yleisemmin ottaen jo tehtyjen lukemista ja tunteita koskevien tutkimusten perusteella näyttää siltä, että kirjallisuus vaikuttaa lukijoiden tunteisiin, mutta vaikutukset voivat olla eri lukijoilla erilaisia, vaikkakaan eivät minkälaisia tahansa. Laajempiin aineistoihin pureutuvia suomalaisia tutkimuksia ei ole toistaiseksi olemassa, mutta aihetta koskeva kirjallisuustieteellinen kiinnostus on selvästi kasvavaa.¹¹

Miten ympäristötunteiden tutkimusta sitten on tähän mennessä hyödynnetty kansainvälisessä ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa? Viimeaikaisesta englanninkielisestä tutkimuksesta voidaan mainita ainakin Heather Houserin *Ecosickness in Contemporary U.S. Fiction. Environment and Affect* (2014), Alexa Weik von Mossnerin *Affective Ecologies. Empathy, Emotion, and Environmental Narrative* (2017) ja Kyle Bladow'n & Jennifer Ladinon toimittama *Affective Ecocriticism. Emotion, Embodiment, Environment* (2018).¹²

Houserin teos nojaa affektien osalta Sara Ahmediin, Charles Altieriin, Lauren Berlantiin, Sianne Ngaihin ja Eve Kosofsky Sedgwickiin, jotka edustavat väljästi ottaen kulttuurintutkimuksellista lähestymistapaa affekteihin, joskin kukin omine painotuksineen. Weik von Mossner taas hyödyntää teoksessaan kognitiotieteen ja narratologian näkökulmia teoksia analysoidessaan. Teoreettisten viitekehysten ja päämäärien osalta nämä teokset ovat siis verrattain kaukana toisistaan, mutta niitä yhdistää kuitenkin affekteihin kohdistuva ekokriittinen kiinnostus.

Houserin *Ecosickness in Contemporary U.S. Fiction* tutkii sitä, miten yhdysvaltalaiset nykyromaanit pyrkivät lisäämään lukijoiden ympäristötietoisuutta kuvaamalla ihmisruumiin sairauksia ja niihin liittyviä affekteja. Hän viittaa affektin käsitteellä tuntemisen keholliseen ulottuvuuteen. Houser tutkii sairauksien ja ympäristökysymysten herättämiä tunteita käsitteleviä proosateoksia. Affektitutkimuksen ja "rumien tunteiden"

¹¹ Esimerkki toisenlaisesta empiirisestä metodologiasta on psykologinen mittaus silmäliikkeistä lukemisen aikana. Ks. Hyönä & Kaakinen 2019.

¹² Katsauksia affektiiviseen ekokritiikkiin taas ovat tehneet esimerkiksi Greta Gaard (2020) ja John Charles Ryan (2020).

tutkimuksen tyyllisesti Houser painottaa “sotkuisten tunteiden” tärkeyttä: monenlaisia tunteita herää ja niillä kaikilla voi olla tärkeä roolinsa. Yksi luvuista käsittelee esimerkiksi ympäristöinhoa David Foster Wallacen *Infinite Jest* -romaanin (1996) kautta ja toinen luku ympäristöahdistusta Leslie Marmon Silkon ja Marge Piercyn tekstien pohjalta. Teoksensa lopussa Houser pohtii erityisesti toivoa ja optimismia. Hänen mukaansa ne ovat ympäristökysymysten kohdalla paljon keskustelua herättäviä tunteita, koska niihin saatetaan liittää käsityksiä niitä tuntevan tietämättömyydestä, välinpitämättömyydestä tai naiiviudesta. Houserin mukaan hänen tutkimansa romaanit ovat kuitenkin varovaisen optimistisia, koska ne pyrkivät yhä kasvattamaan lukijoiden tietoisuutta ympäristökysymyksistä.

Weik von Mossnerin teoksen keskeinen väite taas on, että ympäristökertomukset vetoavat lukijan aistihavaintoihin, keholliseen kognitioon (*embodied cognition*) ja tunteisiin saadakseen lukijat uppoutumaan tarinamaailmoihin ja niiden karuihin kertomuksiin ympäristötuhoista ja inhimillisestä kärsimyksestä. Hänen mukaansa lukeminen on kehollista paitsi toimintana myös siksi, että ihmisruumis toimii tarinoiden herättämien ajatusten ja tunteiden kaikukoppana. Weik von Mossner analysoi monen muun teoksen ohella Cormac McCarthy *The Road* -romaanin (2006, suom. *Tie*, 2008) ja siitä tehtyä elokuvaversiota, joiden hän toteaa vaikuttavan vastaanottajiin keskenään erilaisin keinoin. Kyseisestä romaanista ja elokuvasta on keskusteltu paljon ympäristötunteiden kannalta: osa tutkijoista ajattelee teoksen herättävän turhan voimakasta ympäristöahdistusta, kun taas osa pitää teoksen kokonaisvaikutuksia myönteisinä (ks. esim. Zimmerman 2020). Weik von Mossner tukee omia teosanalyysijään kognitiotieteessä tehtyihin empiirisiin tutkimuksiin vedoten mutta ei tee itse empiiristä tutkimusta.

Bladow’n ja Ladinon toimittama teos puolestaan kokoaa yhteen useita erilaisia tapoja käyttää affektin käsitettä ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa. Sen artikkeleita ei niinkään yhdistä teoreettinen affektin määritelmää koskeva yksimielisyys kuin keskittyminen epäkatarttisiin, usein negatiivisiksi koettuihin tunteisiin, joita ympäristön tila ja antroposeenin aikakausi aiheuttavat. Tekijät pyrkivät luomaan tai vakiinnuttamaan “affektiivisen ekokritiikin” tutkimusalaa. Teoksessa korostuu yksittäisten kaunokirjallisten tekstien analysointi ympäristötunteiden näkökulmasta, mutta monet kirjoittajista tekevät myös laajempia soveltavia huomioita. Esimerkiksi Sarah Jaquette Ray (2018) käsittelee tekstien ja ympäristötunteiden roolia opiskelijoiden psyykkisen jaksamisen kannalta ja argumentoi, että tilannekohtaiset tekijät on otettava huomioon opeutuksessa, jotta opiskelijat eivät masennu tai kynnisty. Nicole Merola (2018: 43) vuorostaan esittää Julianne Spahrin runojen analyysin perusteella, että antroposeenin aiheuttamien affektien representoiminen ja ajatteleminen ei riitä – niitä on ilmaistava myös ruumiillisesti, jotta yksilöllinen ja yhteisöllinen haavoittuvuutemme tulisi näkyväksi.

Teoksen toimittajien kirjoittama johdanto esittelee kohtalaisen monipuolisesti affektitutkimusta ja ekokritiikkiä ja tuo myös esiin erään tärkeän liittymäkohdan näiden kahden välillä. Heidän mukaansa affekti on nimittäin “luonnostaan” ekologinen käsite, koska se toimii ympäris-

töjen, tekstien ja ruumiiden yhtymäkohdassa. Affektiteoria välttää yleensä staattisia käsityksiä minuudesta ja ympäristöstä ja pitää niitä sen sijaan monisyisinä ja dynaamisina. Myös materiaallinen ekokritiikki suosii käsitystä ympäristöjen ja asioiden prosessuaalisuudesta, ja tämä yhdistää näitä kahta teoreettista suuntausta. (Bladow & Ladino 2018a: 8).¹³

Houserin ja Weik von Mossnerin teokset keskittyvät kertoviin teksteihin, kuten kaunokirjallisuuteen ja elokuvaan. Tähänastisessa affektiivista ekokritiikkiä hyödyntävässä kirjallisuuden tutkimuksessa onkin kiinnitetty huomattavan paljon huomiota kertomuksiin ja narratiivisuuteen. Esimerkiksi Weik von Mossnerin (2017: 3–7) tutkimus kohdistuu nimenomaan ympäristökertomuksiin (*environmental narrative*), ja hän korostaa juuri kertomusten olevan tapa ymmärtää maailmaa ja tehdä siitä selkoa.¹⁴

Sitä vastoin vain yhdessä *Affective Ecocriticism* -teoksen artikkelissa tutkitaan runoutta. Runouden käyttö – sekä luettuna että kirjoitettuna – näyttäisi kuitenkin olevan käyttökelpoinen tapa käsitellä ilmastokriisiin liittyviä tunteita. Esimerkiksi jo edellä esillä ollut Siperstein tuo ekokriittisessä kirjallisuuden väitöskirjassaan esiin sitä, miten hän lukee ja kirjoittaa runoutta voidakseen käsitellä ilmastokriisiin ja sitä koskevaan opetukseen liittyviä tunteitaan. Hänen mukaansa runot ilmaisevat tiiviisti ajatuksia ja tunteita, ja ne sopivat hyvin sellaisten kysymysten esittämiseen, jotka ovat paradoksaalisia ja johtavat parhaimmillaankin keskeneräisiin vastauksiin. (Siperstein 2016: 18.) Suomessa taas esimerkiksi Katja Seutu (2020) on käsitellyt suomalaisen nykyrunouden ympäristötunteita.¹⁵

Tutkimusten temaattinen jaottelu

Ympäristötunnetutkimus vaikuttaa olevan nouseva trendi ekokritiikissä, mikä on ymmärrettävää, koska ympäristötunteiden kuvaaminen on yleistynyt kirjallisuudessa. Useimmat tutkituista teoksista ovat 1900- ja 2000-luvuilta, mutta on myös artikkeleita, joissa huomioidaan esimerkiksi 1800-luvulla ilmestyneiden teosten kuvaamia vaikeita ympäristötunteita teollistumisen ja ympäristötuhojen edetessä (historiallisista huomioista ks. esim. George 2020; Jones 2017; Slipp 2019).

Ympäristötunteita tarkastelevia kirjallisuustieteellisiä tutkimuksia on mahdollista jaotella eri tavoin. Yksi tapa olisi keskittyä käytettyihin tunneteorioihin, kuten affekti- ja emotiotutkimukseen, mutta se ei välttämättä olisi lainkaan olennainen jäsenys ympäristö-

¹³ Materiaalinen ekokritiikki on ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen haara. Se on saanut vaikutteita ihmis- ja yhteiskuntatieteiden materiaalisesta käänteestä, jonka myötä huomiota on alettu kiinnittää aikaisempaa enemmän ei-inhimillisiin toimijuuksiin. Suuntaus kyseenalaistaa rajaa inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä ja korostaa materian elävyyttä. (Tieteen termipankki; Raipola 2015, 25–26; Iovino & Oppermann 2014.)

¹⁴ Lisäksi valtaosa tutkimuskohteista on angloamerikkalaisia, mikä selittyy sillä, että Weik von Mossner on amerikkalaisen kirjallisuuden apulaisprofessori American Studies -aineessa (Doove 2017).

¹⁵ Luova kirjoittaminen, jota tarkastellaan enemmän toisaalla tässä julkaisussa (Koistinen ym.), voi tarjota väylän kanavoita ympäristötunteita, vaikka niitä ei edes osaisi nimetä. Nuorten kirjoittamia voimakkaita ympäristöähdistus-runoja on saatavilla esimerkiksi osoitteessa <https://poetrysociety.org.uk/news/young-poets-on-the-climate-emergency-psychoanalytic-perspectives/>.

kysymysten kannalta. Toinen jäsenystapa voisi olla eri tunteiden mukaan tehtävä jaottelu, mutta tällaisen jaottelun ongelmaksi nousee se, että yksittäisissä tutkimuksissa keskitytään usein moniin eri tunteisiin tai tunteiden yhdistelmiin. Temaattisesti tähänastista tutkimusta voi jaotella esimerkiksi seuraavasti:

Tekstien analysoiminen ja tulkitseminen ympäristötunteiden näkökulmasta. Tähän ryhmään kuuluvat tutkimukset, joissa analysoidaan erilaisissa teksteissä (kirjallisuudessa, elokuvissa, peleissä ja niin edelleen) esiintyviä ympäristötunteita ja niiden merkitystä valittujen päämäärien kannalta. Päämääriä voivat olla esimerkiksi filosofinen selvittely, psykologisen hyvinvoinnin kysymykset ja/tai oikeudenmukaisuuskysymykset. (Esim. Houser 2014 ja Bladow & Ladino [toim.] 2018.) On hyvä huomata, että tällaisen analyysin kohteena olevat tekstit voivat olla sangen erilaisia niiden sisältämien ympäristötunteiden osalta. Joissain tapauksissa ympäristötunteiden tutkiminen vaatii implisiittisten sisältöjen analyysia eikä ympäristötunteita välttämättä nimetä ainakaan tarkasti. Esimerkki tällaisesta teoksesta on jo mainittu *Teemestarin kirja*, jossa ympäristön pilaantumiseen liittyvät tunteet, kuten solastalgia, tulevat näkyviin, kun henkilöhahmojen elämä muuttuu monin tavoin vaikeaksi. Toisaalta on olemassa kasvava määrä teoksia ja tekstejä, joissa ympäristötunteet ovat selkeä pääteema tai ainakin yksi pääteemoista (tällaisten teosten kriittisistä arvioista ks. esim. Ramamurthy 2020). Esimerkkejä ovat Jenny Offillin teos *Ilmastoja* (2020), jonka päähenkilö työstää ilmastohdistustaan, ja Vesa Haapalan runoteos *Hämärä ei tanssi enää* (2019), joka käsittelee monia eri ympäristötunteita.

Ympäristötunteiden rooli ympäristökasvatuksessa. Tähän joukkoon kuuluvat tutkimukset, jotka keskittyvät erilaisten kulttuuristen tekstien sisältämien ja herättämien ympäristötunteiden rooliin nimenomaan ympäristökasvatuksen ja ympäristöviestinnän kannalta (Siperstein 2016; yleiskatsauksen tästä monitieteellisestä aihepiiristä tarjoaa Pihkala 2020b). Tällainen tutkimus kohdistuu usein kuviteltuihin tulevaisuuden kuvauksiin, kuten ilmastofiktioihin ja ekodystopioihin (ks. Isomaa & Lahtinen [toim.] 2017). Esimerkiksi lukion *Särmä*-oppikirja suosittelee nuorille ilmasto- kasvatuksen osana sellaisia ekodystopioita kuin Elina Hirvosen *Kun aika loppuu* (2015), Johanna Sinisalon *Enkelten verta* (2011) ja Antti Tuomaisen *Parantaja* (2010) (Haapala ym. 2017, 7). Vielä ei kuitenkaan ole tutkittua tietoa siitä, miten tällaisten fiktioiden lukeminen vaikuttaa nuoriin ja heidän ympäristökäyttäytymiseensä.

Ympäristötunteet ja trauma. Tähän ryhmään kuuluvat tutkimukset keskittyvät nimenomaan traumoihin ja ahdistuksen eri muotoihin ympäristöongelmien kontekstissa (esim. Kaplan 2020; Kaplan 2015; Zimmerman 2020; Levine & Bowker 2020; Kortekallio 2021). Näissä tutkimuksissa tarkastellaan esimerkiksi sitä, missä määrin tekstit saattavat tuottaa jonkinlaisia traumoja tai traumaattista stressiä, sekä sitä, missä määrin erilaisten tekstien muoto ja sisältö saattaa ilmentää tekijänsä kokemia ympäristötraumoja tai ympäristöahdistusta. Osa tutkimuksista sisältää syvyyopsykologista ja/tai psykoanalyttista pohdintaa tekstien hahmojen ja tapahtumien suhteesta ihmisen sisäisen maailman prosesseihin, jotka liittyvät traumaattiseen ympäristötietoon. Esimerkiksi tuhoutuneita dys-

tooppisia maastoja saatetaan lukea ihmisen mielensisäisen autioitumisen kuvauksina (Levine & Bowker 2020). Tiina Laitila Kälvemarkin *Seitsemäs kevät* -romaanin (2017) ensimmäinen episodi kuvaa tulevaisuuden Pohjolaa, jonka ilmasto on muuttunut niin, ettei lämpimiä kesiä juuri ole. Tarinan voi lukea ilmastodystopiana mutta myös metaforisena kuvauksena vanhenevan miespäähenkilön tukahdutetusta seksuaalisesta halusta, jota romaanissa myös käsitellään. Esimerkki dystooppisesta maastosta taas voisi olla *Teemestarin kirjan* muovihauta, kaatopaikka, jonne menneisyyden ihmiset ovat vieneet muoviviroksensa.

Ympäristötunteet kirjallisuuden opettamisessa. Tutkimuksen näkökulmana voi olla myös opiskelijoiden ja opettajien henkinen hyvinvointi ja psyykinen resilienssi¹⁶ (esim. Ray 2018). Tällaisen tutkimuksen yhtymäkohdat kirjallisuustieteeseen tulevat joko siitä, että tutkimuksessa tarkastellaan äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelijoita ja/tai opettajia, tai sen tarkastelusta, millaisessa roolissa tekstit ovat henkisen hyvinvoinnin kannalta (esim. Siperstein 2016). Jaksamis- ja resilienssikysymykset ovat tärkeitä myös ekokriittisten kirjallisuudentutkijoiden kohdalla (tutkijoiden tällaisesta kuormittumisesta yleisesti ks. Pihkala 2020c).

Lisäksi voidaan havaita, että postkolonialistiset, feministiset ja posthumanistiset tutkimusotteet ovat kasvussa myös ympäristötunteisiin liittyvässä alan tutkimuksessa. Monet tutkijat ovat korostaneet, että on tarpeen laajentaa sen tarkastelua, keiden ympäristötunteita käsitellään (esim. O'Dell-Chaib 2019; Ray 2020). Ympäristötunteita käsittelevästä kirjallisuudesta ja muista teksteistä on tullut nopeasti tärkeä monitieteellisen tutkimuksen kohde, josta useiden eri alojen tutkijat ovat esittäneet merkittäviä huomioita. Esimerkiksi ympäristökasvatuksen tutkija Blanche Verlie käsittelee tarinankerronnan mahdollisuuksia tuoreessa teoksessaan *Learning to Live with Climate Change* (2022), joka liittyy yhteen kaikkia yllä mainittuja tutkimusotteita. Teos sisältää myös lukujen alussa kaunokirjallisia ympäristötunteiden kuvauksia, joiden tarkoituksena Verlie mainitsee tunneyhteyden saamisen aihepiiriin.

Lukeminen ja ympäristötunteet ilmastokasvatuksessa

Kirjallisuuden kuvaamat tai herättämät tunteet voivat olla helposti tunnistettavia ja nimettäviä, kuten suuttumus tai toivo, mutta osa tuntemuksista voi olla vaikeampia hahmottaa ja nimetä (Helle & Hollsten 2016: 12–19; Helle 2019: 27–30). Ympäristö- ja ilmastokasvatuksen näkökulmasta on tavoiteltavaa hahmottaa, tunnistaa ja sanallistaa kirjallisuuden herättämiä tunteita käsiteltävään ja ymmärrettävään muotoon (ks. esim. Koistinen ym. tässä julkaisussa). Tunteiden tunnistamisella voi olla myös hyvinvointia lisääviä vaikutuksia, joita voi kutsua väljästi terapeuttisiksi (ks. Kinnunen tässä julkaisussa).

Aiheeseen paneutuneet tutkijat ja psykologit ovat yleensä sitä mieltä, että ympäristötunteiden käsittelyllä on itseisarvo. Se voi vapaut-

¹⁶ Resilienssi tarkoittaa toimintakyvyn säilyttämistä muuttuvien olosuhteiden keskellä. Käsitettä käytetään laajalti sekä psykologiassa että ympäristötutkimuksessa.

taa monenlaisia resursseja ympäristötoimintaan sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti (esim. Hamilton 2020). Useimmat tutkijat ja psykologit kuitenkin varoittavat liian yksioikoisista näkemyksistä tunteiden ja toiminnan välisestä suhteesta. Tunteet eivät ole yksinkertaisia työkaluja, joiden käsittely johtaisi suoraan tiettyyn toimintamalliin (esim. Chapman ym. 2017). Ihmiset kokevat ympäristöasiat eri tavoin ja myös reagoitavat voivat vaihdella suurestikin. Eri ihmiset tarvitsevat eri tilanteissa erilaisten tunteiden kohtaamista.

Jotta kirjallisuuden todellisista vaikutuksista saataisiin lisää tietoa, ympäristötunteita herättävien ja käsittelevien tekstien vaikutusta on syytä tutkia empiirisen ekokritiikin keinoin. On mahdollista ja jopa todennäköistä, että kaunokirjalliset ja muut kulttuuriset tekstit herättävät ilmastokasvatuksen kannalta sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia (Schneider-Mayerson ym. 2020; Lahtinen, Grünthal & Värri tässä julkaisussa; vrt. Helle 2015 & Rossi 2021). Myönteisiä vaikutuksia voivat olla esimerkiksi ongelmien tiedostaminen, halu tehdä jotain asiointilan parantamiseksi ja oman toimijuuden tunnistaminen. Empatian lisääntyminen, joka on ekokriittisessä tutkimuksessa pitkä keskustelunaihe (Lahtinen & Löytty tässä julkaisussa), on myös yksi potentiaalinen positiivinen vaikutus ympäristötunteisiin. Kielteisiä vaikutuksia taas voivat olla vaikkapa lamaantuminen, vaipuminen epätoivoon tai kyynistyminen. Lukijat saattavat myös käyttää, enemmän vai vähemmän tietoisesti, tekstejä sellaisiin ympäristötunteita koskeviin päämääriin, jotka eivät ole kaikilta osin rakentavia. Esimerkiksi vahvaa ympäristöahdistusta kokeva henkilö saattaa käyttää ympäristödystopiaa sellaiseen negatiivisissa tunnetiloissa vellomiseen, joka ei paranna tilannetta resurssien suhteen vaan huonontaa sitä. Tällaisista dynamiikoista on tiedossamme enemmän teoreettista pohdintaa kuin käytännön empiiristä tutkimusta.

Monitieteellisen tutkimuksen pohjalta voidaan arvioida, että kasvatuksessa ja opetuksessa nuorille tulisi tarjota monenlaisia tunteita käsitteleviä ja synnyttäviä tekstejä (ks. myös Lahtinen, Värri & Grünthal tässä julkaisussa). Suomalaisissa lukioissa luetaan nykyään lähinnä synkkiä ympäristötulevaisuuden kuvauksia. Tällaiset tekstit eivät saisi olla ainoa tarjottava lukemisto, vaikka niillä voikin olla osittain validoiva ja katarttinen vaikutus (vrt. Bladow & Ladino 2018b; Kaplan 2020). Lisäksi nuorille lukijoille olisi hyvä tarjota luotettavia keskustelukumppaneita, kuten opettaja ja/tai vertaisryhmä (ks. Kinnunen tässä julkaisussa). Ilmastotunteiden käsitteleminen myös kirjoittamalla voi olla hyödyllistä (Siperstein 2016; Koistinen ym. tässä julkaisussa). Kasvatuksen ja ympäristökansalaisuuden muotoutumisen kannalta olennaista on se kokonaisvaikutus, joka syntyy paitsi lukemalla myös vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja osana pitkäjänteistä prosessia (vrt. Schneider-Mayerson ym. 2020).

Vaikka on selvää, että jokin tietty teksti voi herättää eri lukijoissa erilaisia ympäristötunteita, on kuitenkin havaittavissa myös tilastollisesti todennäköisempiä vaikutuksia, jotka syntyvät tekstin luonteesta. Esimerkiksi synkkä ja koskettava ekodystopia todennäköisesti herättää monissa lukijoissa ainakin jonkinlaista epämukavuutta, kenties myös laiveasti määriteltyä ahdistusta. Viime vuosina monet ympäristötunteista tietoisiksi tulleet opettajat ja kasvattajat ovatkin alkaneet suunnitella

opintojaksoja sen perusteella, että erilaisia tekstejä hyödynnetään eri vaiheissa oppimisprosessia. Opiskelijoille ehdotetaan monesti myös useita vaihtoehtoisia teoksia, joista he saavat valita mieleisensä, mikä voi tarjota erilaisista taustoista tuleville lukijoille helpommin tarttumapintaa. Opiskelijoiden taustan ja tilanteen huomioiminen on muutenkin tärkeää; jos heillä on esimerkiksi runsaasti traumoja tai haasteita elämässään, on potentiaalisesti traumaattisia ympäristötekstejä käytettävä opetuksessa hyvin harkiten. (Ks. www.existentialtoolkit.com; Ray 2018; Pihkala 2020c.)

Millaisia myönteisiä vaikutuksia ympäristöaiheita käsittelevillä teksteillä sitten voi olla? Seuraava jaottelumme, jota ei ole tällaisenaan esitetty aikaisemmin, perustuu olemassa olevaan monitieteelliseen ympäristötunteiden tutkimukseen, jota sovellamme nyt ensimmäistä kertaa kirjallisuustieteellisessä yhteydessä. Jaamme vaikutukset seuraaviin kategorioihin (vaikutukset voivat myös yhdistyä toisiinsa):

- sekä omien että muiden tunteiden tarkasteleminen
- torjutun tai lukossa olevan tunteen tavoittaminen tekstin kautta
- tunteen validaatio eli vahvistaminen ja kuulluksi tai nähdyksi tuleminen
- puhdistava, niin kutsuttu katarttinen vaikutus
- haastetuksi tuleminen tekstin kautta

Kaunokirjallisuuden lukeminen tarjoaa kenelle tahansa lukijalle mahdollisuuden *tarkastella, millaisia tunteita ympäristökysymykset ja kuvitellut ympäristötulevaisuudet heissä herättävät*. Esimerkiksi ilmastofiktiot ovat usein ekodystopioita, jotka kuvaavat kuviteltuja ei-toivottuja tulevaisuuksia, joissa jokin jo nyky maailmassa näkyvä kehityskulku on eskaloitunut ja johtanut ympäristökatastrofiin (Isomaa & Lahtinen 2017: 12). Tällaisten fiktioiden lukijat voivat käsitellä omia aihepiiriin liittyviä tunteitaan esimerkiksi henkilöhahmoihin samastumalla ja niiden tunteisiin reagoimalla. Kirjojen lukeminen aktivoi mielikuvitusta. Mielikuvituksen ja eläytymisen potentiaalinen vaikutus taas liittyy laajaan keskusteluun empatiasta, jota kirjallisuustieteessä ja ympäristötunnetutkimuksessa on käyty. Parhaimmillaan tekstit voivat kasvattaa empatiaa ja myötätuntoa sekä itseä että toisia (myös ei-inhimillistä) kohtaan (vrt. Lahtinen & Löytty tässä julkaisussa; Weik von Mossner 2017).

Kirjallisuuden kuvaamien ja herättämien tunteiden tarkasteleminen *voi auttaa lukijoita myös tavoittamaan olemassa olevan mutta toistaiseksi piilossa tai lukossa olevan ympäristötunteen*. Tutkijat ovat keskustelleet esimerkiksi ympäristösurusta ja ilmastosuuttumuksesta tässä yhteydessä. Ympäristötunteet ovat voineet piiloutua esimerkiksi sen vuoksi, että yksilöllä ei ole resursseja niiden kohtaamiseen. On mahdollista, että yksilö ei pidä niitä sopivina identiteettiinsä tai että hänen yhteisönsä ei tue niiden käsittelyä (Stoknes 2015; Norgaard 2011). Esimerkiksi se, että yksilö löytää yhteyden ympäristöongelmia koskevaan moraaliseen suuttumukseensa, voi vaikuttaa paljon myös käyttäytymiseen (vrt. Antadze 2020).

Psykologiassa käytetty termi validaatio tarkoittaa vahvistamista. Siihen liittyy läheisesti rekognitio, monitieteellinen termi, joka merkitsee kuulluksi, nähdyksi ja tunnustetuksi tulemistä (Iser 2019). Tunteiden kohdalla validaatio tarkoittaa sitä, että joku toinen henkilö tai ryhmä näkee ja

vahvistaa koetun tunteen (ympäristötunteiden osalta ks. esim. Hamilton 2020). Ihmiselle on yleensä tärkeää se, että merkitykselliset toiset ihmiset tai ainakin osa heistä osoittaa ymmärrystä merkittävillä tunteilla, joita ihminen kokee. Myös tekstit voivat tuottaa vahvistamista ja jonkinlaista nähdäksi tulemisen kokemusta ympäristötunteita kokevalle ihmiselle. Voidaan olettaa, että tällainen vaikutus on erityisen tärkeä silloin, jos ihmisen lähi-piirissä olevat henkilöt eivät syystä tai toisesta anna tällaista vahvistamista ja tunnustusta. Validaation tarve nousee vahvasti esiin aiheesta kirjoitta-neiden psykologien teksteissä (ks. katsaus teemaan artikkelissa Pihkala 2020b). Tekstien vahvistavista vaikutuksista on huomioita myös kirjalli-suudentutkimuksen artikkeleissa (ks. Carlson 2020: 20), mutta validaation käsitettä ei käytetä alalla vakiintuneesti.

Tekstit voivat tuottaa myös voimakkaan puhdistavan, niin kutsutun ka-tarttisen vaikutuksen ympäristötunteiden suhteen. Klassisessa, Aristoteleen *Runousoppiin* perustuvassa merkityksessä katarsis viittaa katsojan huojentuneeseen tunnetilaan, kun piinallisia tunteita aiheuttaneet juo-nenkäänteet ratkeavat näytelmän lopussa (Heinonen ym. 2012: 157–159). On esimerkiksi mahdollista, että ihminen suree ympäristösuruuan teks-tin lukemisen yhteydessä ja loppuvaikutus on puhdistava (vrt. Cunsolo & Landman 2017; Kortekallio 2021). Esimerkki katarttisesta teoksesta voisi olla vaikkapa Richard Powersin *Ikipuut (Overstory, 2018)*, jossa ker-tomukset vanhojen puiden ja metsien tuhoamisesta kietoutuvat yhteen fiktiivisten ympäristöaktivistien elämänkohtaloiden kanssa. Romaani hyö-dyntää paikoin jännityskertomuksen piirteitä, ja jännitteen laukeaminen teoksen loppupuolella voi joidenkuiden lukijoiden kohdalla huojentaa myös kuvatun metsäkadon mahdollisesti synnyttämiä surun ja suuttu-muksen tunteita.

On tietenkin myös monia lukijoita, joilla ei lähtökohtaisesti ole vahvoja ympäristötunteita. Osa heistä voi olla eettisesti ongelmallises-sa tilanteessa, jossa he eivät havaitse moraalisia ongelmia, joita heidän elämäntapaansa ja toimintamalleihinsa liittyy ympäristökysymysten näkö-kulmasta. *Tällaisessa tilanteessa olisi eettisesti ja pedagogisesti tärkeää tuottaa rakentavaa hämmennystä ja tarpeellista epämuikavuutta.* Tätä dynamiikkaa on tarkasteltu esimerkiksi *epämuikavuuden pedagogiikassa (pedagogy of discomfort, ks. Ojala 2021)* ja ylipäättään feministisessä ympäristöpedago-giikassa (Hyvärinen, Koistinen & Koivunen 2021). Erilaiset tekstit voivat tuottaa tällaisia vaikutuksia, mutta tarvitaan lisätutkimusta siitä, millaiset tekstit haastavat lukijoita rakentavalla tavalla eri tilanteissa.

Kaikkienensa kirjallisuudentutkimus tarjoaa monipuolisia välineitä erilaisissa teksteissä esiintyvien ympäristötunteiden ja niiden aiheuttami-en vaikutusten tarkasteluun. Kirjallisuudentutkimus pystyy selvittämään erilaisten tekstien vaikutusta kiinnittämällä huomiota esimerkiksi sellaisiin seikkoihin kuin retoriikka, affektiiviset sävyt, vetoaminen ja suostuttelu. Samaten alalla on tutkittu paljon kirjallisten keinojen sekä erilaisten ker-ronnan muotojen ja rakenteiden vaikutuksia. Mielikuviutus, joka on havaittu hyvin tärkeäksi teemaksi lukuisilla ympäristöaloilla, on yksi kirjallisuu-udentutkimuksen ydinaiheista. Parhaimmillaan kirjallisuudentutkimuksen laaja-alainen teoreettinen pohja – esimerkiksi postkolonialismi, affektitut-kimus, materiaallinen ekokritiikki – voi tuoda syvyyttä ympäristötunteiden

analysoimiseen. Silloin on oikeastaan jo kyse monin tavoin monitieteellisestä tutkimuksesta. Empiirinen ekokritiikki tuo tähän kaikkeen mukaan vaikutusten empiiristen tutkimisen.

Lopuksi

Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen ja ympäristötunteiden tutkimuksen yhteisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä aikamme polttavimmista ongelmista ja löytää keinoja niiden kanssa selviämiseen. Kirjallisuustieteessä on jo tehty tärkeää ympäristötunteiden tutkimusta etenkin kaunokirjallisuutta ja elokuvia analysoimalla ja tulkitsemalla. Monia alueita on kuitenkin vielä kokonaan kartoittamatta. Huomiota voitaisiin kiinnittää esimerkiksi siihen, miten eri kirjallisuudenlajit taipuvat aihepiirin käsittelemiseen, tai siihen, miten monenlaisia tunteita ja tuntemuksia ilmasto- ja ympäristökysymykset voivat herättää. Varsinkin empiiristä ekokritiikkiä on syytä viedä eteenpäin, jotta saataisiin tutkittua tietoa kirjallisuudessa käsiteltyjen ympäristötunteiden monenlaisista mahdollisista vaikutuksista lukijoihin. Tähän liittyen on tutkittava aikaisempaa enemmän myös kirjallisuuden käyttöä kasvatuksessa, jotta tiedettäisiin, miten esimerkiksi yksin lukeminen eroaa yhdessä lukemisesta tai millainen rooli ohjaavalla aikuisella voi olla ympäristötunteiden turvallisessa käsittelemisessä. Tämä kaikki on olennaista ilmastokasvatuksen näkökulmasta. Kun tiedämme paremmin, miten tekstit vaikuttavat lukijoiden tunteisiin, voidaan kirjallisuutta käyttää monipuolisesti ilmasto- ja ympäristökasvatuksen osana. Kaikkiaan tieto tekstien ympäristötunnevaikutuksista auttaa syventämään ymmärrystä ihmisen, ympäristön ja kirjallisuuden monisyisistä suhteista.

KAUNOKIRJALLISUUS

- Haapala, Vesa 2019: *Hämärä ei tanssi enää*. Helsinki: Otava.
 Isomäki, Risto 2005: *Sarasvatin hiekkaa*. Helsinki: Tammi.
 Itäranta, Emmi 2012: *Teemestarin kirja*. Helsinki: Teos.
 Linkola, Pentti. 1990. *Unelmat paremmasta maailmasta*. Porvoo: WSOY.
 Offill, Jenny. 2020. *Ilmastoja*. Suom. Marja Luoma. (*Weather, 2020.*) Helsinki: Gummerus.
 Powers, Richard 2021: *Ikipuut*. Suom. Sari Karhulahti. (*Overstory, 2018.*) Lontoo: Random House.

MUUT LÄHTEET

- Albrecht, Glenn 2019: *Earth Emotions: New Words for a New World*. Ithaca: Cornell University Press.
 Antadze, Nino 2020: "Moral Outrage as the Emotional Response to Climate Injustice." *Environmental Justice* 13(1), <https://doi.org/10.1089/env.2019.0038>

- Bladow, Kyle ja Ladino, Jennifer 2018a: "Toward an Affective Ecocriticism. Placing Feeling in the Anthropocene." Teoksessa Kyle Bladow & Jennifer Ladino (toim.) *Affective Ecocriticism. Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1–22.
- Bladow, Kyle ja Ladino, Jennifer (toim.) 2018b: *Affective Ecocriticism. Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- du Bray, Margaret ym. 2019: "Anger and Sadness: Gendered Emotional Responses to Climate Threats in Four Island Nations." *Cross-Cultural Research* 53(1): 58–86, <https://doi.org/10.1177/1069397118759252>
- Carlson, Emma 2021: "Ecocriticism, Pandemics, and War: Samuel Beckett for the Modern Age." *The Macksey Journal* 2: article 132.
- Chapman, Daniel, Lickel, Brian ja Markowitz, Ezra M. 2017: "Reassessing Emotion in Climate Change Communication." *Nature Clim Change* 7(12): 850–52, <https://doi.org/10.1038/s41558-017-0021-9>
- Crandon, Tara J., Scott, James G., Charlson, Fiona J. ja Thomas, Hannah J. 2022: "A Social–Ecological Perspective on Climate Anxiety in Children and Adolescents." *Nature Climate Change*, <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01251-y>
- Doherty, Thomas J. ja Clayton, Susan 2011: "The psychological impacts of global climate change." *American Psychologist* 66(4): 265–76. <https://doi.org/10.1037/a002314>
- Doove, Edith 2017: "Review of *Affective Ecologies: Empathy, Emotion, and Environmental Narrative and Anthropocene Feminism*." *Leonardo*. <https://leonardo.info/review/2017/10/review-of-affective-ecologies-empathy-emotion-and-environmental-narrative-and> (24. tammikuuta 2022).
- Gaard, Greta 2020: "New Ecocriticisms: Narrative, Affective, Empirical and Mindful." *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment* 11(2): 224–33, <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.2.3520>
- George, Elizabeth 2020: "On the Late Style of a Species: Confronting Eco-Anxiety in the Poetry of Toru Dutt and Emily Brontë." Thesis. Georgetown University, Graduate School of Arts & Sciences. <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/1059472> (27. tammikuuta 2022).
- Haapala, Vesa, Tuomas Kaseva, Sari Kuohukoski, Heidi Kärki, Harri Mustonen, Hanna Naalisvaara & Rohja Salmi 2017: *Särmä Tehtäviä* 6. 2. tark. painos. Helsinki: Otava.
- Hamilton, Jo 2020: "Emotional Methodologies for Climate Change Engagement: Towards an understanding of emotion in Civil Society Organisation (CSO)-public engagements in the UK." Dissertation, Doctor of Philosophy. University of Reading. http://centaur.reading.ac.uk/95647/3/23861657_Hamilton_Thesis_Redacted.pdf
- Heinonen, Timo, Arto Kivimäki, Kalle Korhonen, Tua Korhonen, Heta Reitala & Aristoteles 2012: *Aristoteleen runousoppi. Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Helsinki: Teos.
- Hekanaho, Pia Livia 2011: Teksti, lukijat, affektit. Sarah Watersin *The Little Stranger* sekä lukijan pelko ja häpeä. *Avain* 4/2011, 35–52.

- Helle, Anna 2015: "Pitikö runouskin vetää ihan läskiksi?" Tytti Heikkisen 'Ryhävälään tasoa' runon affektiivinen vastaanotto." *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 4/2015, 67–83. <https://doi.org/10.30665/av.75007>
- Helle, Anna 2019: *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa*. Turku: Eetos.
- Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016: "Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta." Teoksessa Anna Helle & Anna Hollsten (toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 7–33.
- Hickman, Caroline ym. 2021: "Climate Anxiety in Children and Young People and Their Beliefs about Government Responses to Climate Change: A Global Survey." *The Lancet Planetary Health* 5(12): e863–73, [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)
- Houser, Heather 2014: *Ecosickness in Contemporary U.S. Fiction. Environment and Affect*. New York: Columbia University Press.
- Hyry, Jaakko 2019: *Kansalaisyksely ilmastonmuutoksesta ja tunteista*. Tulokset koontanut Jaakko Hyry, Kantar TNS. Helsinki: Sitra, the Finnish Innovation Fund. <https://media.sitra.fi/2019/08/21/153439/ilmastotunteet-2019-kyselytutkimuksen-tulokset.pdf>
- Hyvärinen, Pieta, Koistinen, Aino-Kaisa ja Koivunen, Tuija 2021: "Tuottavan hämmennyksen äärellä: näkökulmia feministiseen pedagogiikkaan ympäristökriisien aikakaudella." *Sukupuolentutkimus* 34(1). <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/74902> (15. tammikuuta 2022).
- Hyönä, Jukka ja Kaakinen, Johanna 2019: "Eye movements during reading." Teoksessa C Klein ja U Ettinger (toim.): *Eye Movement Research - An Introduction to its Scientific Foundations and Applications*. Studies in Neuroscience, Psychology and Behavioral Economics. Cham: Springer, 239–74.
- Iovino, Serenella ja Oppermann, Serpil 2014: Introduction: Stories Come to Matter. Teoksessa Serenella Iovino ja Serpil Oppermann (toim.): *Material Ecocriticism*. Bloomington: Indiana University Press, 1–18.
- Iser, Mattias 2019: "Recognition." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/recognition/> (26. tammikuuta 2022).
- Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni 2017: "Kotimaisen nykydystopian monet muodot." Teoksessa Saija Isomaa & Toni Lahtinen (toim.) *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Joutsen / Svanen erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopisto, 7–16.
- Jensen, Tim 2019: *Ecologies of Guilt in Environmental Rhetorics*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Jones, Emily 2017: "Animal Encounters and Ecological Anxiety in W. G. Sebald." *Otago German Studies* 28: 97–129, <https://doi.org/10.11157/ogs-vol28id365>
- Jordan, Martin ja Hinds, Joe 2016: *Ecotherapy: Theory, Research and Practice*. London: Palgrave.
- Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola (toim.) 2011: *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Turku: Utukirjat.

- Kaplan, E. Ann 2016: *Climate trauma: Foreseeing the future in dystopian film and fiction*. New Brunswick, NJ & London: Rutgers University Press.
- Kaplan, E. Ann 2020: "Is Climate-Related Pre-Traumatic Stress Syndrome a Real Condition?" *American Imago* 77(1): 81–104.
- Keen, Suzanne 2007: *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.
- Keen, Suzanne 2011: Introduction: Narrative and Emotions. *Poetics Today* 32(1), 1–53.
- Kortekallio, Kaisa 2021: "Seasonal Feelings. Reading Paolo Bacigalupi's *The Windup Girl* during Winter Depression." Teoksessa Marco Caracciolo, Marlene Karlsson Marcussen & David Rodriguez (toim.) *Narrating Nonhuman Spaces. Form, Story, and Experience Beyond Anthropocentrism*. New York: Routledge, 89–103.
- Lahtinen, Toni 2017: "Tarina suuresta vedenpaisumuksesta. Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaa* ilmastofiktiona." Teoksessa Saija Isomaa & Toni Lahtinen (toim.) *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Joutsen / Svanen erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopisto, 73–87.
- Lehtonen, Johannes 1994: "Öljykulttuurin psykologiaa." *Kanava* 22: 212–14.
- Levine, David P. ja Bowker, Matthew H. 2019: *The Destroyed World and the Guilty Self: A Psychoanalytic Study of Culture and Politics*. Bicester: Phoenix Publishing House.
- Małeck, W. P., Weik von Mossner, Alexa ja Dobrowolska, Małgorzata 2020: "Narrating Human and Animal Oppression. Strategic Empathy and Intersectionalism in Alice Walker's 'Am I Blue?'" *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27: 2, 365–384, <https://doi.org/10.1093/isle/isaa023>
- Meretoja, Hanna 2017: *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford University Press. <http://doi.org/10.1093/oso/9780190649364.001.0001>
- Merola, Nicole M. 2018. "'What Do We Do but Keep Breathing as Best We Can This / Minute Atmosphere': Juliana Spahr and Anthropocene Anxiety". Teoksessa *Affective Ecocriticism: Emotion, Embodiment, Environment*, toimittaneet Kyle A. Bladow ja Jennifer Ladino, 25–49. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Neckel, Sighard ja Hasenfratz, Martin 2021: "Climate Emotions and Emotional Climates: The Emotional Map of Ecological Crises and the Blind Spots on Our Sociological Landscapes." *Social Science Information* 60(2): 253–71. <http://doi.org/10.1177/0539018421996264>
- Ngai, Sianne 2005: *Ugly Feelings*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
- Norgaard, Kari Marie 2011: *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. Cambridge: MIT Press.
- O'Dell-Chaib, Courtney 2019: "Desiring Devastated Landscapes: Love After Ecological Collapse." Väitöskirja. Syracuse University. <https://surface.syr.edu/etd/1045/>
- Ojala, Maria 2021: "Safe spaces or a pedagogy of discomfort? Senior high-school teachers' metaemotion philosophies and climate change

- education.” *The Journal of Environmental Education* 52(1): 40–52. <http://doi.org/10.1080/00958964.2020.1845589>
- Pihkala, Panu 2019a: “Ilmastonmuutoksen ajan teatteria.” *Kanava* 47(4): 56–58.
- Pihkala, Panu 2019b: *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu 2020a: “Anxiety and the Ecological Crisis. An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety.” *Sustainability* 12(19): artikkelin numero 7836, <https://doi.org/10.3390/su12197836>.
- Pihkala, Panu 2020b: “Eco-anxiety and Environmental Education.” *Sustainability* 12(23): artikkelin numero 10149, <https://doi.org/10.3390/su122310149>
- Pihkala, Panu 2020c: “The Cost of Bearing Witness to the Environmental Crisis: Vicarious Traumatization and Dealing with Secondary Traumatic Stress among Environmental Researchers.” *Social Epistemology: The Cost of Bearing Witness: Secondary Trauma and Self-Care in Fieldwork-Based Social Research; Guest Editors: Nena Močnik and Ahmad Ghouri* 34(1): 86–100. <http://doi.org/10.1080/02691728.2019.1681560>
- Pihkala, Panu 2022: “Toward a Taxonomy of Climate Emotions.” *Frontiers in Climate* 3, <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>
- Raipola, Juha 2015: *Ihmisen rajoilla: Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet* Leena Krohnin Pereat munduksessa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Ramamurthy, Rithika 2021: “Personal Hell: The Climate Anxiety Novel.” *The Drift* (4). <https://www.thedriftmag.com/climate-anxiety/>.
- Ray, Sarah Jaquette 2018: “Coming of Age at the End of the World: The Affective Arc of Undergraduate Environmental Studies Curricula.” Teoksessa Kyle A. Bladow ja Jennifer Ladino (toim). *Affective Ecocriticism: Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: UNP, 299–319.
- Ray, Sarah Jaquette 2020: *A field guide to climate anxiety: How to keep your cool on a warming planet*. Oakland: University of California Press.
- Rossi, Riikka 2021: “Empaattinen ahdistus romaanin tunnevaikutuksena. Tapaustutkimuksena Marjo Niemen Kaikkien menetysten äiti.” *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2021, 38–55. <https://doi.org/10.30665/av.100383>
- Ryan, John Charles 2019: “Ecocriticism.” *The Year’s Work in Critical and Cultural Theory* 27(1): 100–122. <http://doi.org/10.1093/ywccct/mbz006>
- Salas Reyes, Raúl ym. 2021: “A Research Agenda for Affective Dimensions in Climate Change Risk Perception and Risk Communication.” *Frontiers in Climate* 3, <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.751310>
- Salonen, Kirsi 2010: *Mielen luonto: Eko- ja ympäristöpsykologinen näkökulma*. Helsinki: Green Spot.
- Santaola, Minna 2018: “Ilmastoahdistuksesta toimintaan – mahdollisten tulevaisuuksien jäljillä.” *Alue ja Ympäristö* 47(1): 112–16.
- Schneider-Mayerson, Matthew 2020: “‘Just as in the Book’? The Influence of Literature on Readers’ Awareness of Climate Injustice and Perception of Climate Migrants”. *ISLE: Interdisciplinary Studies in*

- Literature and Environment*, 27: 2, 337–364, <https://doi.org/10.1093/isle/isaa020>
- Schneider-Mayerson, Matthew, Weik von Mossner, Alexa ja Malecki, W. P. 2020: "Empirical Ecocriticism: Environmental Texts and Empirical Methods." *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environmen* 27(2): 327–336. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa022>
- Seighworth, Gregory J. & Gregg, Melissa 2010: "An Inventory of Shimmers." Teoksessa Melissa Gregg & Gregory J. Seighworth (toim.) *The Affect Theory Reader*. Durham & London: Duke University Press, 1–25.
- Seutu, Katja 2020: "‘Ihmiset elävät ja nukkuvat kuolleiden puiden sisällä’. Ihmisen ja luonnon suhde uusimmassa suomalaisessa runoudessa." *Joutsen / Svanen 2019 (2020) Modernismin jälkinen runous*. <https://doi.org/10.33346/joutsen-svanen.91000>
- Siperstein, Stephen 2016: *Climate Change in Literature And Culture: Conversion, Speculation, Education. A Dissertation*. Department of English and the Graduate School of the University of Oregon. https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/20450/Siperstein_oregon_0171A_11532.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Slipp, Naomi 2019. "Gilded Age Dining :Eco-Anxiety, Fisheries Management and the Presidential China of Rutherford B. Hayes." Teoksessa Maura Coughlin ja Emily Gephart (toim.) *Ecocriticism and the Anthropocene in Nineteenth-Century Art and Visual Culture*, New York: Routledge, 135–44. <https://doi.org/10.4324/9780429059193-13>
- Stoknes, Per Espen 2015: *What We Think About When We Try Not To Think About Global Warming: Toward a New Psychology of Climate Action*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
- Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: materiaallinen ekokritiikki. [https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:materiaalinen_ekokritiikki_\(1._huhtikuuta_2022\)](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:materiaalinen_ekokritiikki_(1._huhtikuuta_2022)).
- Toiviainen, Pasi. 2007. *Ilmastonmuutos*. Nyt. Helsinki: Otava.
- Verlie, Blanche 2022: *Learning to live with climate change: From anxiety to transformation*. London: Routledge.
- Wardell, Susan 2020: "Naming and framing ecological distress." *Medicine Anthropology Theory* 7(2): 187–201. <http://doi.org/10.17157/mat.7.2.769>
- Weik von Mossner, Alexa 2017: *Ecologies. Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: Ohio State University Press.
- Zimmerman, Lee 2020: *Trauma and the Discourse of Climate Change: Literature, Psychoanalysis and Denial*. Abingdon & New York: Routledge.

Kirjoittajat

Pihkala, Panu, FT, dosentti, tutkija, Helsingin yliopisto
 Helle, Anna, FT, dosentti, yliopistonlehtori, Turun yliopisto

Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa

2000-luvun alussa laajeneva ilmastokriisi alkoi vaikuttaa lasten- ja nuortenkirjallisuuteen ja -kulttuuriin. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana lapsille ja nuorille suunnatussa kaunokirjallisuudessa on etsitty ahkerasti tapoja taistella maailmanlaajuisia ympäristöongelmia vastaan ja pohdittu ympäristövastuun kysymyksiä. Ympäristöpedagogisten painotusten voimistuessa yhä nuoremmille lukijoille suunnatussa kirjallisuudessa on keskusteltu ilmastomuutoksesta, kuluttamisesta sekä lajikadosta. Ilmastohuolen ja -ahdistuksen levitessä lasten- ja nuortenkulttuuriin ovat monet kirjallisuudentutkijat pohtineet, ovatko kaunokirjallisuuden maalaamat tulevaisuudenkuvat liian ahdistavia ja ras-kauttavatko ympäristökuvaukset nuoria jo liialla vastuulla. (Esim. Basu, Broad & Hinz 2013; Lahtinen 2013 & 2019a; Rönkä 2020; Seutu 2020; Hytönen 2021; Oziewicz & Saguisag 2021.)

Samaan aikaan ilmastokriisi ja ympäristövastuu on huomioitu 2000-luvun yleissivistävän koulun opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta lukioon. Kestävän kehityksen periaatteiden ja sen sosiaalisten, kulttuuristen, taloudellisten sekä ekologisten ulottuvuuksien sisäistäminen näkyvät nykyään opetusasteita koskevissa määräyksissä sekä ammatillisen koulutuksen ja taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmissa (Opetushallitus 2014a, 15, 35–37, 2014b: 15–16, 2018: 46–47, 2019: 17, 60, 2022). Kyse on jokaisen oppiaineen läpäisevistä ympäristöpedagogisista tavoitteista. Äidinkielessä ja kirjallisuudessa, jossa luetaan sekä fakta- että fiktiopohjaisia tekstejä, tarjoutuu monia mahdollisuuksia kestävän kehityksen ja ekologisten kysymysten käsittelyyn.

Artikkelissamme käsittelemme ympäristöaiheisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden, ympäristö- ja ilmastokasvatuksen sekä nuorten lukemisen suhteita. Lähestymme aihekokonaisuutta kolmesta tutkimus-alasta eli kasvatustilasta, kirjallisuudentutkimuksesta sekä lasten ja nuorten lukutaitotutkimuksesta käsin. Artikkelimme tarkastelee lukemista kasvatuksellisessa kontekstissa ja kohdentuu paitsi ympäristökasvatukseen myös kirjallisuuskasvatuksen sisältöihin ja tavoitteisiin. Se tarttuu aiheeseen, jota ei aiemmin ole suomalaisen koulun ja nuorten lukemisen kannalta tutkittu. Artikkelimme tutkimuskysymyksiä ovat: Miten ympäristöaiheisen kirjallisuuden lukeminen koulussa liittyy nykyisten opetussuunnitelmien tavoitteisiin? Miten lapsille ja nuorille suunnattu nykykirjallisuus asettuu kasvatustilastilastukseen? Mitä uusimmat lukutaitoa ja -harrastusta koskevat tutkimukset kertovat oppilaiden valmiuksista ja motivaatiosta suoriutua koulun lukutehtävistä?

Ilmastomuutoksen vaikutus ympäristökasvatukseen

Kirjallisuudentutkijoiden pohtiessa ympäristöaiheiden vaikutusta nuoriin yleisöihin myös nuorisotutkijat ovat kiinnittäneet huomiota lasten ja

nuorten ilmastoahdistukseen. Terhi Tuukkasen ja Elina Pekkarisen (2020: 68) mukaan lasten ja nuorten huoli maapallon tilasta on ollut keskeinen keskustelun ja uutisoinnin aihe kaikkialla maailmassa. Etenkin Greta Thunbergin vuonna 2018 aloittama koululakkoliike on kannustanut lapsia ja nuoria vetoamaan aikuisiin ja osoittamaan mieltään ilmastokriisin ratkaisemiseksi. Vaikka lapset ja nuoret kokevat ilmastokriisin ja reagoivat siihen vaihtelevin tavoin, tutkimusten mukaan ilmastoahdistus syvenee ilmastotietoisuuden kasvaessa ja vaikuttaa tulevaisuudessa yhä moninaisemmin myös lasten ja nuorten terveyteen (ks. esim. Wu, Snell & Samji 2020). Toisin sanoen ilmastokysymykset kytkeytyvät entistä monimutkaisemmin paitsi lasten- ja nuortenkirjallisuuteen myös lukijoiden arkeen ja hyvinvointiin.

Tutkimukset osoittavat, että 15–29-vuotiaiden nuorten tulevaisuudenodotuksia varjostaa selkeimmin ilmastonmuutos, josta on tullut eniten epävarmuutta ja turvattomuutta aiheuttava ilmiö. Jo vuoden 2010 Nuorisobarometri osoitti ilmastonmuutoksen, saasteiden ja väestönkasvun huolettavan nuoria jopa heidän henkilökohtaisia haasteitaan enemmän. Vuosien 2016 ja 2018 barometrit puolestaan näyttävät, että ympäristön kunnioittaminen, ekologinen kestävyys ja ilmastonmuutoksen hidastaminen ovat nuorille yhä tärkeämpiä, kun taas aineelliset arvot ja omistaminen ovat menettäneet merkitystään. Nykynuorison ympäristöetiikkaan kuuluu olennaisesti ajatus siitä, että jokaisen toiminnalla ja pienilläkin valinnoilla nähdään merkitystä, vaikka toisaalta vanhemmilta sukupolvilta odotetaan yhä suuria parannuksia kurssin korjaamiseksi. (Salonen & Konkka 2017: 147–148; Häkkinen & Salasuo 2017: 188; Piispa & Myllyniemi 2019: 63–65; Lahtinen 2019b: 79.) Kuten viimeaikainen lasten- ja nuortenkirjallisuus osaltaan osoittaa, entistä merkittävämpi osa lasten- ja nuorten identiteettityötä on niin yksilön kuin kokonaisen sukupolven ympäristötoimijuus ja -vastuu.

Ilmastonmuutoksen ja -ahdistuksen yhteydessä onkin usein puhuttu sukupolvikokemuksesta eli massamuotoisesta avainkokemuksesta, joka sijoitetaan ikävuosiin 17–25. Nuorisotutkija Mikko Piispan ja ympäristötutkija Panu Pihkalan (2020) mukaan sodan, laman tai kaupungistumisen lailla ilmastonmuutosta tai -ahdistusta on ajateltu jaettuina kokemuksena, joka saattaa myöhemmin määritellä kokonaista sukupolvea. Ilmastonmuutosta tai -ahdistusta voidaan pitää myös sukupolvia yhdistävinä tai niitä ylittävinä ilmiöinä, vaikka yksittäisten ihmisten reaktiot niihin vaihtelisivat. Tutkimusten mukaan ilmastohuoli on Euroopassa suunnilleen yhtä voimakasta eri ikäisten keskuudessa, mutta lapsille ja nuorille ilmastonmuutos on elämänmittainen ongelma, johon he saavat ensikosketuksensa yhä aikaisemmin. (Mt.: 4–5.) Ilmastokysymys onkin luonteeltaan sukupolvipoliittinen, sillä nuoret eivät haluaisi odotella myöhemmin saatavuttavia valta-asemia (Piispa, Kiilakoski & Ojajärvi 2021: 9).

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat pelot ja huolet voivat ilmetä monin tavoin niin aikuisilla kuin nuorilla. Pahimmillaan ilmastoahdistus johtaa lamaannukseen, parhaimmillaan se voi olla toimintaan kannustava ja uutta luova voima. Osa ekologisen kriisin ahdistamista nuorista on alkanut aktiivisesti toimia paremman maailman puolesta, ja nuorten halu osallistua ilmastopoliittiseen ja -vaikuttamiseen on selvästi kasvanut (ks. Albrecht

et al. 2021). Ilmastoaktivistien toiminta perustuu arvorationaaliseen eetokseen, jossa ei ole selkeitä päämääriä, vaan sitä ohjaa näky ja toivo paremmasta, ekologisesti kestävästä ja oikeudenmukaisemmasta maailmasta. Ilmastoaktivistinuoret osoittavat omalla toiminnallaan, että perinteiset kasvatuskäsitykset, joissa vanhempi sukupolvi näyttäytyy kypsänä edelläkävijänä, eivät päde ekologisen kriisin aikakaudella. Kyseenalaistamalla umpikujaan ajautuneen elämänmuotomme perussitoumuksia ja -uskoja he kääntävät perinteisen kasvatussuhteen nurinpäin ja asettavat itsekasvatus- ja kasvuhaasteen itseään vanhemmille sukupolville. (Piispa, Kiilakoski & Ojajarvi 2021.)

Mahdottomilta tuntuvat ekologiset ongelmat ja suuria tunteita herättävät ympäristökysymykset ovat synnyttäneet uusia kasvatuksellisia tavoitteita ja tarvetta menetelmille, jotka antavat aiempaa enemmän tilaa kokonaisvaltaiselle ja luovalle ongelmanratkaisulle (Lehtonen 2021). Ympäristöteemojen käsittelyyn on kehitetty pedagogiseksi toimintamuodoksi ympäristökasvatus, jonka tavoitteena on kasvattaa lapsista ja nuorista elämäntavoiltaan ympäristövastuullisia, vahvistaa heidän luontosuhdettaan, antaa valmiuksia elämänarvojen pohdintaan ja ohjata kestäväan elämäntapaan. Ympäristökasvatus, jonka osa-alueisiin ilmastokasvatus kuuluu, tarkoittaaakin niitä toimenpiteitä, joilla edistetään yksilöiden ja yhteisöjen ympäristötietoisuutta ja oppimista kestäväan kehityksen mukaisiin toiminta- ja elämäntapoihin. Se pyrkii muun muassa lisäämään tietoisuutta erilaisten taloudellisten, sosiaalisten, poliittisten ja ekologisten tekijöiden riippuvuuksista sekä parantamaan ympäristöön liittyviä toimintamalleja niin yksilö- kuin yhteisötasolla. (Lehtonen, Salonen & Cantell 2020; ks. myös Värri 2007: 12–15.)

Jo vuoden 2004 opetussuunnitelmassa painotetaan kestäväa tulevaisuutta rakentavan opetuksen tavoitteita. Vuoden 2016 opetussuunnitelmassa näitä tavoitteita on vahvistettu edelleen, ja niistä on tehty osa opetussuunnitelmien kaikki oppiaineet läpäiseväa arvo-perustaa. (Opetushallitus 2014b: 16.) Opetuksen tavoitteisiin kuuluu lisätä ekososiaalista sivistystä, joka luo kestäväan kehitykseen ja ympäristövastuuseen perustuvaa kulttuuria ja vaalii sekä ihmisarvoa että luonnon monimuotoisuutta. Vaikka ekososiaalista sivistystä ei arvoperusteiden jälkeen mainita opetussuunnitelmien perusteissa, uutena kasvatus- ja kasvutavoitteena se on merkittävä pedagoginen avaus kohti kestäväan luontosuhteen luomista. Sen lähtökohtana on näkemys ihmisen alkuperäisestä ja pysyvästä riippuvuudesta toisista ihmisistä ja ei-inhimillisestä luonnosta, mikä asettaa ihmiselle erityisen vastuun omasta kasvustaan. Ekososiaalinen sivistys on inhimillisen kasvun kautta saavutettua ymmärrystä ihmisen oikeuksista ja velvollisuuksista riippuvuussuhteessaan luontoon ja toisiin ihmisiin; arvopohja muodostuu vapaudesta, vastuullisuudesta, kohtuullisuudesta ja ihmistenvälisyydestä. (Salonen 2014; Salonen & Joutsenvirta 2015.)

Myös äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaine voi tukea ympäristöosaamista ja globaalia kulttuurista ymmärrystä: nykyään kirjallisuudenopetuksenkin odotetaan parantavan ympäristöhaasteiden hahmottamista ja tarjoavan valmiuksia kestäväan kehityksen toteuttamiseen (ks. Opetushallitus 2019: 9–10, 67; Lahtinen 2019b: 75; Koponen

2020: 126). Sekä fiktiiviset että ei-fiktiiviset tekstit sisältävät aina jonkin käsityksen inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon suhteesta, joten ne muokkaavat ajatuksiamme luonnosta ja ympäristökysymyksistä. Niinpä myös peruskoulujen ja lukioiden opetuksessa on perusteltua tarkastella erilaisten tekstien luontokuvauksia sekä niiden hyödyntämiä retorisia keinoja ja herättämiä tunteita. (Lahtinen 2019b: 75–76, 80; myös Lahtinen & Lehtimäki 2008: 15–16.) Näin vahvistetaan kaunokirjallisuuden roolia ympäristö- ja ilmastokasvatuksen työvälineenä ja mahdollistetaan yhä monimutkaisempien ympäristökysymysten ja -tunteiden käsitteleminen kirjallisuuden avulla.

Samalla äidinkielen ja kirjallisuuden ympäristökasvatukselliset pyrkimykset palautuvat luontevasti oppiaineen ydintavoitteisiin eli monipuolisten luku- ja tulkintataitojen kehittämiseen. Opetussuunnitelmien ydinkäsitteitä onkin nykyisin kaikissa oppiaineissa tarvittava ja kehitettävä monilukutaito, joka tarkoittaa taitoa lukea, ymmärtää ja tulkita sekä kirjoittaa ja tuottaa monimuotoisia tekstejä erilaisissa ympäristöissä ja erilaisin välinein. Monilukutaidon piiriin kuuluu kohdennettuja, erityisiä lukutaitoja, kuten media, terveys- tai talouslukutaito. (Opetushallitus 2021.) Ympäristökasvatuksen yhteydessä puhutaan ympäristölukutaidosta, jota voi yhtä lailla pitää monilukutaidon osa-alueena. Se linkittyy kiinteästi myös ympäristökirjallisuuden lukemiseen. Ympäristölukutaidolla viitataan paitsi yksilön kykyyn tunnistaa ympäristölle vahingollisia asenteita ja toimintaa myös valmiuteen toimia kestäväen kehityksen periaatteiden mukaisesti. (Käsitteen määrittelystä ja rinnakkaiskäsitteistä esim. Abiolu & Okere 2012; McBride et al. 2013).

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ympäristöpedagogisia jännitteitä

Maailmanlaajuisten ympäristöongelmien synnyttämä ilmastohuoli ja ekososiaalisen sivistyksen tarve näkyy nykykirjallisuuden aiheissa ja teemoissa selkeästi. Vaikka lasten- ja nuortenkirjallisuuden ympäristökasvatukselliset tendenssit eivät ole uusia, ympäristöongelmien mittakaava on kasvanut merkittävästi nuorille lukijoille suunnatuissa teoksissa (esim. Lahtinen 2013: 102–104; Oziewicz & Saguisag 2021). Kirjallisuudentutkija Mia Röngän (2020: 6) mukaan viime vuosina onkin julkaistu huomattava määrä lasten ja nuorten toimijuutta tukevaa kaunokirjallisuutta, joka sopii ympäristökasvatuksen välineeksi päiväkotien ja koulujen lukemistona, vaikka matka erilaisten sankaritarinoiden ja toimintaohjeiden ympäristötietoisuudesta ympäristöahdistukseen ei olisikaan pitkä.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ympäristöpedagogista potentiaalia pohtivien Geraldine Massey'n ja Clare Bradfordin (2019: 110) mukaan kirjallisuus ei ainoastaan heijasta paikallisia tai globaaleja muutoksia vaan pyrkii myös sosiaalistamaan lapsia ja nuoria luontoa ja ympäristöä kunnioittavaan elämäntapaan. Kaunokirjallisuudessa lapsille ja nuorille tarjotut arvot perustuvat teoksia kirjoittavien aikuisten maailmankuvaan ja arvoihin. Mikäli nuoret lukijat hyväksyvät edes osin heille teoksissa tarjotun lukija-aseman, he voivat omaksua teoksen välittämän maailmankuvan, jolloin kaunokirjallisuus kasvattaa heidän ymmärrystään ympäristöarvot

huomioon ottavasta elämäntavasta. Näin kirjallisuus voi osaltaan rohkaista lapsia ja nuoria toimimaan ympäristön hyväksi sekä pohtimaan maailman ongelmia ja kuvittelemaan erilaisia tulevaisuuksia, joihin nykyinen kehitys ja ympäristön vaarantuminen voivat myöhemmin johtaa. (Mt.) Lasten- ja nuortenkirjallisuus voi siis muun ympäristö- ja ilmastokasvatuksen tavoin tukea ympäristötoimijuutta ja edistää lukijoissaan ekososiaalista sivistystä.

Ekososiaalisen sivistyksen ja ympäristöpedagogiikan näkökulmasta lasten- ja nuortenkirjallisuus sisältää kuitenkin jo lähtökohtaisesti ristiriidan: toisaalta sen on katsottu kasvattavan sangen keskiluokkaiseen yhteiskuntajärjestykseen, toisaalta taas sisältävän vallankumouksellisia elementtejä, jotka yllyttävät aikuismaailman sovinnaisuuksia vastaan. (Ks. Laakso, Lahtinen & Heikkilä-Haluttunen 2011: 10, 15–18.) Vastaavaa jännitettä yksilöitymisen ja yhteiskunnallistumisen välillä on pohdittu myös kasvatustilanteissa keskusteluissa. Kasvatuksella tavoitellaan sivistymistä ja yhteiskunnallistumista, joiden myötä yksilö omaksuu ne tiedot, taidot, tavat, toimintasäännöt, arvot ja asenteet, jotka mahdollistavat toiminnan yhteiskunnan jäsenenä. Samalla tärkeää on yksilön kehittyminen itsenäiseksi toimijaksi, joka pystyy uutta luovaan toimintaan. (Siljander 2014: 46–53; Värri 2007: 70.) Ristiriita, kuinka sosiaalista kasvatettava johonkin kyseenalaistettavaan järjestykseen, koskee tietysti myös ympäristökasvatusta: miten ilmastokriisiä ylläpitävä sosialisatio on mahdollista ylittää yhteiskunnassa, jossa ympäristöongelmat ovat erottamaton osa teknologisoitumista ja kapitalistista talousjärjestelmää? (Ks. Värri 2018: 24–25.)

Näitä yhteisöllisyyden ja yksilöllistymisen sekä vastuun ja vapauden ristiriitoja heijastelee lasten- ja nuortenkirjallisuuden pastoraalinen perinne, jossa lapsihahmot seikkailevat kodin ulkopuolisessa luonnossa. Länsimaisessa lastenkirjallisuudessa luonnonmiljööt tarjoavat usein vapauden aikuisten epäoikeudenmukaisesti hallitsemasta maailmasta, jonka teknologisoitumista, lakeja ja julmuutta lastenkirjallisuus tyypillisesti arvostelee. Myös lapsi itse voi olla pastoraalinen hahmo, jolloin pako aikuisten pilaamasta maailmasta toimii uudistumisen ja erilaisten mahdollisuuksien allegoriana. (Esim. Natov 2003: 91–92.) Tähän perinteeseen on puolestaan vaikuttanut Jean-Jacques Rousseau'n filosofinen ajattelu, jossa lapsi edustaa turmeltumatonta luontoa. Niinpä luonto on lasten- ja nuortenkirjallisuudessa usein ihmisen sisäisen hyvyyden ja lapsuuden idealisoidun vapauden metafora sekä miljöö, jossa lapsen luontaiset vaistot ja yhteiskunnan säännöt voidaan sovittaa yhteen. (Esim. Laakso, Lahtinen & Heikkilä-Haluttunen 2011: 13–15.) Vaikka kaupungin ja maaseudun vastakkainasetteluun perustuvat pastoraalit ovat menettäneet ilmastokriisin myötä merkityksensä, lasta ja nuorta idealisoiva ajattelu elää yhä nykykirjallisuudessa: Röntgenin (2020: 6) mukaan siinä kuvatut ympäristöongelmat juontuvat juuri aikuishahmojen ahneudesta ja itsekkyydestä, kun taas lasten, satuhahmojen sekä eläinten toimijuus ja neuvokkuus korostuvat.

Erilaisista ympäristöarvoja ja -toimijuutta opettavista lastenkirjoista on kasvanut länsimaissa kirjallinen ilmiö. Myös suomalaisessa lastenkirjallisuudessa perheen pienimmille on yritetty ahkerasti välittää käytännön taitoja luonnon monimuotoisuuden suojelemiseksi ja ilmastomuutoksen hidastamiseksi. Esimerkiksi kierrätyksestä on kasvanut oma pedagoginen teemansa kuvakirjoissa, joissa kulutuskriittisiä valintoja

opetetaan perheen pienimmille vastuuna ja velvollisuutena sekä myönteisenä vaikutustapana. (Esim. Laakso, Lahtinen & Heikkilä-Halttunen 2011: 26; Lahtinen 2013: 104–105; Hytönen 2021: 30–33). Tällaiset kuvakirjat opastavat havainnollisesti, kuinka lapset itse voivat konkreettisilla arjen teoilla toimia ympäristön hyväksi. Samalla niitä on kuitenkin arvosteltu yhteiskunnallisen perspektiiviin puutteesta. Ne harvoin edistävät kulu-tuskritiikkiä tai pohdintoja siitä, minkälaisia taloudellisia, kulttuurisia tai sosiaalisia ongelmia jätteisiin liittyy (ks. Christenson 2009, Muthukrishan & Kelley 2017).

Toinen merkittävä lasten- ja nuortenkirjallisuuden juonne ovat uhanalaisten lajien tai hyötyeläimien kuvaukset, jotka rohkaisevat eläin-oikeuksien aktiiviseen puolustamiseen tai kriittisiin kulutusvalintoihin. Tyypillistä näille teoksille on, että ne perustuvat kuvauksiin niin sanotuis-ta lippulaivalajeista eli eläinmaailman poikkeusyksilöistä, jotka vetoavat lukijoihin persoonallisuudellaan, suloisuudellaan tai uljaudellaan (esim. Rahn 1995; Laakso, Lahtinen & Heikkilä-Halttunen 2011: 25; Kivimäki 2011; Lahtinen 2013: 102). Tällaisten kuvausten pedagoginen teho poh-jaa empatian herättämiseen ei-inhimillistä luontoa kohtaan, mikä on nähty merkittävänä työvälineenä juuri lasten- ja nuorten ympäristökasvatukses-sa (esim. Sobel 1996; Holm 2012). Samalla tässä piilee niiden pedagoginen ongelma, sillä monet näistä kuvauksista ruokkivat empatiaa ainoastaan yksittäisiä lajeja kohtaan painottamalla vain niiden inhimillistettyjen nisäk-käiden arvoa, joihin samaistumme itse helpoimmin (esim. Małecky et al. 2019; ks. Lahtinen & Löytty tässä julkaisussa).

Nuortenkirjallisuudessa omaksi alalajikseen ovat nousseet myös ekologiset dystopiat, jotka käsittelevät muun muassa kuivuutta, myrsky-jä, juomaveden saatavuutta ja ilmastopakolaisuutta (esim. Lahtinen 2019a; Rönkä 2020). Lähitulevaisuuteen siirretyt tapahtumat antavat liikkumati-laa seikkailuntäyteiselle juonelle, mutta samalla teokset sisältävät selkeitä opetuksia ja varoituksia siitä, mitä nykyisistä valinnoistamme voi seura-ta. Pedagogisesti dystopiat kutsuvat lukijansa pohtimaan yhtäläisyyksiä nykytodellisuuden ja kuvitellun tulevaisuuden välillä, ja ne kytkevät nuo-ren päähenkilön kehityskertomuksen yhteiskunnalliseen heräämiseen (Hinz & Ostry 2003: 9). Toisaalta juuri dystopiat muistuttavat siitä, kuinka lapset ja nuoret voivat hylkiä aikuisten heille tarjoamia ympäristöpedago-gisia lukija-asemia. On huomattu, että nuortendystopiat saattavat tehdä poliittisesti motivoituneesta väkivallasta hyväksytympää lukijoidensa kes-kuudessa. (Jones & Paris 2018.) Samoin voimakkaasti individualistisen tai sankarillisen tarinamallin pedagogiikkaa on kritisoitu yksilöiden sisäisen muutoksen liiallisesta painottamisesta yhteiskunnallisen murroksen sijaan, vaikka globaalien ympäristöongelmien ratkaiseminen vaatii yhteisöllisiä ratkaisuja ja kertomuksia (esim. Moriarty 2021).

Huolimatta ympäristökasvatuksellisen kaunokirjallisuuden peda-gogisista mahdollisuuksista voidaan kysyä, onko eettisesti oikeutettua, että aikuisten kirjoittamat teokset siirtävät ilmastokriisin ratkaisupaineita tulevien sukupolvien harteille. Erilaisten eettisten ongelmien ja ristiriito-ten tunnistaminen myös ympäristöaiheisesta kirjallisuudesta edellyttää lapsilta ja nuorilta laajaa lukutaitoa. Ongelmien pohdinta vaatii puoles-taan kerronnallista toimijuutta, jolla viitataan kykyyn käyttää, tulkita tai

uudelleentulkita erilaisia kulttuurisia kertomuksia sekä hyödyntää niitä kriittisesti arvioitaessa omaa elämäämme ja ympäröivää maailmaa (esim. Meretoja 2019, 62; Kinnunen tässä julkaisussa). Kerronnallisen toimijuuden vahvistaminen perustuu juuri monilukutaidon harjoittamiseen, sillä mitä monipuolisempi lukutaito on, sitä kriittisemmin lapsi tai nuori osaa itse suhtautua lukemaansa ja kyseenalaistaa hänelle tarjottuja roolimalleja tai lukija-asemia.

Lukeminen ympäristökasvatuksen osana

Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen sekä varhaiskasvatuksen ympäristöpedagogisten tavoitteiden kannalta suurin ongelma ei ole ympäristö- ja ilmastoaiheisen kaunokirjallisuuden puute vaan lasten ja nuorten rapautuva lukutaito. Kirjallisuuden lukeminen voi virittää toimintaan, voimaannuttaa ja auttaa ympäristöahdistuksen käsittelyssä, mutta lapset ja nuoret lukevat yhä vähemmän. Eniten kirjoja vapaa-aikanaan lukevat 10–14-vuotiaat suomalaisnuoret, kun taas 15–24-vuotiaat lukevat vähiten (Hanifi 2021: 135). PISA 2018 -tutkimuksessa peräti 63 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista suomalaispojista kertoi lukevansa vain, jos on pakko. (Leino et al. 2019). Myös alakoululaisten lukuharrastus on laimentunut, eikä kolmasosa Suomen neljäsluokkalaisista lukenut vuoden 2016 kansainvälisen vertailututkimuksen mukaan vapaa-ajallaan lainkaan fiktiota (Leino et al. 2017). Vapaa-ajan lukemisen vähentyessä koulujen kirjallisuudenopetuksen merkitys kasvaa: monille nuorille koulussa luetut teokset ovat ratkaiseva väylä kirjallisuuden maailmaan.

Lukuharrastuksen väheneminen ja nuorten peruslukutaidon heikkeneminen liittyvät yhteen. PISA 2018 -arvioinnissa noin 14 prosenttia eli joka kahdeksas suomalaisista 15-vuotiaista nuorista oli heikko lukija (Leino et al. 2019). Heikko lukijuus tarkoittaa, ettei nuoren luku- ja kirjoitustaito riitä ammatti- tai lukio-opintojen suorittamiseen ongelmitta, minkä lisäksi nuorella on vaikeuksia ymmärtää ja tuottaa esimerkiksi työhakemuksia ja veroilmoituksia sekä muita yhteiskunnassa tarvittavia tekstejä. Hauras lukutaito heikentää opiskelumotivaatiota ja on yhteydessä työttömyyden ja syrjäytymisen uhkaan. (Arffman & Nissinen 2015: 43–47; Leino et al. 2019: 22–23; Vettenranta et al. 2016: 27.) Lukutaito onkin ytimeltään yhteisöllisen tasa-arvon kysymys sekä demokraattisen yhteiskunnan peruspilari. Heikon lukutaidon omaavan nuoren mahdollisuudet osallistua kansalaisvaikuttamiseen ja sitä kautta myös ilmastokysymysten käsittelyyn ovat huonommat kuin muilla. Ekososiaalinen sivistys ja vastuullisuus, joita opetussuunnitelmassakin tavoitellaan, edellyttävät kriittistä lukutaitoa, kansalaisvaikuttamista ja kykyä vuorovaikutukseen globaalien ympäristöongelmien maailmassa. (Esim. Albrecht et al. 2021: 55–56; Grünthal 2020; Leino et al. 2019.)

Kelly Hübben (2017: 223–224) on painottanut kriittisen lukemisen roolia ympäristökasvatuksessa. Fiktion lukeminen vaatii omaa erityisistä, tekstin monikerroksisuuden ja aukkoisuuden ymmärtävää lukutaitoa, jonka opettaminen ja harjaannuttaminen on koulujen kirjallisuudenopetuksen ydintehtäviä (Grünthal 2020: 183–190). Fiktion yhteydessä

on puhuttu myös lähilukemisesta, jolla on Kaisa Kortekallion ja Anna Ovaskan (2020: 53) mukaan perinteisesti tarkoitettu tarkkaa, tekstin rakenteisiin, poetiikkaan ja kieleen keskittyvää luentaa. Viime vuosina lähilukemisen käytännöissä on muistutettu siitä, että lukeminen tapahtuu aina tietystä sosiokulttuurisessa ja poliittisessa tilanteessa. Esimerkiksi ekokriittikki ja posthumanismi ovat hyödyntäneet lähilukemista ihmisen ekologisen kytkeytyneisyyden ymmärtämisessä ja kartoittaneet inhimillisen ymmärryksen rajoja. Kehittämällä kriittisen lähilukemisen strategioita voidaan pohtia muun muassa lasten- ja nuortenkirjallisuudelle tyypillisiä ja usein ongelmallisia valtasuhteita, kuten lapsi/aikuinen, luonto/kulttuuri tai inhimillinen/ei-inhimillinen.

Kaunokirjallisuuden lukeminen ja sen tulkitseminen on monelle nuorelle kuitenkin yhä vaikeampaa, sillä se vaatii syventymistä. Pitkäjänteiselle lukemiselle on ominaista pohdinta, eläytyminen ja tekstiin uppoaminen jopa niin, että ajan ja paikan taju katoavat; puhutaan myös hitaasta ja immersivisistä lukemisesta. (Knuutila et al. 2021; Wolf & Barzillai 2009; myös Kortekallio & Ovaska 2020: 54.) Tutkimukset osoittavat, että nimenomaan pitkien tekstien ja kaunokirjallisuuden lukeminen kehittää lukutaitoa parhaiten ja että kaunokirjallisuuden lukemisen määrä korreloi nuoren oppimistulosten kanssa myös muissa oppiaineissa (Harjunen & Rautopuro 2015). Kirjan lukeminen näyttäytyy monelle nykynuorelle tästä huolimatta työläänä ja vanhanaikaisena toimintana. Keväällä 2019 yläkoulujen äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat raportoivat, että heidän viimeksi antamansa tehtävä lukea kokonainen kirja tuotti vaikeuksia peräti 80 prosentille oppilaista. (Aaltonen 2019; myös Heikkilä-Halttunen 2015: 213–219.) Suurimpia haasteita lasten- ja nuortenkirjallisuuden käyttämiselle ympäristökasvatuksen välineenä onkin se, että kaunokirjallisuuden sijaan monet nykynuoret lukevat ensisijaisesti lyhyitä verkkotekstejä, kuten sosiaalista mediaa, otsikoita ja mainoksia, joita luetaan tyypillisesti silmäilemällä (esim. Hanifi 2021; Saarenmaa 2021: 113–114).

Yhtenä ratkaisuna sekä lasten ja nuorten lukutaidon että ympäristöpedagogiikan kehittämiseen voidaan esittää yhteisöllisiä lukemisen tapoja, jotka perustuvat vuorovaikutuksellisuuteen ja motivoivat lukuharrastusta. Pedagoginen näkemys lukemisesta perustuu sellaiseen monilukutaidon käsitteeseen, jossa nähdään sekä lukeminen että kirjoittaminen ytimeltään yhteisöllisinä, vuorovaikutteisina tapahtumina ja taitoina (esim. Sintonen & Kumpulainen 2018). Tutkimusten mukaan ala- ja yläkoulujen kirjallisuudenopetuksessa suositaan kuitenkin edelleen eniten yksilöllisiä menetelmiä, esimerkiksi esitelmiä, kirjaraportteja ja esseitä (alakoulusta ks. Grünthal et al. 2019: 168–169, yläkoulusta Aaltonen 2020). Vaikka opettajien vastauksista ilmenee, että yhteisölliset kirjankäsittelymenetelmät motivoivat oppilaita eniten, raportoivat he hieman ristiriitaisesti yhä suosivansa eniten yksin suoritettavia kirjallisuustehtäviä (Aaltonen 2020).

Draamatyöskentelyä ilmastokasvatuksen keinona käsittelevässä väitöskirjassaan Anna Lehtonen (2021) osoittaa, kuinka draama voi vahvistaa juuri ympäristökysymysten ymmärtämisessä tärkeää asiasyhteyksien, jatkumoiden ja erilaisten näkökulmien hahmottamista.

Draamatyöskentelyn avulla voidaan visioida erilaisia tulevaisuuksia ja luoda kuunteleva, yhteyksiä vahvistava tila, joka voi herättää kriittistä ajattelua ja halua toimia vastuullisesti. Hyvin samantyyppisestä tilasta on kyse Kortekallion ja Ovaskan (2020: 62–65) hahmottelemassa ekokriittisessä ja posthumanistisessa lähilukemisessa, joka tarkoittaa tekstin rakenteiden ja kielen analyysin lisäksi kuuntelevaa ja vuorovaikutteista sekä lukemisen ruumiilliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet huomioivaa tulkintaa. Tällainen yhdessä jaettu ja sanallistettu lähilukeminen voi olla myös yhteiskunnallisen muutoksen väline silloin, kun se synnyttää yhteyden toisiin lukijoihin, kirjailijaan ja ei-inhimilliseen ympäristöön. (Mt. 62.)

Samoin lukupiirit ovat opettajien mukaan osoittautuneet hyväksi lukemaan innostamisen menetelmäksi, sillä ne sitouttavat lukemaan tottumattomia nuoria ja mahdollistavat heidän elämässään merkityksellisten aiheiden yhteisen käsittelyn (Heikkilä-Halttunen 2015: 192–193; Aaltonen 2020; Kinnunen tässä teoksessa). Kun lukupiiriä käytetään kouluissa kirjallisuuskasvatuksen menetelmänä, kyse on pedagogisista lukupiireistä eli opettajien ohjauksessa toteutetuista projekteista, joissa pienryhmät koontuvat keskustelemaan yhteisesti luetusta kirjasta ja purkamaan sen pohjalta tehtyjä tehtäviä (Haaro et al. 2018). Keskustelut monipuolistavat osallistujien lukukokemusta, kehittävät tulkinnan taitoja ja ohjaavat pohtimaan myös toisten esittämiä näkökulmia (Langer 2010; Olin-Scheller & Tengberg 2012.) Nuorille yhteisöllisyyden eri muodot ovat tärkeitä sekä vertaisten joukkoon sulautumisen että oman identiteetin kehittymisen kannalta. Niinpä lukupiirit tarjoavat draamatyöskentelyn tapaan tunnetaitoja ja kuvittelukykyä kehittävän ilmastokasvatuksen tai muun aihealueen käsittelyn menetelmän, joka voi edistää paitsi lukutaitoa myös ekososiaalista sivistystä.

Äidinkielen ja kirjallisuuden vastuu fiktion tutustuttamisessa ja lukutaidon opettamisessa on oppiaineista suurin. Menetelmästä riippumatta nuorten kerronnallista toimijuutta ja ympäristölukutaitoa edistää myös tutkimukseen perustuva faktatieto ympäristöstä ja kestävästä kehityksestä. Tosipohjainen tieto helpottaa nuoren lukemista ja kykyä suhteuttaa fiktiota tiedolliseen kontekstiin. Kirjallisuutta lukiessa kehitetään lähilukemisen tapaa, jossa jatkuvasti suhteutetaan tekstin fiktiivistä maailmaa toisaalta ympäristön nykytilaan ja siitä käytävään keskusteluun, toisaalta sellaisiin potentiaalsiin tulevaisuuksiin, joita fiktio voi luoda ja joita lukija voi visioida eteenpäin.

Kohti kuvittelukykyä parantavaa lukutaitoa

Koulupedagogiikka ja sitä ohjeistavat opetussuunnitelmalliset linjaukset perustuvat aikakaudesta riippumatta yhteiskunnan eri intressiryhmien välisissä opetussuunnitelmakeskusteluissa ja -kamppailuissa tärkeimmiksi määrittyneisiin oppisisältöihin ja opetuksen tavoitteisiin, jotka sisältävät aina sekä tiedostettuja että tiedostamattomia kasvatusfilosofisia näkemyksiä koulupedagogiikan tärkeimmistä arvopäämääristä. Matkalla maalaiskansakoulun opetussuunnitelmasta (MOPS 1925) nykyaikaan painopiste koulun lokaalista kasvatustehtävästä on vaihtunut globaa-

liin, kristillisestä kansalaiskasvatuksesta ekososiaaliseen sivistykseen. (Ks. Saari, Tervasmäki & Värri 2017.)

Hyvässä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on Outi Hytösen (2021) mukaan läsnä aina monia tasoja pelkän opettavaisuuden sijaan. Monet kirjallisuudentutkijat ovatkin ilmaisseet huolensa lasten ja nuorten vastuuta painottavasta asennekasvatuksesta ja kaunokirjallisuuden merkityksiä kaventavasta hyötyajattelusta (esim. Seutu 2020). Vastakkaisten puheenvuorojen mukaan globaalit ympäristöongelmat kytkeytyvät nykyään niin syvästi ja monin tavoin kysymyksiin ympäristöoikeudenmukaisuudesta, että juuri lasten- ja nuortenkirjallisuuden tulisi yhä päättäväisemmin käsitellä kuluttajuutta ja ilmastokriisiä, jonka kanssa uudet sukupolvet tulevat kamppailemaan läpi elämänsä (esim. Oziewiczin & Saguisag 2021: vii–ix). Opetussuunnitelmien kasvatuksellisesta näkökulmasta kysymys näyttäytyy toisenlaisena: jokainen kaunokirjallinen teksti kouluopetuksen kontekstissa saa pedagogisen merkityksen huolimatta teoksen taiteellisesta itseisarvosta.

Kouluopetuksen pedagogisena tavoitteena on monitasoisen ja monipuolisen lukutaidon saavuttaminen eli monilukutaito, joka kehittää myös lukijan kuvittelukykyä. Ilman sitä ei ole toivoa eikä näköaloja vaihtoehtoihin tulevaisuuksiin. Tätä tavoitetta palvelevat hyvin yhteisölliset kirjallisuuskasvatuksen menetelmät, kuten lukupiirityöskentely ja draama, jotka sisältävät lukukokemusten jakamista ja niistä keskustelemista. Vaikka kouluissamme suositaan vielä eniten yksilökeskeisiä kirjallisuustehtäviä, juuri yhteisölliset menetelmät onnistuvat synnyttämään heikoissa lukijoissa enemmän lukumotivaatiota, minkä lisäksi ne tukevat tunne-elämysten käsittelyä. Yhteisöllisten kirjallisuuskasvatuksellisten työskentelymuotojen tavoitteena ei ole etsiä yksimielisyyttä kirjallisuuden oikeasta tulkinnasta vaan syventää osallistujien lukukokemusta ja eri näkökulmien ymmärtämistä sekä kasvattaa opetussuunnitelmien tavoitteissa mainittua ekososiaalista sivistystä.

Yhtenä ratkaisuyrityksenä ympäristökasvatuksen sisältämälle ristiriidalle yksilöllistymisen ja yhteiskunnallistumisen välillä on nähty viimeaikainen ilmastoliikehdintä, jossa nuoret toimivat oman yhteiskuntansa elämänmuotoon kiinnittyneinä mutta pyrkivät samalla kyseenalaistamaan ja purkamaan sen ekologisesti kestävämpiä uskomuksia ja sitoumuksia (ks. Siljander 2014: 49, 50). Voidaan ajatella, että parhaimmillaan myös kaunokirjallisuus ja sen kriittinen lukeminen tarjoavat kyseenalaistamisen, vaihtoehtoisten todellisuuksien ja monipuolisten näkökulmien foorumeita. Ilmastokirjallisuuden lukemisella ja yhteisöllisellä keskustelulla sen pohjalta voi olla lasten ja nuorten elämässä merkitystä, sillä se voi muuttaa sekä yksilön että yhteisön suhtautumista ympäristökriisiin. Ekososiaalisen sivistyksen edistäminen ja monilukutaidon vahvistaminen tarjoavat valmiuksia käsitellä myös omaa ympäristövastuuta ja ilmastoahdistusta, josta on kasvamassa kokonaista sukupolvea koskettava kokemus.

Kasvatusfilosofian, kirjallisuudentutkimuksen ja empiirisen lukijatutkimuksen yhteyksiä on syytä vahvistaa ajatellen opetussuunnitelmien ekososiaalisia linjauksia sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden ympäristöpedagogisia painotuksia. Kaunokirjallisuuden syntyyn ja lukijoiden vuorovaikutukseen sen kanssa vaikuttavat monet kulttuuriset ja tarinalliset

mallit, mukaan lukien ympäristö- ja kasvatustieteissä synnytettyt ideaalit ja tavoitteet. Myös ympäristötietoiset ja ekososiaalista sivistystä edistävät teokset voivat sisältää arkielämälle huomaamattomia ja ristiriitaisia ajattelumalleja, jotka vaativat kriittistä lukutaitoa. Kirjallisuudentutkimuksen ja ympäristöpedagogian teoreettisissa oletuksissa on jäänyt liian vähälle huomiolle se, miten hyvin lasten ja nuorten keskimääräinen lukutaito riittää aikuisten kirjoittamien teosten tulkintaan ja vastaanottamiseen.

LÄHTEET

- Aaltonen, Lotta-Sofia 2019: ”Miks mä lukisin kirjaa? Digitaalinen lukukokemus nuoren lukumotivaation herättäjänä.” *Nuorisotutkimus* 3–4, 69–83. <http://hdl.handle.net/10138/324481>
- Aaltonen, Lotta-Sofia 2020: *Lukuklaani-tutkimus. Ala- ja yläkoulujen alkukartoitusten koosteet, analyysi ja tiedottaminen. Tutkimusraportti 2017–2019*. <https://blogs.helsinki.fi/lukuklaani/files/2020/01/Lukuklaani-tutkimusraportti-2017–2019-1.pdf>
- Abiolu, Oluremi A. & Okere, Oluchi O. 2012: ”Environmental literacy and the emerging roles of information professionals in developing economies.” *IFLA Journal* Volume: 38 issue: 1, 53–59, <https://doi.org/10.1177/0340035211435070>.
- Albrecht, Eerika; Leppäkoski, Elina; Vaara, Elina; Meriläinen, Niina & Viljanen, Jukka 2021: ”Nuorten osallistuminen ilmastolain valmisteluun.” *Nuorisotutkimus* 2/2021, 46–62.
- Arffman, Inga & Nissinen, Kari 2015: ”Lukutaidon kehitys PISA-tutkimuksissa.” Teoksessa Jouni Välijärvi et al.: *Millä eväillä osaminen uuteen nousuun? PISA 2012 -tutkimustuloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:6. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 28–49.
- Basu, Balaka; Broad, Katharine R. ja Hintz, Carrie 2013: ”Introduction.” Teoksessa *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults. Brave New Teenagers*. Toim. Balaka Basu, Katherine R. Broad ja Carrie Hintz. Routledge, New York, 1–15.
- Christenson, Mary A. 2009: ”Children’s Literature on Recycling: What Does it Contribute to Environmental Literacy?” *Applied Environmental Education and Communication. An International Journal* October 2008 7(4), 144–154, <https://doi.org/10.1080/15330150902744160>.
- Grünthal, Satu & Hiidenmaa, Pirjo & Routarinne, Sara & Satokangas, Henri & Tainio, Liisa 2019: ”Alakoulun kirjallisuuskasvatusta kartoittamassa: Lukuklaanin opettajakyselyn tuloksia.” Teoksessa *Tutkimuksesta luokkahuoneisiin*. Toim. Matti Rautianen & Mirja Tarnanen. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura: Ainedidaktisia julkaisuja 15, 161–180.
- Grünthal, Satu 2020: ”Lukutaito ja lukeminen.” Teoksessa *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. Toim. Liisa Tainio & Maria Ahlholm & Satu Grünthal & Sirke Happonen & Riitta Juvonen & Ulla Karvonen & Sara Routarinne. Helsingin yliopisto: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, 165–206. <http://hdl.handle.net/10138/316123>

- Hanifi, Riitta 2021: "Lukeminen muutoksessa." Teoksessa *Mitä kuuluu vapaa-aikaan? Tutkimus, tieto ja tulkinnat*. Toim. Riitta Hanifi & Juha Haaramo & Kaisa Saarenmaa. Helsinki: Tilastokeskus, 133–157. https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf
- Harjunen, Elina & Rautopuro, Juhani 2015: *Kielenkäytön ajattelua ja ajattelun kiellentämistä. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2014: keskiössä kiellentuntemus ja kirjoittaminen*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2015:8. Kielenkäytön ajattelua ja ajattelun kiellentämistä - Karvi.fi
- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2015: *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Helsinki: Atena.
- Hinz, Carrie & Ostry, Elaine 2003: "Introduction." Teoksessa *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults*. Toim. Carrie Hinz & Elaine Ostry. New York: Routledge, 1–22.
- Holm, Daniel 2012: "Exploring Environmental Empathy in Action with Children's Books." *Reading Improvement*, Volume 49, Number 4, 1 December 2012, 134–139(6).
- Hübber, Kelly 2017: *A Genre of Animal Hanky-Panky? Animal representations, anthropomorphism and interspecies relations in The Little Golden Books*. Tukholma: Stockholm University. <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1146139/FULLTEXT01.pdf>
- Hytönen, Outi 2021: "Kuvakirjat nyt: ympäristöasiaa ja tunteista taidetta." *Parnasso* 1, 30–37.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko 2017: "Aika näyttää: nuoret, hyvän elämän määrittelyt ja sukupolvien katkeilevat ketjut." Teoksessa *Katse tulevaisuudessa: Nuorisobarometri 2016*. Toim. Sami Myllyniemi. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto, 177–191. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf
- Jones, Calvert W. & Paris, Celia 2018: "It's the End of the World and They Know It: How Dystopian Fiction Shapes Political Attitudes". *Perspectives on Politics* Volume 16, Issue 4 December 2018, 969–989, <https://doi.org/10.1017/S1537592718002153>.
- Kivimäki, Sanna 2011: "Kadonneen ilveksen metsästys. Luonto, luonnon-suojelu ja sankarillinen maskuliinisuus elokuvassa ja romaanissa *Poika ja ilves*." Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 262–273.
- Knuuttila, Sanna-Leena & Niemi-Pynttäre, Risto & Tulonen, Urho 2021: "Tämä lukemisesta tiedetään: Lukuhaluttomuuden syyt." Lukulux-sivusto. <https://www.lukulux.fi/tama-lukemisesta-tiedetaan/lukuhaluttomuuden-syyt/> Luettu 23.1.2022.
- Koponen, Päivi 2020: "Miten roskan lukeminen laajentaa kirjallisuuden opetuksen mahdollisuuksia? 'Ei-tulkittava' materia ja sen lukeminen ympäristöpedagogisen kirjallisuuden opetuksen kehittämisessä." *Ainedidaktikka* 4(3), 125–151, <https://doi.org/10.23988/ad.97366>.
- Kortekallio, K., & Ovaska, A. 2020: "Lähilukeminen ennen ja nyt: Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia." *AVAIN* –

- Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 17(3), 52–69, <https://doi.org/10.30665/av.95530>.
- Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi 2011: "Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon." Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 9–28.
- Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: "Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen." Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 7–28.
- Lahtinen, Toni 2013: "Ilmastomuutos lintukodossa." Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila et al. Helsinki: SKS, 95–106.
- Lahtinen, Toni 2019a: "Vedenpaisumuksen pyyhkimät kartat. Ilmastomuutos 2000-luvun suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa." Teoksessa *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*. Toim. Elina Arminen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 326–347.
- Lahtinen, Toni 2019b: "Ilmastomuutos kirjallisuudentutkimuksessa ja -opetuksessa." Teoksessa *Kiinni fiktion. Kirjallisuuden tutkimuksesta ja opetuksesta*. Toim. Mervi Murto. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 75–82.
- Langer, Judith 2010: *Envisioning Literature. Literary Understanding and Literature Instruction*. Second Edition. New York and London: Teachers College, Columbia University.
- Lehtonen, Anna 2021: *Drama as an interconnecting approach for climate change education*. Helsingin yliopisto: Kasvatustieteellinen tiedekunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7445-1>
- Lehtonen, Anna; Salonen, Arto O. & Cantell, Hannele 2020: "Climate Change Education: A New Approach for a World of Wicked Problems." Teoksessa *Sustainability, Human Well-Being, and the Future of Education*. Toim. Justin W. Cook. Lontoo: Palgrave Macmillan, 339–374, https://doi.org/10.1007/978-3-319-78580-6_11.
- Leino, Kaisa, Nissinen, Kari, Puhakka, Eija & Rautopuro, Juhani 2017: *Lukutaito luodaan yhdessä. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016)*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Leino, Kaisa et al. 2019: *PISA 2018 ensituloksia – Suomi parhaiden joukossa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40.
- Małeckie, Wojciech; Sorokowski, Piotr; Bogusław; Pawłowski & Cieński, Marcin 2019: *Human Minds and Animal Stories: How Narratives Make Us Care About Other Species*. New York: Routledge.
- Massey, Geraldine & Bradford, Clare 2011: "Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts." Teoksessa *Contemporary Children`s Literature and Film: Engaging with Theory*. Toim. Kerry Mallan & Clare Bradford. Lontoo: Palgrave Macmillan, 109–26, https://doi.org/10.1007/978-0-230-34530-0_7.
- McBride, B. B.; Brewer, C. A, Berkowitz, A. R. & Borrie, W. T. 2013: "Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do

- we mean and how did we get here?” *Ecosphere* Volume 4, Issue 5, May 2013, 1–20, <https://doi.org/10.1890/ESI3-00075.1>.
- Meretoja, Hanna 2019: ”Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus.” *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 16(2), 58–77, <https://doi.org/10.30665/av.80161>.
- Moriarty, Sinéad 2021: ”Modeling Environmental Heroes in Literature for Children: Stories of Youth Climate Activist Greta Thunberg.” *The Lion and the Unicorn* 45(2), 192–210, <https://doi.org/10.1353/uni.2021.0015>.
- Muthukrishnan, Rani & Kelley, Jane E. 2017: “Depictions of sustainability in children’s books.” *Environment, Development and Sustainability: A Multidisciplinary Approach to the Theory and Practice of Sustainable Development*, Springer, vol. 19(3), 955–970, <https://doi.org/10.1007/s10668-016-9778-7>.
- Natov, Roni 2003: *The Poetics of Childhood*. London: Routledge.
- Olin-Scheller, Christina & Tengberg, Mikael 2012: “‘If It Ain’t True, Then It’s Just a Book!’ The Reading and Teaching of Faction Literature.” *Journal of Research in Reading*, 35(2), 153–168. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2010.01453.x>.
- Opetushallitus 2014a: *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus 2014b: *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus 2018: *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Opetushallitus 2019: *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf
- Opetushallitus 2021: *Kansallinen lukutaitostrategia 2030*. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kansallinen-lukutaitostrategia-2030>
- Opetushallitus 2022: Kestävä kehitys kasvatuksen ja koulutuksen normiperustassa. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kesta-va-kehitys-kasvatuksen-ja-koulutuksen-normiperustassa>. Luettu 12.6.2022.
- Oziewicz, Marek & Saguisag, Lara 2021: “Introduction: Children’s Literature and Climate Change.” *The Lion and the Unicorn*, vol. 45 no. 2, 2021, vx–iv, <https://doi.org/10.1353/uni.2021.0011>.
- Piispa, Mikko; Kiilakoski, Tomi & Ojajärvi, Anna 2021: “Mikä ilmastoliike? Nuorten ilmastoaktivistien poliittinen toimijuus ja ilmastokeskustelut.” *Nuorisotutkimus* 2/2021, 8–26.
- Piispa, Mikko & Myllyniemi, Sami 2019: “Nuoret ja ilmastonmuutos. Tiedot, huoli ja toiminta Nuorisobarometrien valossa.” *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2019):1, 61–69.
- Piispa, Mikko & Pihkala, Panu 2020: “Onko ilmastonmuutos sukupolviky-symys?” *Tieteessä tapahtuu* 38 (4), 3–7. <https://journal.fi/tt/article/view/98117>.

- Rahn, Suzanne 1995: "Green Worlds for Children." *The Lion and the Unicorn* Volume 19, Number 2, December 1995, 149–170, <https://doi.org/10.1353/uni.1995.0030>.
- Rönkä, Mia 2020: "Kotimme on tulella. Ympäristöaiheet ovat jo valtavirtaa myös lastenkirjoissa." *Onnimanni* 3/2020, 4–8.
- Saari, Antti, Tervasmäki, Tuomas & Värri, Veli-Matti 2017: "Opetussuunnitelma valtiollisen yhtenäisyyden rakentajana." Teoksessa *Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaiseseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Toim. Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala. Tampere: Tampere University Press. 83–108.
- Saarenmaa, Kaisa 2021: "Zoomerit muuttuvassa mediamaailmassa." Teoksessa *Mitä kuuluu vapaa-aikaan? Tutkimus, tieto ja tulkinnat*. Toim. Riitta Hanifi & Juha Haaramo & Kaisa Saarenmaa. Helsinki: Tilastokeskus, 133–157. https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf
- Salonen, Arto 2014: "Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla". Teoksessa *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 2014. Toim. Juha Hämäläinen. Suomen sosiaalipedagoginen seura, 32–62.
- Salonen, Arto & Konkka, Jyrki 2017: "Kun tyytyväisyys ratkaisee. Nuorten suhtautuminen globaaleihin haasteisiin, käsitykset ihanneyhteiskunnasta ja toiveet omasta tulevaisuudesta." Teoksessa *Katse tulevaisuudessa, Nuorisobarometri 2016*. Toim. Sami Myllyniemi. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 137–156.
- Sintonen, Sara & Kumpulainen, Kristiina 2018: "Monilukutaito moninaisuutena, toimintana ja osallisuutena." <https://mediataidekasvattaa.fi/oppimateriaalit/mita-tarkoittaa/artikkeli-sara-sintonen-ja-kristiina-kumpulainen-monilukutaito-moninaisuutena-toimintana-ja-osallisuutena/> Luettu 16.6.2022.
- Sobel, David 1996: *Beyond Ecophobia: Reclaiming the Heart of Nature Education*. Great Barfington: The Orion Society.
- Seutu, Katja 2020: "Ein Überblick über die Klimathematik in der Kinder- und Jugendliteratur." Teoksessa *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen* Nr. 52. Toim. Ingrid Schellbach-Kopra & Gabriele Schrey-Vasara & Stefan Moster & Satu Grünthal. Helsinki: Deutsche Bibliothek, 49–54.
- Siljander, Pauli 2014: *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Tampere: Vastapaino.
- Tuukkanen, Terhi & Pekkarinen, Elina 2020: "'Luonto kuolee jos roskataan' – Lasten ja nuorten käsityksiä hyvästä ympäristöstä ja maapallon tulevaisuudesta." Teoksessa *Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet*. Toim. Terhi Tuukkanen & Elina Pekkarinen. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4, 68–85.
- Vettenranta, Jouni et al. 2016: *PISA 15 Ensituloksia. Huipulla pudotuksesta huolimatta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:41.
- Värri, Veli-Matti 2007: "Kasvatusfilosofian tärkein tehtävä." *niin & näin – Filosofinen aikakauslehti*, nro 52, 1/2007, 70–73. <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn071-16.pdf>

- Värri, Veli-Matti 2018: *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Wolf, Margaret & Barzillai, Mirit 2009: "The importance of Deep Reading." *Literacy* 2, 32–37.
- Wu, Judy & Snell, Gaelen & Samji, Hasida 2020: "Climate anxiety in young people: a call to action." *Lancet Planet Health* 2020 Oct;4(10), 435–436, [https://doi.org/10.1016/s2542-5196\(20\)30223-0](https://doi.org/10.1016/s2542-5196(20)30223-0).

Kirjoittajat

- Lahtinen, Toni, FT, dosentti, tutkija, Helsingin yliopisto
Grünthal, Satu, FT, dosentti, vanhempi yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto
Värri, Veli-Matti, FT, dosentti, professori, Tampereen yliopisto

Yhdessä lukeminen, kertomukset ja ympäristö: Luovan lukupiirityöskentelyn mahdollisuuksia ympäristökriisin aikakaudella

Ympäristökriisin aikakaudella nousee uudella tavalla esille tarve ilmaista ja käsitellä ympäristösuhdetta ja -tunteita.¹ Esimerkiksi ryhmätyöskentely avaa monia erilaisia tulokulmia ympäristötunteiden, kuten ympäristöahdistuksen, käsittelyyn. Tämän ohella yhdeksi keinoksi ympäristötunteiden kohtaamiseen tarjoutuu kirjallisuus, lukeminen ja kirjoittaminen.² Ympäristötunteita ja -kokemuksia onkin alettu tarkastella yhteisöllisen lukemisen keinoin esimerkiksi opetuksessa, kirjaston lukemistyössä ja erilaisissa lukupiireissä.³ Tunteiden käsittelyn lisäksi ympäristökysymyksiin liittyy olennaisesti myös se, miten ympäristöstä kerrotaan niin kaunokirjallisuudessa kuin kulttuurisissa kertomuksissa laajemmin, ja lukupiirit voivat tarjota myös paikkoja tarkastella erilaisia kertomuksia sekä niiden vaikutuksia moniulotteisella tavalla. Tässä artikkelissa pohdin, miten lukupiirit voisivat tarjota tilan sekä ympäristötunteiden kohtaamiselle että ympäristökertomusten jaetulle käsittelemiselle.

Lukupiirityöskentely avaa käytännön lukemistyön lisäksi uusia näkökulmia empiirisen ekokritiikin tutkimukseen (ks. Lahtinen & Löytty tässä julkaisussa). Kysyn, millaisia mahdollisuuksia luovalla lukupiirityöskentelyllä voisi olla ympäristö- ja ilmastokriisin aikakaudella.⁴ Kysymyksenasetteluni perustuu Kertomukset, lukeminen ja hyvinvointi -hankkeen tutkimuksiin, joissa käsitellään luovaa lukupiirityöskentelyä ja sen vaikutusta osallistujien kerronnalliseen toimijuuteen. Vaikka hankkeessa ei luettu ympäristöfiktioita eikä tutkittu lukemisen ja ympäristökriisin kytköksiä tai ylipäänsä käsitelty ympäristötunteita, sen aineistossa kuitenkin esiintyi huomioita ympäristökysymyksistä ja -tunteista. Tutkimushankkeen lisäksi muutakin lukupiiri- sekä kirjallisuusterapeutista työskentelyä ohjattessani olen havainnut, että ympäristötunteiden kohtaamiselle on tarvetta monissa eri ikäryhmissä.

Tutkimushaastatteluissa nousi esiin ahdistus liittyen ympäristökriisiin, ja artikkelissa ympäristötunteista painottuukin eniten ympä-

¹ Olen kirjoittanut tämän artikkelin työskennellessäni projektitutkijana Pohjoisen muuttuva ympäristö: Kulttuuriset representaatiot ja veden käyttötavat -hankkeessa (Suomen Akatemia, 2017–2021, projektinnumero 307840) ja Kertomukset, lukeminen ja hyvinvointi -hankkeessa, joka on osa Välineelliset kertomukset: tarinankerronnan rajat ja aikalaiskriittinen kertomusteoria -konsortiota (Suomen Akatemia, 2018–2022, projektinnumero 314769).

² Myös kirjallisuusterapiakentällä on alettu kiinnittää enemmän huomiota ympäristötunteiden ja -kysymysten käsittelyn tarpeeseen. Esimerkiksi Suomen kirjallisuusterapia ry:n jäsenlehdessä *Kirjallisuusterapia* teema vuoden 2021 ensimmäisessä numerossa oli luonto.

³ Lukupiireistä, ks. esim. Ilmastolukupiiri-haaste (<https://ilmastolukupiiri.fi>); lukemisesta osana ympäristökasvatusta, ks. Lahtinen, Grünthal & Värri tässä julkaisussa.

⁴ Ympäristötunteiden käsittelystä luovan kirjoittamisen näkökulmasta, ks. Koistinen, et al. tässä julkaisussa. Jatkan keskustelua lukemisen ja kirjoittamisen yhdistävän työskentelyn näkökulmasta.

ristöahdistus (ympäristöahdistuksesta ks. Pihkala 2017, 2020a; ympäristötunteista ks. Pihkala & Helle tässä julkaisussa). Käytän käsitettä laajassa mielessä tarkoittaen sillä monenlaisia vaikeita tuntemuksia liittyen ympäristöongelmiin sekä ahdistukseen nivoutuvia muita tunteita, kuten huolta, levottomuutta, stressiä ja surua (vrt. Pihkala 2017). Ympäristöahdistuksessa korostuu epävarmuus tulevaisuudesta ja siinä on piirteitä eksistentiaalisesta ahdistuksesta (Pihkala 2020a: 6–7). Toisaalta ahdistustutkimuksen näkökulmasta filosofi Charlie Kurthin mukaan yhdeksi ahdistuksen muodoksi hahmottuu myös ”käytännöllinen ahdistus”, jossa on läsnä ajatus ahdistuksen mahdollisesta hyödyllisyydestä esimerkiksi suhteessa moraaliseen päätöksentekoon (Kurth 2018). Vaikka Kurth ei itse kirjoita ympäristöahdistuksesta, tarjoavat hänen näkemyksensä ahdistuksen eri muodoista ja ahdistukseen vaikuttavista sosiaalisista tekijöistä ymmärrystä myös ympäristöahdistuksesta (Pihkala 2020a: 12).

Ilmastoahdistus on yksi ympäristöahdistuksen keskeinen ulottuvuus. Eräs tutkimukseen osallistunut kuvasi loppuhaastattelussa kiinnostavalla tavalla, miten lukupiiri on vaikuttanut hänen ilmastoahdistukseensa. Kun häneltä kysyttiin, mitä kaunokirjallisuuden lukeminen tällä hetkellä merkitsee hänelle, hän vastasi:

[S]e on niin kuin tunnetietoa [...] itse asiassa muuten huomaisin, kun sillä ensimmäisellä kerralla sanoin, että tämä ilmastojuuttuhan ahdistaa minua niin kuin oikeasti ihan hirveän paljon. Niin tuntuu, että aivan kuin se [lukupiiri] olisi helpottanut jotenkin siihenkin. Enkä oikein tajua, että minkä takia, koska eihän me käsitelty millään tavalla niin kuin mitään siihen liittyvää. Mutta ehkä sitten, kun sai niitä tunteita ja ajatuksia sillä tavalla jotenkin kanavoida, niin sitä kautta, voi olla, että se niin kuin välillisesti vaikutti siihen.

(Haastattelu A)⁵

Osallistuja oli siis kokenut lukupiirin helpottaneen hänen ahdistustaan, vaikka piirissä ei käsitelty ilmastofiktiota eikä siinä varsinaisesti työstetty ympäristöahdistusta. Juuri kyseinen osallistujan kokemus innosti pohtimaan, millaiset ulottuvuudet luovassa lukupiirityöskentelyssä voisivat olla merkityksellisiä nimenomaan suhteessa ympäristötunteiden ja myös laajemmin ympäristökysymysten ja -kertomusten käsittelyyn.

Luovan lukemisen lukupiirimalli ja ympäristökysymysten esiintyminen tutkimusaineistossa

Kertomukset, lukeminen ja hyvinvointi -hankkeessa tutkimme yhdessä Hanna Meretojan ja Päivi Kososen kanssa sitä, miten luovan lukemisen lukupiirit voivat vahvistaa osallistujien kerronnallista toimijuutta. Luovalla lukemisella (*creative reading*) tarkoitetaan tässä yhteydessä lukupiirityöskentelyä, jossa korostetaan kokemuksellisuutta ja luodaan tilaa lukijoiden yksilöllisille lukukokemuksille (vrt. Kosonen 2022). Hankkeessa olemme kehittäneet luovaan lukemiseen pohjaavaa lukupiirimallia, jonka tavoitteena on kerronnallisen toimijuuden vahvistaminen. Kerronnallinen toimijuus

⁵ Lainauksissa on käytetty puheen sisältöön keskittyviä, yleiskielisesti tehtyjä ja stilisoituja litterointeja.

tarkoittaa kykyä toimia sekä kriittisesti että luovasti suhteessa kulttuuriin kertomuksiin ja elämän kerronnallistamisen tapoihin (Meretoja 2018, 2019).

Hankkeessa kehitettyä ja testattua lukupiirimetelmää on mallinnettu luovan lukemisen periaatteiden ja vuorovaikutteisen kirjallisuusterapian käytäntöjen pohjalta (Hynes & Hynes-Berry 2012; Bolton 1999; Mazza 2017; Kosonen 2019). Luovan lukemisen lukupiireissä luetaan, keskustellaan ja kirjoitetaan ohjatun ja strukturoidun mallin mukaisesti. Tavoitteena on keskustelu dialogisessa, kunnioittavassa, jokaisen kokemuksia arvostavassa sekä paineettomassa ja suoritusvapaassa lukupiirissä. Parhaimmillaan ohjattu työskentely synnyttää ja kannattelee niin sanottua luovaa välitilaa (ks. Kosonen 2022). Piireissä painotetaan lukemisen kokemuksellisuutta: lukeminen, tekstin tulkitseminen ja omien lukukokemusten tarkastelu nivoutuvat työskentelyssä yhteen. Juuri tällaisella luovalla ja kokemuksellisella lukutavalla voisi olla potentiaalia myös ympäristökysymysten käsittelyssä.

Luovan lukemisen lukupiirimallissa tapaamiskerta etenee neljässä vaiheessa: alun virittäytyminen tapaamiseen, työskentely tekstin äärellä, kirjoitusharjoitus ja loppukierros. Alun virittäytyminen voi olla esimerkiksi lyhyt kirjoitusharjoitus tai vähintään alun tunnelmien jakaminen. Tämän jälkeen joko keskustellaan etukäteen luetusta tekstistä tai luetaan ääneen teksti, kuten novelli tai romaanikatkelma, ja keskustellaan siitä.⁶ Tapaamisissa tehdään myös luovan kirjoittamisen harjoituksia lukemisen syventämiseksi. Tapaaminen päättyy merkityksellisten hetkien loppukierrokseen, jossa jokainen osallistuja kertoo, mikä hänelle on ollut sillä kertaa merkityksellistä. Esittelemme lukupiirimallia, erityisesti metanarratiivista luovan lukemisen lukupiiriä, tarkemmin yhteisartikkeleissamme yhden tapaamiskerran analyysin kautta (ks. Meretoja, Kinnunen & Kosonen 2022; Meretoja, Kosonen & Kinnunen 2022). Yleensä piirit kokoontuvat useamman kerran, esimerkiksi hankkeessa järjestetyt piirit kokoontuivat pääsääntöisesti seitsemän kertaa kahden tunnin pituisiin tapaamisiin.

Hankkeessa järjestettiin yhteensä kymmenen luovan lukemisen lukupiiriä. Osa piireistä oli suunnattu korkeakouluopiskelijoille ja osa oli avoimia kaikille kiinnostuneille täysi-ikäisille osallistujille. Lukupiireissä oli yhteensä 54 osallistujaa, joiden ikäjakauma oli 20–73 vuotta. Tutkimusaineisto koostuu äänitetyistä lukupiiritapaamisista, osallistujien ja ohjaajien alku- ja loppuhaastatteluista, osallistujien täyttämistä kyselykaavakkeista ja piirien aikana kirjoitetuista teksteistä. Tutkimushaastatteluissa osallistujilta kysyttiin muun muassa lukemisen ja kertomusten merkityksestä heidän elämässään, erilaisten tarinoiden tunnistamisesta ja vaikutuksista sekä loppuhaastattelussa kokemuksista lukupiiriin osallistu-

⁶ Hankkeessa testattiin kahta erilaista piirimallia. Kaikissa piireissä luettiin luku ”Toinen Orhan” Orhan Pamukin teoksesta *Istanbul: Muistot ja kaupunki* (2003). Tämän lisäksi perusmallisissa luovan lukemisen piireissä luettiin Tove Janssonin novelli ”Taidetta luonnossa” (1978), Claire Castillonin novelli ”Pesäero” (2006), Ian McEwanin *Rannalla* (2007) ja Doris Lessingin *Eloanjääneen muistelmat* (1974). Metanarratiivisissa piireissä luettiin Lucia Berlinin novelli ”Riippuu näkökulmasta” (2015), katkelma Carol Shieldsin teoksesta *Kivipäiväkirjat* (1993), Jeanette Wintersonin *Majakavartija* (2004) ja Siri Hustvedtin *Kesä ilman miehiä* (2011). Lisäksi molemmissa piirityypeissä kahdelle tapaamiselle kunkin piiriin ohjaajat päättivät luettavat tekstit itse.

misesta. Hankkeessa vertaillaan kahta erilaista piirimallia: puolet hankkeen piireistä oli metanarratiivisia ja puolet perusmallisia luovan lukemisen piirejä.⁷ Tässä artikkelissa en keskity vertailuun piirien välillä, sillä haastattelussa ympäristökysymysten pohdinnoissa ei ilmennyt merkittäviä eroja piirityyppien välillä.⁸ Yleisissä huomioissani lukupiirityöskentelystä nojaan koko tutkimusaineistoon ja havainnollistan näitä ajatuksia sitaateilla seitsemän osallistujan haastatteluista. Osassa sitaateista pohditaan lukupiirien merkitystä yleisellä tasolla ja osassa korostuvat nimenomaan ympäristökysymykset.

Kyseiset haastattelut toimivat ennen kaikkea havainnollistavina esimerkkeinä, ja samankaltaisia pohdintoja esiintyi myös muiden osallistujien haastatteluissa. Etenkin tulevaisuuteen liittyvien haastattelukysymysten (kuten ”Jos yrität kuvitella ihmiskunnan vuonna 2060, millaisia tapahtumakulkuja kuvittelet ja millaisiin tulevaisuuksiin ne johtavat?”) vastauksissa suurin osa kaikista osallistujista reflektoi myös ympäristökysymysten merkitystä tulevaisuuden kannalta ja monessa vastauksessa näkyi huoli ympäristö- ja ilmastokriisistä. Haastattelujen valossa pohdin, millaista potentiaalia yhdessä lukemisella voi olla ympäristökriisin aikakaudella ja miten lukupiirimallia voisi hyödyntää ympäristökysymysten käsittelyssä. Olen rajannut tarkastelun kolmeen ulottuvuuteen: lukupiirilukemisen yhteisöllisyys, dialogiset sanallistamisen prosessit ja kerronnallisen toimijuuden vahvistaminen.

Lukemisen yhteisöllisyys ja ryhmän merkitys lukupiirityöskentelyssä

Lukupiireissä yhdessä lukeminen on moniulotteinen ilmiö, jossa teksti, ohjaaja, lukumenetelmät, ryhmän dynamiikka ja yksittäiset ryhmän osallistujat muodostavat vuorovaikutteisen tilan (ks. esim. Meretoja, Kinnunen & Kosonen 2022). Keskusteltaessa lukemisen vaikutuksista onkin otettava huomioon myös lukutilanne. Lukupiireissä lukukokemuksen merkityksellistymiseen liittyy luetun teoksen lisäksi koko ryhmäprosessi. Hankkeessa yhtenä selkeänä lukupiirien vaikutuksena näkyi osallistujien kokemus siitä, että lukupiiri sai heidät ajattelemaan lukemista yhteisöllisenä toimintana. Eräs osallistujista pohti myös lukupiirin osallistujien välisen yhteyden merkitystä ja sitä, miten ”yhteys lukupiiriläisiin on se yksi tärkeimmistä, että [se] voi olla yhtä tärkeä kuin se itse teosten lukeminen” ja miten lukiessa saa ”niistä ihmisistäkin ehkä uusia puolia näkyviin, juuri sen kirjallisuuden lukemisen kautta” (Haastattelu B). Osallistujan kokemuksessa ryhmä on ollut tärkeä tekijä, ja toisaalta juuri kirjallisuuden lukeminen ryhmässä näyttyy merkittävänä osana yhteyden kokemusta.

⁷ Metanarratiivisissa luovan lukemisen piireissä luetaan niin sanottua metanarratiivista kaunokirjallisuutta, joka reflektoi kertomusten merkityksiä ja jossa tehdään näkyväksi tapoja, joilla kulttuuriset tarinamallit vaikuttavat siihen, miten elämää kerrotaan ja hahmotetaan (Meretoja 2019: 60–61).

⁸ Piireissä luetuista teoksista Lessingin *Eloanjääneen muistelmat* on dystopia, joka kuvaa katastrofin jälkeistä maailmaa, ja kyseistä teosta käsittelevissä tapaamisissa sivuttiin myös ympäristökysymyksiä, mutta koska osallistujista kuitenkin vain harva oli lukenut kyseisen teoksen, jätin näiden tapaamisten tarkemman analyysin tämän artikkelin ulkopuolelle.

Lukupiireissä työskentelyn dialogisuuteen liittyy jokaisen yksittäisen ryhmän oma ryhmädynamiikka. Tämän lisäksi – myös jatkotutkimusta ajatellen – ryhmädynamiikkaan voi vaikuttaa se, miten ryhmä rajataan ja suunnataan. Osallistujien suhde ympäristökysymyksiin voi olla erilainen silloin, kun ryhmä on suunnattu nimenomaan ympäristöahdistuksen käsittelystä kiinnostuneille kuin silloin, kun ryhmä on suunnattu laajemmin kenelle tahansa lukemisesta kiinnostuneelle. Ensin mainitussa tilanteessa ympäristöahdistus voi hahmottua piirissä jaettuna kokemuksena. Esimerkiksi kun keskustelin hankkeessa yhden ohjaajan kanssa lukupiirimallin potentiaalista ympäristöahdistuksen kohtaamisessa, hän nosti esille sen, miten arkielämässä ympäristöahdistus tuntuu monen kanssa jaetulta kokemukselta. Toisaalta se, että ympäristöahdistus on kokemuksena tuttu niin monille, voi helpottaa siitä puhumista. Kuitenkin hänen mielestään juuri jaettavuus saattaa välillä tehdä puheeksi ottamisesta vaikeaa. Silloin, kun ottaa puheeksi oman ympäristöahdistuksensa, tulee samalla maininneeksi juuri jaetun kokemuksen ja muistuttaneeksi keskustelun toista osapuolta tämän ympäristöahdistuksesta. Tällöin juuri ahdistuksen ominaisuus jaettuna kokemuksena vaikeuttaa siitä keskustelemista arkielämässä. Tästä syystä jaetun ahdistuksen käsittely sille varatussa tilassa, kuten ympäristötunteisiin keskittyvässä lukupiirissä, antaa luvan ja raamitetun tilan tälle jaetulle kokemukselle.

Ympäristöahdistuksen käsittelyssä ryhmä voi tarjota vertaistukea jaetun kokemuksen äärellä.⁹ Yhtenä vaikuttavana tekijänä on jo yhteinen ryhmätoiminta sinänsä. Esimerkiksi kollektiivisten tunteiden jakaminen voi jo itsessään olla miellyttävä kokemus ja vahvistaa sitoutumista ryhmään, vaikka toisaalta siihen voi myös vaikuttaa se, millaisia tunteita jaetaan (Salmela 2014: 58–59). Myös monessa yhdessä lukemista tarkastelevassa tutkimuksessa ryhmä nähdään olennaisena osana kokemuksesta (ks. esim. Longden et al. 2015: 117). Parhaimmillaan lukupiiriryhmä voi tarjota nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksia (Kosonen 2019: 50). Toisaalta ryhmän haasteet ja mahdolliset konfliktit voivat heikentää tilaisuuksia käsitellä omaa tunnekokemusta. Esimerkiksi jos ilmastofiktioon keskittyvä lukupiiri rajataan väljemmällä tavalla, kuten kaikille kiinnostuneille eikä erityisesti esimerkiksi ympäristöahdistuksen käsittelystä kiinnostuneille, voi ryhmässä olla niin eriäviä mielipiteitä ympäristökysymyksistä, ettei tunteiden syvemmälle käsittelylle tai vertaistuen kokemuksille välttämättä jää paljoa tilaa.

Lukupiirityöskentelyssä korostuvatkin usein erilaisten näkökulmien väliset neuvottelut. Lukupiireissä on kyse moniulotteisista prosesseista eikä lukupiirityöskentely välttämättä tee osallistujia empaattiseksi toisten kohtaamiselle, kuten ei lukeminen muutenkaan (vrt. Keen 2007). Kuitenkin hankkeen lukupiireissä näkyi, miten tapaamisissa voidaan harjoitella erilaisten näkökulmien kohtaamista ja toisten kuuntelemista.¹⁰ Teksti tarjoaa kiintopisteen yhteiselle työskentelylle, ja piireissä

⁹ Erityisesti ympäristötunteisiin liittyvistä ryhmistä, kuten Carbon Literacy Project (CLP) ja Work that Reconnects (TWTR), ks. Hamilton 2020.

¹⁰ Täytyy ottaa huomioon kuitenkin myös se, että tutkimukseen osallistuminen saattaa saada toimimaan tietyllä tavalla ja lisäksi tähänkin tutkimukseen osallistui paljon

keskustelun ohjaaminen takaisin tekstiin saattaa tukea ryhmadynamiikan haasteissa. Osa hankkeen piireihin osallistuneista pohti, miten tekstistä keskusteltaessa erot kokemuksissa välittyvät teoksen kautta, jolloin ne voi olla helpompi tuoda keskusteluun kuin silloin, jos aiheista alettaisiin puhua suoraan, ilman tekstiä. Teksti tarjoaa sekä peilauspintaa kokemuksille että jaettua keskustelumaaperää tarkastella kokemuksia eri näkökulmista. Tämä tarjoaa kiinnostavan näkökulman myös ympäristötunteiden käsittelyyn: jaettu lukukokemus voi luoda tilaa yhdessä olemiselle tekstin äärellä ja kokemusten risteämispintojen pohdinnalle, mutta myös tilaa käsitellä tulkintojen, heränneiden ympäristötunteiden ja erilaisten kokemuspositioiden eroja.

Loppuhaastattelussa osallistujilta kysyttiin, onko lukupiiri avannut heille uusia mahdollisuuksia. Yksi osallistujista pohti, miten lukupiiri on kehittänyt hänen keskustelutaitoaan sekä kykyään ottaa huomioon muita ja vaikuttua muiden näkökulmista:

Jotenkin laittanut ajattelemaan, ja varmaan kehittänyt myös sellaista keskustelutaitoa ja toisten huomioon ottamista [...] kun kaikille antaa tilaa. Ja jotenkin vaikka itse sanoisi jonkun tulkinnan, sitten joku toinen sanoo erilaisen, ja sitten saakin itse kiinni siitä ja herää taas uusi tulkintayhteys. Niin sellainen lempeällä tavalla toisten ajatuksista ja tulkinnoista vaikuttaminen ja oman ajatuksen muuttuminen niin pienessä ajassa, niin se on varmaan sellainen, mitä voisi olla ehkä arkielämässä myös muistakin asioista keskustellessa enemmän.

(Haastattelu C)

Osallistuja reflektoi sitä, miten erilaisten tulkintojen vuoropuhelussa herää uusia ”tulkintayhteyksiä”. Hän kuvaili, miten hän on vaikuttanut ”lempeällä tavalla” keskustelussa ja kenties muuttanut ajatustaan. Moni muikin osallistuja toi esille, että ryhmän kanssa käyty keskustelu laajensi ymmärrystä kirjasta, jolloin oma suhde siihen saattoi muuttua. Lukupiireissä tekstin, toisten ja omien ajatusten moniäänisessä vuorovaikutuksessa voi tarkastella näkökulmia ja tulkintoja myös ympäristökysymyksistä uudella tavalla. Ympäristökysymysten tai -tunteiden käsittelyn avulla onkin usein mahdollista luoda syvempiä ja kestävämpiä ympäristösuhteita (Ihanus 2021: 15–16; Ylirisku 2021: 22–25; Hamilton 2020: 174–175, 180). Vastaavanlaiset ryhmätoimintaan ja vuorovaikutukseen liittyvät ulottuvuudet ovat lukupiirityöskentelyn lisäksi läsnä myös muissa luovissa menetelmissä. Yhtenä kiinnostavana tutkimuksena olisikin selvittää, voiko erilaisilla luovilla menetelmillä olla erilaisia painotuksia siinä, millaiset ulottuvuudet työskentelyssä korostuvat. Esimerkiksi kielen ja kerronnallisuuden kysymykset voivat korostua juuri luku- ja kirjoituspiireissä erityisellä tavalla, mitä tarkastelen seuraavaksi.

Dialogiset sanallistamisen prosessit kokemusten käsittelyssä

Taide ja luovat menetelmät voivat auttaa kohtaamaan ja käsittelemään ympäristötunteita (Pihkala 2020b: 23–25). Esimerkiksi ilmastopsykologian näkökulmasta on tuotu esille, miten taide saattaa auttaa löytämään tapoja

sosiaalisesti tiedostavia henkilöitä, joista osa esimerkiksi nosti esille empatiatutkimuksia jo alkuhaastatteluissa.

merkityksellistä myös sellaisia kokemuksia, jotka eivät ole välttämättä sanoitettavissa (Hoggett 2019: 11). Toisaalta ympäristökriisin aikana voidaan tarvita myös uusia sanoja ja käsitteitä uudenlaisille kokemuksille (vrt. Albrecht 2019). Luovan lukemisen lukupiireissä tekstin, keskustelun ja itse tehtyjen kirjoitusharjoitusten dialogissa on mahdollista löytää ilmaisuja, muotoja tai sanoja omille kokemuksille. Kirjoitusharjoitukset voivat olla luetun tekstin jatkamista, tekstistä valitun henkilöhahmon näkökulmasta kirjoittamista tai tekstistä poimitun teeman pohtimista laajemmin omassa elämässä. Kirjoitusharjoituksia voidaan tehdä joko vain itselle tai niitä voidaan jakaa lukemalla ne tai katkelmia niistä piirissä. Luovassa lukupiiritoiminnassa luku- ja tunnetyöskentely voivat limittyä toisiinsa. Osallistuja, joka koki piirin helpottaneen ympäristöahdistustaan, mainitsi kokemuksen kannalta olennaiseksi juuri sen, että piirissä ”sai niitä tunteita ja ajatuksia sillä tavalla jotenkin kanavoida” (Haastattelu A). Teos sekä siitä keskusteleminen ja kirjoittaminen sen äärellä voivat auttaa sekä käsittelemään että käsitteellistämään kokemuksia.

Ympäristötunteisiin keskittyvässä työskentelyssä tunteiden tunnistaminen, sanallistaminen ja nimeäminen onkin usein tärkeää, koska ympäristötunteisiin kuuluu monia tunteita ja usein kyse on tunteiden vyyhdeistä (Pihkala 2020b: 17; ks. myös Pihkala & Helle sekä Koistinen et al. tässä julkaisussa). Luova työskentely tarjoaa monenlaisia keinoja kokemuksen sanallistamiseen ja tunnistamiseen (ks. esim. Ihanus 2019; Davis 2020). Luovat merkityksenannon prosessit ovat keskeisiä myös lukupiiritöskentelyssä (Kinnunen 2022). Luova lukupiiriprosessi voi tukea oman kokemuksen ja tunteen ilmaisua laajassa mielessä kaunokirjallisin elementein, kuten metaforin, juonenkuluin, rytmein ja tekstin hiljaisuuksin. Tällöin sellaisetkin kokemukset, joille ei esimerkiksi löydy yhtä tunnesanaa, voivat tulla ilmaistuksi luovissa teksteissä. Lisäksi työskentely tarjoaa fiktion suojaan sekä mahdollisuuksia säädellä sitä, kuinka paljon kirjoittaa omista ja kuinka paljon fiktiivisen hahmon kokemuksista. Ympäristötunteita voi tarkastella esimerkiksi kirjoittamalla luetun tekstin henkilöhahmon kokemuksesta. Tämä tarjoaa sekä etäisyyttä omiin kokemuksiin että mahdollisesti uusia oivalluksia, kun kokemuksia tarkastelee fiktiivisen henkilön näkökulmasta.

Luovassa lukemistyöskentelyssä, jossa yhdistetään lukemista ja luovaa kirjoittamista, sanallistamisen prosessista saattaa tulla erityisellä tavalla dialoginen. Hankkeessa osa osallistujista mainitsi, miten kirjoittaminen luetun pohjalta saa ajattelemaan ja kirjoittamaan eri tavalla kuin yksin kirjoittaessa. Esimerkiksi eräs osallistuja pohti, miten luetut tekstit ja keskustelu vaikuttivat omaan kirjoittamiseen:

[K]un alettiin kirjoittaa, niin oli ehkä jo virittynyt johonkin sellaiseen tilaan, että pystyi ehkä tuottaa helpommin tekstiä [...] ne mitä oltiin keskusteltu ja tekstit, mitä oltiin silloin luettu, niin kyllä ne vaikutti siihen [...] aiheita, mitä oli sen päivän teksteissä ollut, niin ne kyllä ehkä vähän lähti toistumaan niissä omassa kirjoitusharjoituksissa.

(Haastattelu B)

Sitaatissa näkyy, miten luetun tekstin aiheet ja ryhmäkeskustelut ovat dialogissa oman kirjoittamiskokemuksen kanssa. Luetun tekstin ja keskustelun teemojen käsittely jatkuu ja heijastuu kirjoitusprosessiin.

Lukupiirissä ryhmä, luettu teksti ja kirjoitetut tekstit muodostavat vuorovaikutteisen sanallistamisen tilan, ja erilaiset ryhmät, erilaiset tavoitteet ja erilaiset lukumenetelmät johtavat erilaisiin aineistovalintoihin. Koska ohjatussa ryhmätyöskentelyssä vaikuttaa tekstin lisäksi sen ohjaamis- ja käsittelytapa, voidaan työskentelyssä hyödyntää monenlaisia kaunokirjallisia tekstejä. Esimerkiksi dystopioiden käsittelyssä vaikuttaa myös se, millaisia kirjoitusharjoituksia piirissä tehdään. Kirjoitusharjoituksissa painopistettä voidaan siirtää keksimällä teokselle toiveikkaampi jatko tai kuvittelemalla kirjan maailma ennen siinä kuvattuja tapahtumia ja kirjoittamalla vaihtoehtoinen versio, jossa dystooppiseen tilanteeseen ei ole jouduttu.

Myös osallistuja, joka kertoi lukupiirin helpottaneen ilmastoahdistustaan, alkoi miettiä juuri dystopioiden lukemista: ”pitäisi perustaa sellainen lukupiiri ilmastoahdistuneille, että voitaisiin lukea siellä kaikkia dystopioita ja velloa siellä oikein. Olen ihan varma, että se auttaisi, koska tiedän, että en ole ainoa” (Haastattelu A). Dystopioiden, kuten muidenkin teosten, lukemista voi motivoida tunteiden käsittelyn tai aiheesta sivistymisen lisäksi myös esimerkiksi niin sanotut hedonistiset merkitykset, viihtyminen teoksen parissa. Lukemisen eri funktiot eivät myöskään sulje toisiaan pois samassa lukukokemuksessa.¹¹ Toisaalta joskus eri lukijoilla voi painottua saman teoksen äärellä eri funktiot. Lukupiirin dialogisuudessa on kiinnostavaa, miten eri lukijoiden mahdollisesti erilaiset lukutavat ja -motivaatiot ovat vuoropuhelussa: sama teos voi olla yhdelle ennen kaikkea viihdyttävä, toiselle uusia ajatussuuntia avaava ja kolmannelle omien tunteiden tunnistamista vahvistava. Lukupiireissä onkin usein mielenkiintoista kuulla paitsi eri näkökulmia tekstiin myös osallistujien eri näkökulmia itse lukemiseen ja sen merkityksiin.

Käsittelytavan lisäksi aineistovalintaan liittyy se, missä kohtaa ryhmäprosessia teos otetaan luettavaksi. Toisinaan sillä, missä vaiheessa lukupiirityöskentelyä teosta käsitellään, on tärkeä merkitys. Esimerkiksi tutkimushankkeen lukupiireissä näkyi, miten lukupiirityöskentelyn edetessä kiinnostus paneutua moniselitteisiin lukukokemuksiin on kasvanut osalla osallistujista prosessin myötä. Lukupiirityöskentely voikin kasvattaa osallistujien monitulkintaisten ja ristiriitaisten kokemusten, sekä luku- että tunnekokemusten, äärellä olon kykyä. Luovan lukemisen prosessiin liittyvä keskeneräisyys sekä monitulkintaisuuden ja ristiriitaisuuksien kohtaaminen linkittyvät myös ympäristöahdistukseen, jolloin työskentely voi tukea ympäristökriisiin liittyvien ambivalenttien tunteiden, yllättävienkin muutosten ja epävarmuuden sietämistä (vrt. Gillespie 2019: 114–115, 120; ks. myös ”eksistentiaalinen resilienssi” Pihkala 2020a; ”staying with the trouble” Haraway 2016 ja Ylirisku 2021). Monitulkintaisten kokemusten kohtaamisen merkitys on suhteessa myös siihen, että toimintakyky saattaa edellyttää vaikeiden ja moniselitteisten tunteiden kohtaamista. Esimerkiksi ympäristötunteiden työstäminen voi johtaa kohti toimijuutta, toimintaa tai muutosta (Hamilton 2020: 174–191; Gillespie 2019: 124–125; Verlie 2021: 8–9, 58–59). Seuraavaksi tarkastelen kysymystä toimijuudesta kerronnallisen toimijuuden näkökulmasta.

¹¹ Lukemisen erilaisista kategorioista tarkemmin, ks. Felski 2008.

Kerronnallisen toimijuuden limittyminen ympäristökysymyksiin

Ympäristökriisin aikana kertomuksiin on tärkeää suhtautua samaan aikaan kriittisesti ja luovasti.¹² Kerronnallinen toimijuus tarkoittaa kykyä käyttää, tulkita ja uudelleentulkita kulttuurisesti tarjolla olevia kertomuksia, kykyä eritellä ja haastaa niitä sekä tehdä valintoja sen suhteen, miten elämää ja ympäröivää maailmaa tulkitaan kerronnallisesti (Meretoja 2019: 62), ja lukupiirit näyttävätkin kykenevän vahvistamaan osallistujien kerronnallista toimijuutta (Meretoja, Kinnunen & Kosonen 2022; Meretoja, Kosonen & Kinnunen 2022). Samoin lukupiirityöskentely voi tukea toimijuutta suhteessa ympäristökertomuksiin, esimerkiksi se voi vahvistaa kykyä suhtautua kriittisesti joihinkin tarinamalleihin ja kykyä luoda uusia vastakertomuksia. Esimerkiksi artikkelin alussa mainitun osallistujan, joka kertoi ympäristöahdistuksensa helpottaneen (Haastattelu A), kerronnallinen toimijuus näytti vahvistuneen lukupiirin myötä. Tämä antaa viitteitä siitä, että kerronnallisen toimijuuden tukemiseen tähtäävä luova lukupiirityöskentely avaa kiinnostavia tulokulmia myös ympäristöahdistuksen käsittelyyn, mutta kysymys vaatii tarkempaa jatkotutkimusta.

Seuraavaksi nostan esille muutaman konkreettisen esimerkin siitä, miten tutkimusaineistossa on näkynyt juuri kerronnallisen toimijuuden linkittyminen ympäristökysymyksiin. Meretojan mallissa kerronnalliseen toimijuuteen kuuluu kolme ulottuvuutta: kerronnallinen tietoisuus, kerronnallinen mielikuviutus ja kerronnallinen dialogisuus (Meretoja 2019: 61–65). Hankkeen haastatteluissa ensimmäinen ulottuvuus, kerronnallinen tietoisuus eli tietoisuus kertomusmallien vaikutuksesta elämässä ja yhteiskunnassa (mt: 62–63), ilmenee esimerkiksi tarinoiden vaikutusten reflektomisena. Jo alkuhaastattelussa, kysyttäessä ympäröivien tarinoiden vaikutuksesta, osa osallistujista toi esille havaintojaan kertomusten ja ympäristökriisin suhteesta. Yksi osallistuja mainitsi, miten median tarinoilla on vaikutusta suhteessa ympäristökriisiin. Hän kuvaili, miten ”tuntuu, että pitäisi tehdä jotain” ja jatkoi pohdintaa:

[Mutta] olen ihan kyvytön toimimaan niissä tarinoissa tällä hetkellä, paitsi pienillä valinnoilla [...] Ja sitten sillä ei lopulta ole mitään väliä, mutta sitten joka tapauksessa niin kuin tuollaisissa pienissä asioissa sitten tavallaan toimin. Mutta sitten tuollaiset tarinat oikein kutsuu, että missä meidän sankari on [...] Että joo, kaikki mitä kuulee tai mitä ympärillä on, niin siinä kontekstissa sinä otat sen oman roolisi niissä tarinoissa myös, ja tavallaan ne tarinat vaikuttaa myös siihen, että millainen se sinun hahmo tulee olemaan.

(Haastattelu D)

Vastauksessa tulee kiinnostavalla tavalla esille kerronnallinen toimijuus suhteessa ympäristökriisiin. Osallistuja sanallisti, miten hänen pitäisi ”toimia niissä tarinoissa”, joita hän kuulee, pohti omaa kyvyttömyyttään toimia sekä reflektoi tarinoiden vaikutusta omaan rooliinsa. Lisäksi myöhemmin hän mietti sankarin roolin yhteisöllistä mahdollisuutta ja kysyi, ”kenen paikka se on” ja ”voiko se olla maailman kaikki ihmiset yhdessä” (Haastattelu D). Vaikka näitä kysymyksiä ei kyseisessä lukupiirissä

¹² Kertomusten ja ympäristön vuorovaikutteisesta suhteesta, ks. James & Morel 2020; Heise 2008.

alettu käsitellä suoraan, tuo haastattelu esille, miten kertomuksiin, kerronnalliseen toimijuuteen ja ympäristötoimijuuteen liittyvät kysymykset limittyvät toisiinsa. Saman osallistujan loppuhaastattelussa on puolestaan nähtävissä kerronnallisen tietoisuuden vahvistumista, kun osallistuja kertoi alkaneensa miettiä aiempaa enemmän, millaisia tarinoita kantaa mukanaan:

[T]untuu, että tämän lukupiirin jälkeen alan vielä ahkerammin, vielä enemmän katsomaan, mitä tarinoita oikeasti kannan elämässäni mukana. [...] [M]yös tuollaisessa niin kuin isommassa kontekstissa. Olen niitä aikaisemminkin pohdiskellut ilmiöinä, mutta en tarinoina niin paljoa. Että nyt olen alkanut pohtimaan niitä enemmänkin, että millä tavalla me kerrotaan niistä asioista [...] että miten me niin kuin tarinallistetaan niitä asioita ja mitä elementtejä siinä tarinassa on.

(Haastattelu E)

Vastauksessa näkyy, miten asioiden hahmottaminen juuri tarinoina on auttanut siihen, että osallistuja sai otteen ilmiöstä ja pääsi tarkastelemaan sitä, ”millä tavalla me kerrotaan niistä asioista”. Tällöin tarinana hahmottaminen auttoi ottamaan ilmiötä haltuun ja ymmärtämään sen kerronnallista luonnetta. Kertomuksista tietoiseksi tuleminen voi vahvistaa kykyä kertoa toisin ja ”kantaa” mukana toisenlaisia tarinoita sekä yksilöllisellä että yhteisöllisemmällä tasolla.

Kerronnallisen toimijuuden toinen ulottuvuus on kerronnallinen mielikuvitus, johon kuuluu kyky suhtautua kulttuurisiin kertomusmalleihin kriittisesti ja luovasti sekä kyky kuvitella vaihtoehtoisia kertomuksia (Meretoja 2019: 63–64). Kerronnallinen mielikuvitus ilmenee haastatteluissa muun muassa pohdintoina siitä, miten kirjallisuus ruokkii kykyä kuvitella uudenlaisia asioita. Kun alkuhaastattelussa kysyttiin, voiko kirjallisuus rikastaa kykyä kuvitella uudenlaisia yhteisöjä tai ihmissuhteita, eräs osallistuja pohti: ”jostain niiden ajatusten pitää tulla että me voidaan visioida uudenlaisia asioita. Ja kun ollaan kerronnallisia olentoja, niin toki se varmasti vaikuttaa ja niin kuin voi avata uusia tapoja ajatella ja nähdä maailmaa” (Haastattelu F). Tietysti kuvittelun ja käytännön toiminnan välillä voi olla suurikin kuilu. Sama osallistuja nostikin esille, miten vaihtoehtoisia tulevaisuuksia kuvaillaan kirjallisuudessa, mutta pohti samalla sitä, onko sillä potentiaalia todella vaikuttaa. Kyse ei siis ole mistään varauksettomasta, suorasta muutoksesta. Lukupiirityöskentelyssä kerronnalliseen mielikuvitukseen liittyy myös sen yhteisöllisyys, mikä on tärkeää myös suhteessa ympäristötunteisiin: ryhmätyöskentelyssä yhteinen kuvittelun tila voi synnyttää uudenlaisia ajatuksia ja vahvistaa kykyä kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Lukupiirin dialogisuus voi synnyttää tilan yhteisölliselle kerronnalliselle mielikuvitukselle, mistä on mahdollisuuksien lisäksi toki vielä matkaa toisin toimimiseen.

Kerronnallisen toimijuuden kolmas ulottuvuus, kerronnallinen dialogisuus, tarkoittaa kykyä osallistua intersubjektiivisten kerronnallisten tilojen rakentamiseen ja vuoropuheluun muiden ja heidän tarinoidensa kanssa (Meretoja 2019: 64–65). Lukupiirikeskustelussa voidaan esimerkiksi kriittisestikin reflektoida, millaista dialogisuutta ja toimijuutta kulttuurisissa kertomuksissa rakennetaan ei-inhimillisille toimijoille (ks. myös Toivonen tässä julkaisussa). Myös ajatus kollektiivisen

tarinankerronnan tarpeesta nousee esille elämisessä ilmastonmuutoksen kanssa (Verlie 2021: 88–110). Kertomukset rakentavat ymmärrystä toimijuuden mahdollisuuksista. Tällöin korostuu tärkeys ymmärtää lukemisen ja kertomusten suhdetta myös ei-inhimillisiin ympäristöihin ja toimijoihin.¹³ Kertomustietoisessa työskentelyssä voi painottaa kertomusten kriittistä tarkastelua sekä uudenlaisten kertomusten tai kertomisen tapojen tarvetta myös kollektiivisen tason näkökulmasta.

Uudenlaisten kertomisvaihtoehtojen pohtiminen liittyy olennaisesti kerronnallisen mielikuvituksen vahvistumiseen ja ”mahdollisen taju” laajenemiseen (Meretoja 2018: 90–97). Esimerkiksi yksi osallistuja pohti, miten kertomukset rakentavat vahvasti mahdollisuuksien hahmottamista suhteessa ilmastonmuutokseen: ”Mitä tarinoita luet tai katsot, niin kyllä se varmasti vaikuttaa”. Hän jatkoi, että esimerkiksi median kuvaus vaikuttaa tulkintaan ilmastonmuutoksesta: ”Että onko se sellainen katastrofi [...] Ei kannata edes yrittää. Vai onko siinä kuitenkin sellainen, että on toivoa ja on mahdollisuus.” (Haastattelu G) Tämän lisäksi mahdollisen taju ja toivo linkittyvät haastatteluissa osallistujien esille nostamiin huomioihin siitä, miten tarinakuvastoon tarvitaan enemmän monipuolisuutta. Yksi osallistuja kuvaili, miten ilmastonmuutoksen aikana tarinoita olisi muutettava siten, että ne eivät korostaisi henkilökohtaista menestystä vaan yhteisöllisyyttä. Lisäksi hän painotti sitä, miten dystopioiden rinnalle tarvittaisiin positiivisempia kuvauksia, jotta tulevaisuudelle voisi kuvitella hyviä tai edes ”vähän parempia” vaihtoehtoja (Haastattelu H).

Kun haastattelussa kysyttiin, millaiseksi osallistuja kuvittelee ihmiskunnan tilan vuonna 2060 ja mahdollisia siihen johtavia tapahtumakulkuja, korostui saman osallistujan vastauksessa se, miten mahdollisen taju on olennaista oman toimijuuden kannalta:

Olin pitkään tosi sellaisessa lukkiutuneessa, vähän sellaisessa pakokauhun jähmettämässä tilassa, että ei tästä mitään tule, että loppua kohti mennään [...] Mutta ei minulla nyt ole aina niin paha, tai niin jotenkin jäätynyt se käsitys siitä. Että on kyllä muitakin mahdollisuuksia.

(Haastattelu H)

Osallistuja linkitti mahdollisuuksien näkemisen oman olonsa muuttamiseen. Mahdollisen taju voi vaikuttaa ”lukkiutuneesta tilasta” poispääsemiseen, mikä puolestaan saattaa vahvistaa toimijuutta. Kyseisen osallistujan haastattelussa tuleekin kokonaisuutena esille, miten toivo rakentuu suhteessa ympäröiviin kertomuksiin ja miten sen ylläpitäminen on merkityksellistä. Yllä mainittuun kysymykseen vuoden 2060 ihmiskunnan tilan kuvittelusta moni osallistuja vastasi – sekä alku- että loppuhaastattelussa – pohtien kahta eri vaihtoehtoa tulevaisuudelle: joko täydellinen katastrofi tai muutos parempaan suuntaan. Kuten yllä olevasta vastauksesta näkyy, ei-katastrofaalisen tulevaisuuden hahmottaminen näyttäytyy tärkeänä, jotta olo ei olisi ”pakokauhun jähmettämässä tilassa”. Sekä kerronnallisen toimijuuden että ympäristöahdistuksen näkökulmasta on

¹³ Lukemisen suhteesta ei-inhimilliseen ympäristöön, ekokriittisestä lukemisesta sekä lukemisen ruumiillisuudesta, ks. Kortekallio & Ovaska 2020; Weik von Mossner 2017.

tärkeää kyetä kuvittelemaan ja jollain tasolla myös pitämään mahdollisina ”edes vähän parempia” tulevaisuuskuvia.

Kerronnallinen toimijuus limittyy ympäristötoimijuuteen, ja lukupiireissä nouseekin esille, miten toivo, toimijuus ja konkreettinen toiminta ovat vuorovaikutteisessa suhteessa. Toivo hahmottuu kuvittelemisen työkaluna, jolloin se avaa konkreettisia kuvittelun suuntia ja vaihtoehtoisia tulevaisuuksia – ei mahdottomia utopioita vaan mahdollisuuksien rajoissa olevia näkymiä. Toivo ei siis ole vain yksilöpsykologinen tunnetila, vaan yhteisöllisen kuvittelun työkalu. Vaikka taiteen itseisarvoinen tehtävä ei olisikaan luoda toivoa, luovan työskentelyn yhtenä vaikutuksena voi silti olla toivon vahvistaminen.¹⁴ Tulkitsen myös, että ympäristötunteiden ja ympäristökertomusten kanssa työskenteleminen on jo itsessään tärkeää toimintaa. Vaikka tällä hetkellä tarvitaan ennen kaikkea sellaisia ympäristötoimia, joita tunteiden tai kertomusten käsittely lukupiireissä ei ratkaise, myös ahdistuksen kohtaamiseen tarvitaan tilaa ja paikkoja. Ympäristökriisin aikana tunnettyöskentelyssä tavoitteena ei myöskään ole poistaa ympäristöahdistusta vaan tukea sen kanssa elämistä. Parhaimmillaan luova lukupiirityöskentely voisi tarjota vertaistukea ja vahvistaa kestävämpiä kertomisen tapoja ympäristökriisin aikana.

Lopuksi: lukupiiritutkimuksen mahdollisuuksia empiirisen ekokritiikin kentällä

Olen tässä artikkelissa asettanut dialogiin ympäristötunteiden ja -kertomusten käsittelyn sekä luovan lukemisen lukupiirit. Yhdessä lukeminen on moniulotteinen prosessi, joka vaikuttaa myös siihen, millaisia näkökulmia, ajatuksia ja tunteita luetusta teoksesta herää. Empiirisen ekokritiikin näkökulmasta onkin kiinnostavaa ottaa tutkimuksessa huomioon luetun tekstin vaikutusten lisäksi laajemmin lukutilanteen vaikutus. Koko lukuprosessin huomioiminen tarkentaa katsetta lukemisen tapoihin ja konkreettisiin lukutilanteisiin: miten luetaan ja miten lukutilanteita ohjataan? Erilaisilla ohjausratkaisuilla voi vaikuttaa lukupiiriryhmän lukuprosessiin merkittävästi (ks. esim. Meretoja, Kinnunen & Kosonen 2022). Ryhmän raamittamisen, työskentelyn rytmittämisen ja ryhmädynamiikan ohjaamisen lisäksi ohjaaja voi esittää kysymyksiä lukukokemuksista, ohjata osallistujia sanallistamaan tuntemuksiaan, hyödyntää erilaisia luovan kirjoittamisen harjoituksia tai punoa osallistujien esittämistä ajatuksista yhteistä tulkintaa. Luova lukupiirityöskentely voi välillä olennaisestikin vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä luetut tekstit saavat ja miten syvästi esimerkiksi ympäristökysymyksistä päästään keskustelemaan.

Lukupiiritutkimuksen näkökulma tuo esille, miten empiirisen ekokritiikin tutkimuksessa voi olla hedelmällistä käyttää monipuolisia tutkimusmenetelmiä. Esimerkiksi tällaisessa lukupiirihankkeessa on kyse luovasta tutkimusmenetelmästä. Sekä mahdollisessa omassa jatkotutkimuksessa että laajemmin empiirisen ekokritiikin tutkimuksessa voisikin hyödyntää entistä aktiivisemmin ja monipuolisemmin osallistuvia ja toi-

¹⁴ Toivosta ympäristökriisin aikana, ks. Head 2016; Pihkala 2017; Ojala 2012.

minnallisia tutkimusmenetelmiä (ks. Ryynänen & Rannikko 2021). Tällöin lukupiirityöskentelyä voisi hahmottaa kanssatutkimisena vielä vahvemmin prosessin alusta asti. Empiirisen ekokritiikin tutkimuskohteena voi olla erilaisten taiteenlajien vaikutus kokijoihin, mikä mahdollistaa myös erilaisten aineistojen ja luovien menetelmien vertailun. Olisi mielenkiintoista esimerkiksi vertailla, miten kaunokirjallisuuden tai elokuvan mahdolliset tunnevaikutukset eroavat toisistaan lukupiireissä ja elokuvapiireissä.

Empiirisen ekokritiikin näkökulmasta on tärkeää tutkia ympäristötunteiden ja -kertomusten välisiä kytköksiä. Artikkelissa esitetyt havainnot tuovat esille, että ympäristöön liittyvien kertomusten pohtiminen voi olla merkityksellistä myös ympäristötunteiden ja -toimijuuden kannalta. Nähdäkseni kerronnallista toimijuutta vahvistavaa lukupiirityöskentelyä voisi hyödyntää myös ympäristökertomusten tarkastelussa. Luovan lukemisen lukupiireissä näyttää olevan potentiaalia ympäristökysymysten työstämiseen esimerkiksi kolmen tarkastellun ulottuvuuden – lukemisen yhteisöllisyyden, kokemuksen dialogisten sanallistamisen prosessien ja kerronnallisen toimijuuden vahvistamisen – myötä.

Kuten olen tuonut esille, hankkeen tutkimusasetelmaa ei ollut rakennettu nimenomaan tarkastelemaan lukemisen ja ympäristökysymysten suhdetta, vaan kysymys nousi esiin osallistujien kokemuksista. Jatkotutkimus on tarpeen, ja olisi kiinnostavaa lähteä tarkastelemaan, mitä kerronnallinen ympäristötoimijuus voisi erityisenä toimijuuden ulottuvuutena olla ja miten lukupiirit voivat vahvistaa sitä. Lisäksi olisi tärkeää selvittää perusteellisemmin toimijuuden ja tunteiden suhdetta eli sitä, miten kerronnallisen ympäristötoimijuuden vahvistuminen voisi tukea myös ympäristöahdistuksen käsittelyä. Uudessa tutkimuksessa saisi myös kartoitettua erilaisia vaikuttavia tekijöitä, kuten osallistujien aikaisempaa kokemusta ilmastofiktion lukemisesta tai lukupiirityöskentelyä edeltäneitä ympäristötunteita ja -toimijuutta. Ideana on järjestää sellainen luovan lukemisen lukupiiri, jossa luetaan ilmastofiktiota ja joka keskittyy tässä tarkastelemiani piirejä suoremmin ympäristökysymyksiin. Lukupiirityöskentely näyttää tarjoavan monia mahdollisuuksia kokemusten käsittelyyn, joten sekä lukupiirien järjestäminen että niiden perusteellisempi tutkiminen on tärkeää myös ympäristökriisin aikakaudella.

Lähdeluettelo

TUTKIMUSAINEISTO

Kertomukset, lukeminen ja hyvinvointi -hankkeen aineisto (Turun yliopisto).

Artikkelissa siteerattujen lukupiireihin osallistuneiden haastattelut:

Haastattelu A. Loppuhaastattelu, piiri 10, 16.12.2019.

Haastattelu B. Loppuhaastattelu, piiri 5, 12.12.2019.

Haastattelu C. Loppuhaastattelu, piiri 5, 12.12.2019.

Haastattelu D. Alkuhaastattelu, piiri 6, 10.9.2019.

- Haastattelu E. Loppuhaastattelu, piiri 6, 20.12.2019.
 Haastattelu F. Alkuhaastattelu, piiri 6, 10.9.2019.
 Haastattelu G. Loppuhaastattelu, piiri 4, 15.1.2020.
 Haastattelu H. Loppuhaastattelu, piiri 2, 11.12.2019.

MUUT LÄHTEET

- Albrecht, Glenn 2019: *Earth Emotions: New Words for a New World*. Ithaca: Cornell University Press, <https://doi.org/10.7591/cornell/9781501715228.001.0001>.
- Bolton, Gillie 1999: *The Therapeutic Potential of Creative Writing: Writing Myself*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Davis, Philip 2020: *Reading for Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Felski, Rita 2008: *Uses of Literature*. Oxford: Blackwell, <https://doi.org/10.1002/9781444302790>.
- Gillespie, Sally 2019: "Researching Climate Engagement: Collaborative Conversations and Consciousness Change." Teoksessa Paul Hoggett (ed.), *Climate Psychology: On Indifference to Disaster*, Cham: Palgrave Macmillan, 107–127, https://doi.org/10.1007/978-3-030-11741-2_6.
- Hamilton, Joe 2020: "Emotional Methodologies for Climate Change Engagement: Towards an Understanding of Emotion in Civil Society Organisation (CSO)-public Engagements in the UK." Väitöskirja. University of Reading, <https://doi.org/10.48683/1926.00095647>.
- Haraway, Donna 2016: *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, <https://doi.org/10.1215/9780822373780>.
- Head, Lesley 2016: *Hope and Grief in the Anthropocene: Re-Conceptualising Human–Nature Relations*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315739335>.
- Heise, Ursula K. 2008: *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195335637.001.0001>.
- Hoggett, Paul 2019: "Introduction." Teoksessa Paul Hoggett (ed.), *Climate Psychology: On Indifference to Disaster*, Cham: Palgrave Macmillan, 1–19, https://doi.org/10.1007/978-3-030-11741-2_1.
- Hynes, Arlene McCarty & Mary Hynes-Berry 2012/1986: *Biblio/Poetry Therapy: The Interactive Process: Handbook*. New York: Routledge.
- Ihanus, Juhani 2019: *Transformative Words: Writing Otherness and Identities*. New York: Nova Science Publishers.
- Ihanus, Juhani 2021: "Sanoja juurilleen. Ekofilosofiasta, -psykologiasta, -terapiasta ja -poetiikasta." *Kirjallisuusterapia*, 1, 13–16.
- James, Erin & Eric Morel 2020: "Introduction: Notes Toward New Econarratologies." Teoksessa Erin James & Eric Morel (eds.), *Environment and Narrative: New Directions in Econarratology*. Columbus: The Ohio State University Press, 1–24, <https://doi.org/10.26818/9780814214206>.

- Keen, Suzanne 2007: *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195175769.001.0001>.
- Kinnunen, Eevastiina tulossa 2022: ”Jaetut sanataidekokemukset luovan lukemisen lukupiireissä.” Teoksessa Päivi Kosonen & Juhani Ihanus (toim.), *Hoitava lukeminen: Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Kirjallisuusterapia* 2021. Suomen Kirjallisuusterapiayhdistys ry:n jäsenlehti, 29. vuosikerta, 1/2021.
- Kortekallio, Kaisa & Anna Ovaska 2020: ”Lähilukeminen ennen ja nyt: Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia.” *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 17(3), 52–69, <https://doi.org/10.30665/av.95530>.
- Kosonen, Päivi 2019: “Towards Therapeutic Reading: Part III: Forms of Shared Reading.” *Scriptum: Creative Writing Research Journal*, 6(2), 43–57, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201910224563>.
- Kosonen, Päivi tulossa 2022: ”Luovan lukemisen tila kirjallisuusterapiassa.” Teoksessa Päivi Kosonen & Juhani Ihanus (toim.), *Hoitava lukeminen: Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Kurth, Charlie 2018: *The Anxious Mind: An Investigation into the Varieties and Virtues of Anxiety*. Cambridge, MA: MIT Press, <https://doi.org/10.7551/mitpress/11168.001.0001>.
- Longden, Eleanor, Philip Davis, Josie Billington, Sofia Lampropoulou, Grace Farrington, Fiona Magee, Erin Walsh & Rhiannon Corcoran 2015: “Shared Reading: Assessing the Intrinsic Value of a Literature-Based Health Intervention.” *Medical Humanities* 41(2), 113–120, <https://doi.org/10.1136/medhum-2015-010704>.
- Mazza, Nicholas 2017/2003: *Poetry Therapy: Theory and Practice*. Second Edition. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315748740>.
- Meretoja, Hanna 2018: *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/oso/9780190649364.001.0001>.
- Meretoja, Hanna 2019: ”Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus.” *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 16(2), 58–77, <https://doi.org/10.30665/av.80161>.
- Meretoja, Hanna, Eevastiina Kinnunen & Päivi Kosonen 2022: “Narrative Agency and the Critical Potential of Metanarrative Reading Groups.” *Poetics Today*, 43(2), 387–414, <https://doi.org/10.1215/03335372-9642679>.
- Meretoja, Hanna, Päivi Kosonen & Eevastiina Kinnunen tulossa 2022: ”Metanarratiivinen luovan lukemisen lukupiiri ja kerronnallinen toimijuus.” Teoksessa Päivi Kosonen & Juhani Ihanus (toim.), *Hoitava lukeminen: Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.

- Ojala, Maria 2012: "Regulating Worry, Promoting Hope: How Do Children, Adolescents, and Young Adults Cope with Climate Change?" *International Journal of Environmental and Science Education*, 7(4), 537–561.
- Pihkala, Panu 2017: *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu 2020a: "Anxiety and the Ecological Crisis: An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety." *Sustainability* 12(19): 7836, 1–20, <https://doi.org/10.3390/su12197836>.
- Pihkala, Panu 2020b: "Eco-Anxiety and Environmental Education." *Sustainability* 12 (23): 10149, 1–38, <https://doi.org/10.3390/su122310149>.
- Ryynänen, Sanna & Anni Rannikko (toim.) 2021: *Tutkiva mielikuvitus: Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmela, Mikko 2014: "Collective Emotions as the 'Glue' of Group Solidarity." Teoksessa Arto Laitinen & Anne Birgitta Pessi (eds.), *Solidarity: Theory and Practice*. Lanham: Lexington Books, 48–70.
- Verlie, Blanche 2021: *Learning to Live with Climate Change: From Anxiety to Transformation*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780367441265>.
- Weik von Mossner, Alexa 2017: *Affective Ecologies: Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: Ohio State University Press, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1lhpszq>.
- Ylirisku, Henrika 2021: "Reorienting Environmental Art Education." Väitöskirja. Aalto University publication series, 9/2021, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-0245-1>.

Kirjoittaja

Kinnunen, Eevastiina, FM, väitöskirjatutkija, Turun yliopisto

AINO-KAISA KOISTINEN, HENNA LAININEN, RISTO NIEMI-PYNTTÄRI &
NINA SÄÄSKILAHTI

Ehdotuksia luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikaksi

Elämme globaalin ympäristökriisin aikaa, jolloin ihmisten toimintaa ja vastuita on tarkasteltava uudelleen – myös pedagogiikassa. Yksi tapa opettaa ekologiseen kestävyys- ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä teemoja on lähestyä niitä taiteen ja kirjallisuuden kautta (ks. Foster, Mäkelä & Martusewicz 2019). Tässä artikkelissa tarkastelemme, millaisia pedagogisia keinoja luova kirjoittaminen tarjoaa ympäristöpedagogiikalle eli kasvatukselle, joka pyrkii etsimään uudenlaisia tapoja olla ihmisenä maailmassa, osana moninaisten suhteiden verkostojen (ks. Värri 2018: 14, 41). Tarkennamme kirjoittamisen käytänteisiin 1) mahdollisuutena avata uusia olemisen tapoja inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden verkostoissa sekä 2) osana ympäristötunteiden kohtaamista. Artikkelimme asemoituu osaksi humanistista ympäristötutkimusta, joka on kattokäsite monitieteiselle ihmisen ja luonnon suhteita tarkastelevalle humanistiselle tutkimukselle (Lummaa ym. 2020: 83).

Kirjallisuudella ja taiteella on nähty mahdollisuuksia erityisesti empatiakasvatuksessa. On väitetty, että fiktiota lukemalla tai taidetta harjoittamalla voi oppia asettumaan toisen asemaan. (Fialho 2019; Lähdesmäki & Koistinen 2021.) On jopa ehdotettu, että kirjallisuuden ja taiteen luovat menetelmät avaavat ikkunoita toislajisten kokemusmaailmaan (Weik von Mossner 2017; Roe & Lyons 2021)¹. Luovien menetelmien toimivuudesta osana empatiakasvatusta on myös empiiristä todistusaineistoa. Taide ja kirjallisuus eivät kuitenkaan automaattisesti auta asettumaan toisen asemaan, vaan empatiakasvatus vaatii harkittuja pedagogisia työkaluja. (Fialho 2019; Lähdesmäki & Koistinen 2021.) Emme keskity artikkelissamme empatiakasvatukseen, mutta ajatus kirjallisuuden mahdollisuuksista edistää erilaisten ”toisten” kokemusten huomiomista on olennainen hahmottelemallemme luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikalle.

Ympäristöongelmat herättävät monenlaisia tunteita. Jotkut niistä ovat selkeitä ja helposti määriteltäviä, kun taas toiset vaiettuina ja epä-määräisiä. (Pihkala 2019a, 2019b, 2020; ks. myös Pihkala & Helle tässä julkaisussa.) Ympäristötunteiden käsittelyyn on viime vuosina kehitetty menetelmiä taiteen ja luovan kirjoittamisen keinoin (esim. Gabriel & Garrard 2012; Kelsey 2014; Kuoppamäki ym. 2020; Atkinson ym. 2021; Laininen tulossa). Tunteiden sanallistaminen kirjoittamalla voi auttaa sekä käsittelemään että herättämään tunteita (Ihanus, 2019: 15) ja kanavoimaan tunteita toiminnaksi (vrt. Burkhart 2016; Pihkala 2019b: 25–26, 2020: 17). Luovia menetelmiä onkin hyödynnetty terapeuttisissa käytänteissä, kuten ekoterapiassa, jossa luontosuhteella nähdään olevan laaja-alaisia vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin. Taideperustainen ekoterapia painottuu usein ei-verbaaliseen ilmaisuun, mutta luontoyhteyttä voi etsiä myös sanallisen ilmaisun keinoin, esimerkiksi kirjallisuusterapiassa.

¹ Tarkoitamme luovilla menetelmillä siis taide- ja kirjallisuusperustaisia menetelmiä. Luovista, kirjallisuusperustaisista menetelmistä ks. myös Kinnunen tässä julkaisussa.

(Ihanus 2021: 14–15.) Tunneyhteys luonnon kanssa vaikuttaa myös haluun suojella ja vaalia luontoa (Weber 2016; Ihanus 2021: 15).

Luovat menetelmät voivat myös auttaa hankalien, tunteita heittävien aiheiden opettamista. Esimerkiksi ilmastonmuutos koetaan usein abstraktina asiana, jota koskevaa tietoa on vaikea hyväksyä. Luovat menetelmät mahdollistavat asioiden tarkastelun etäältä, fiktiivisessä kontekstissa, mikä voi tehdä vaikeistakin aiheista helpommin käsiteltäviä. (Hyvärinen ym. 2021: 11–12.) Luovien menetelmien, kuten tarinankerro-
non, avulla voi myös kuvitella toisenlaisia todellisuuksia, joiden myötä maailmaa voi pyrkiä muuttamaan (Haraway 2016). Nykyisenä ympäristökriisin aikana onkin elintärkeää kuvitella radikaaleja muutoksia ihmisten toimintaan (esim. Värri 2018: 50; Koistinen & Savinotko tulossa).

Luovalla kirjoittamisella on merkitystä myös opittujen kategorioiden purkamisessa. Kirjoituskokeilujen avulla inhimillisen ja ei-inhimillisen suhdetta voi hahmottaa uusista, yllättävistäkin näkökulmista. Tämä voi kannustaa sensitiivisempään ympäristösuhteeseen eli *ympäristösensitiivisyyteen*, jossa ihminen nähdään osana luontoa eikä erillisenä siitä. Ymmärrämme ympäristösensitiivisyyden siis valppautena mielen, kehon, toislajisten ja ympäristön väliselle vuorovaikutukselle (vrt. Thomashow 1995: 57). Ajattelu- ja käsitystapojen sekä luontosuhteen muokkaamista tarvitaan, sillä planeettamme elinkelpoisuuden säilyttämiseksi ihmisen on asemoitava itsensä uudelleen suhteessa toisiin lajeihin ja ympäristöön. Seuraavaksi avaamme niin kutsutun ympäristökirjoittamisen taustaa, teoriaa ja pedagogiikkaa erityisesti luonnon havainnoimisen ja ympäristösensitiivisyyden näkökulmasta. Sen jälkeen siirrymme tarkastelemaan luovan kirjoittamisen ympäristopedagogiikkaa empiirisen esimerkin, eli ilmastotunteita käsittelevän kyselyaineiston, kautta.

Kirjoittaminen suhteessa ympäristöön

Ympäristökirjoittaminen (*environmental writing*) voidaan ymmärtää verbaalisena suhteena ympäristöön, ei-inhimilliseen ja luontoon. Kirjoittamisen pedagogiikassa ympäristökirjoittamisen juuret ovat 1960–70-luvun ympäristöliikkeessä, jolloin havahtuminen ympäristön saastumiseen teki kriittisestä journalismista pedagogisesti keskeisen kirjoittamistavan (Galleymore 2020: 5). Asiakieli on hallinnut myös koulujen ympäristöaiheista kirjoittamista, jossa havaintojen liittäminen faktatietoon on palvellut tiedon omaksumista. Tiedolliset tavoitteet ovat olennaisia, mutta on vaarana, että ne marginalisoivat kokevan mielen. Tämä faktojen ja luovan ilmaisun välinen ristiriita näyttää ratkeamattomalta: kuinka ekologinen tieto ja luova mieli voisivat hyödyntää toisiaan? (Galleymore 2020: 10–15.) Faktapohjaisuuden kannalta jopa Eino Leinon “Nocturnen” (1905) avauskäteet “Ruislinnun laulu korvissani, / tähkäpäiden päällä täysikuu” sisältävät asiavirheen: ruislintu ei lajina laula enää elokuussa.

Tosiasioissa pitäytyvä representaatio ei kuitenkaan ole ainoa tapa luoda ympäristösuhdetta: kirjoittaminen voi suuntautua itseilmaisuuksiin, jota ei valjasteta tosiasioiden kuvaamiseen (ks. myös Galleymore 2020: 3–4). Esimerkiksi Guynh Tranin romaanissa *Skugga och svalka* (Varjo ja vii-

leys, suom. 2021) Suomen luonnosta virheellistä tietoa välittävä kohtaus ilmaisee kokemusta: suomenvietnamilainen nainen luulee mustikoita poimissaan näkevänsä leopardin. Itseilmaisua vahvistava kirjoittajalähtöinen pedagogiikka korostaakin kokemusten sanallistamista subjektin itsensä takia (Flower 1979: 19–37). Kirjoittajan luovuus keskittyy silloin tunteiden ja aistimusten sanallistamiseen, ja suhde ympäristöön koetaan osana mielentilaa. Kuten myöhemmin käsittelemämme empiirinen esimerkki osoittaa, kirjoittajalähtöinen pedagogiikka avaa mahdollisuuksia esimerkiksi ympäristötunteiden käsittelylle.

Kirjoittajan itseilmaisua voi suuntautua myös ympäristön kokeamiseen, mikä mahdollistaa monenlaisia ympäristöpedagogisia kokeiluja. Kääntyminen pois lukijasta, apostrofi, tarkoittaa kirjoittajan kääntymistä puhuttelemaan jotain muuta. Luonnon puhutteleminen on ollut yleistä runouden traditiossa, mutta eleen tarkoitus on ollut puhutella lukijaa (vrt. Galleymore 2020: 77–85). Runous voi kuitenkin myös asettua dialogiin luonnon kanssa. Kokeilevan runouden piirissä retorisen apostrofin tilalle onkin tullut jotain, mitä voi kutsua performatiiviseksi apostrofiksi: on jätetty lukija ja menty konkreettisesti luontoon tunnustelemaan sanallistamista ympäristössä.

Kirjoittamisen eri genret kutsuvat myös esiin erilaisia ympäristöjä ja kokemuksia. Esimerkiksi spekulatiivisessa fiktiossa on kirjoitettu paljon ilmasto- ja ympäristöteemaisia kertomuksia (ks. Pak 2016). Spekulatiivista fiktiota ohjaa todenmukaisen representaation sijaan impulssi kuvitella jotain uutta ja outoa (esim. Kortekallio ym. 2020). Näin se voi toimia pedagogisena välineenä vaikkapa ympäristökriisin ratkaisujen kuvittelulle.

Todellinen, reaalisesti olemassa oleva pakenee aina jossain määrin representaatiota. Näin ollen ympäristö antaa jatkuvasti aihetta hahmottaa itseään uudelleen myös muilla kuin todenmukaiseen representaatioon nojaavilla keinoilla. Siksi asiatekstien rinnalle (ja yhtä lailla niiden kieltä rikastamaan) tarvitaan muita ilmaisutapoja (ks. myös Galleymore 2020). Kirjoittaessa syntyykin monenlaisia kohtaamisia sanattoman, ei-kielellisesti ilmenevän ympäristön kanssa. Väitämme, että parhaimmillaan nämä kohtaamiset herättelevät sensitiivistä suhtautumista ympäristöön ja ei-inhimilliseen.

Ympäristöaistimukset ja laajenevat havainnot

Muihin taidemuotoihin verrattuna kirjoittamista on pidetty luonteeltaan abstraktina ja reflektiivisenä. Kirjoittajan visuaalinen, auditiivinen tai ruumiillinen kokemus eivät ole välittömästi läsnä kirjoitetussa tekstissä. Silti luovan kirjoittamisen ohjauksessa painotetaan aisteihin vetoavaa, havainnollista kieltä. Näin kirjoittaminen voi vaikuttaa kykyyn aistia ympäristöä ja kokea yhteyttä siihen². Kirjoittaminen on aistimista, jossa tulkitseva mieli on mukana. Aistimukset eivät siis muodostu vain ulkoi-

² Ks. esim. Heimonen (2019) somaattisesta liikemenetelmästä, jossa tarkkaavaisuutta suunnataan ympäristölle altistumiseen sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten suhteiden sanallistamiseen. Kirjoittamisen materiaalisuutta ja ruumiillisuutta on puolestaan tutkinut mm. Emilia Karjula (2020).

sista impulsseista, vaan kieli ja ajattelu vaikuttavat niihin, ja siksi myös kirjoittaminen voi edistää sensitiivisyyttä ympäristön suhteen (Moslund 2014: 31). Ymmärrämmekin kirjoittamisen multimodaaliseksi toiminnaksi, jossa kirjoitettu teksti osaltaan myös mahdollistaa auditiivisia, visuaalisia, kehollisia ja tilallisia aistikokemuksia.

Esimerkiksi realistinen taideproosa (*Kunstprosa*) on luonut tilaa luonnon ja miljööön vivahteikkaille kuvauksille. Realismi onkin tyypillisesti detaljismia, ilmaisevien yksityiskohtien käyttöä (Schor 1984: 701–709.) Ympäristöä on realistisessa kuvauksessa käytetty myös pelkkänä kulisina: miljöökuvausten yksityiskohdat ovat palvelleet vain ihmisen esiin tuomista. Toisaalta kirjoittajan hakemat yksityiskohdat voivat ilmaista vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Fragmentaarisesti paljastuva ympäristö ei ole hallittu, vaan havaitsijan tieto on osittaista, hän ei tunnista kaikkea. (Auyoung 2015: 582.) Tässä mielessä taideproosa lähenee runoutta. Jessica Holmesin (2021: 229, 239) mukaan runokielen fragmentaarisuus ja aukkoisuus mahdollistavat hankalasti sanallistettavien asioiden, kuten toislajisten eläinten kokemusmaailman, kuvauksen. Uudessa realismissa kuvatut havainnot eivät enää ole tuttuja ja varmoja, vaan liittyvät esimerkiksi ilmastonmuutoksen tuottamaan outouteen, jonka nähdään muokkaavan havainnoijan kehoa ja ajattelua (Badia ym. 2020: 5–6).

Kirjallisten keinojen ja käytäntöjen avulla voi siis luoda sensitiivisempää suhtautumista luontoon ja toislajisiin. Yksi esimerkki ympäristösensitiivisestä kirjoittamisesta on kehon ja ympäristön vuorovaikutuksessa syntyvä kävelykirjoittaminen, jossa kuljetaan ja kirjoitetaan erilaisissa ympäristöissä. Käveleminen on ympäristön aistimista jalkojen avulla, vaihtelevilla pinnoilla, kovissa, pehmeissä, epätasaisissa, liukkaissa, kahlattavissa tai luisteltavissa maastoissa. Kävelykirjoittaminen hyödyntää liikkua tapahtuvaa ruumiillis-aistillista muutosta, ja kävellessä voi kokea luontoa ruumiillisesti lähellä, lähiaistien piirissä. Käveleminen on näin osa kirjoittamisen tapahtumaa. Se rytmittää kirjoittamista ja voi vaikuttaa syntyvän tekstin rytmiin. Runoilija Roger Gilbert on kehittänyt kävelykirjoittamisen menetelmää luonnon lähelle pääsemiseksi. Kirjoittajan prosessi lähtee erillisyyden tilasta ja etenee visuaalisesti etäällä olevasta maisemasta aisteihin ja ruumiilliseen olotilaan. Sanallistaminen on keino siirtyä maiseman havainnoimisesta ympäristön herättämiin aistimuksiin. Tällainen kävelykirjoittaminen purkaa ihmisen erillisyyttä luonnosta. (Borthwick ym. 2020: 16.)³

Tavanomaista ja opittua tapaa havainnoida ympäristöä voi myös horjuttaa aistimisen tapoja uuteen asentoon virittävillä kehollisilla harjoitteilla. Näin luodaan tilaa ympäristösensitiivisyydelle. Kuuntelukirjoittamisessa (ks. Sääsilahti 2021) havainnoidaan kirjoittamisessa syntyviä yhteyksiä. Huomio kohdistuu siihen, miten kuunteleminen muuttaa ympäristöön orientoitumista, millainen kirjoittamisen tapahtuma on ruumiillisena kokemuksena, ja mitä se avaa lajienvälisen kohtaamisen sanallistamiseen.

Ympäristöä sanallistamalla voidaan myös havainnoida poissaolevaa (Galleymore 2020: 56). Apofaasi kiinnittää huomion johonkin, mikä ympäristöstämme on kadonnut tai mikä on odotettavissa. Lauri Viidan (1961)

³ Kävelykirjoittamisen ohjauksessa täytyy kuitenkin edetä oppijan ehdoin: toisille luonnossa liikkuminen on vaikeampaa tai pelottavampaa kuin toisille (ks. Galleymore 2020: 40, 83–84).

runossa “On minulla muistamista” listataan “puuttuu metsä, puuttuu pelto, / puuttuu pirtti [- -]”. Kirjoitusharjoitus, jossa kehoitetaan jatkamaan säettä “Puuttuu lumi”, voi herättää lumeen tottuneita kirjoittajia pohtimaan suhdettaan muuttuvaan ympäristöön. Samoin poissaolevan sanallistaminen esimerkiksi metsässä voisi edistää metsien rikkauden tiedostamista sekä halua säilyttää se (vrt. Pihkala 2019b: 22; Koistinen & Karkulehto 2021: 68). Luonnon poissaolon havainnointi ja sanallistaminen rakennetun ympäristön keskellä voi myös purkaa luonnonmaisemien menettämisestä kumpuavaa surua (ks. Mäki 2021: 26).

Apofaasi mahdollistaa myös ihmisaistien rajoittuneisuuden sanallistamisen: sen esiin tuomisen, mikä on havaintojemme ulottumattomissa. Sanallistamisen ulottuvilla on näin esimerkiksi kasvimaailman toisenlainen elämä, näkyvistä vetäytyneitä elämänmuotoja ja mykkää elämää (Moslund 2014: 31–35) sekä vaikkapa inhimillisen ymmärryksen ylittävä luontokato. Miia Toivion *Sukupuutot*-teoksen (2019: 71) runossa käsitellään menetyksiä, joita on vaikea ymmärtää. Runo alkaa säkeillä: ”On menetyksiä, jotka eivät ota edes ihmisen hahmoa: / miten lohdullista olisi, jos ne ottaisivat.” Teoksen kokonaisuutta vasten tulkittuna menetykset yhdistyvät ihmisen aiheuttamiin sukupuuttoihin, joiden mittakaava tekee niistä hankalasti hahmotettavia (Koistinen & Karkulehto 2021: 64).

Kirjoittaminen voi siis toimia pedagogisesti ympäristösensitiivisyyteen virittäen. Se voi auttaa merkityksellistämään ympäristöä – tai päinvastoin, minimalismiin suuntaava kirjoittaminen voi auttaa vähentämään merkityksellisyyden tarvetta, mielen levottomuutta ja sanatulvia. Levottoman mielen rauhoittaminen liittyy myös ympäristökirjoittamisen terapeutisiin vaikutuksiin, joihin palaamme empiirisen esimerkkimme yhteydessä.

Neuvottelua ympäristökokemuksesta

Ympäristön aistiminen ja siihen liittyvä ajattelu ovat lähtökohta sille, että ympäristön sanallistaminen on mahdollista. Kun kirjoittamisen prosessia tarkastellaan neuvotteluna, voidaan ymmärtää, miten aistimukset välittyvät kirjoitukseksi: kirjoittamisen prosessi on kirjoittajan neuvottelua tekstin aiheen ja aineiston kanssa. Samoin kuin lukija käy neuvottelua tekstiä omaksuessaan, käy kirjoittaja neuvottelua sitä muodostaessaan (vrt. Chatman 1978: 149–151). Kirjoittaessa tapahtuva valikointi ja kehittäminen on neuvottelua, jossa kirjoittaja myös kehittyy kirjoittaessaan (Vandermeulen 2011). Se, mikä aineistosta valikoituu tekstiin, myös muokkautuu tyyliin ja lajiin liittyvän neuvottelun myötä. Ympäristösensitiivisen kirjoittamisen voi ajatella olevan neuvottelua kirjoittajan suhteesta ympäristöön. Tähän neuvotteluun kirjoittaja tuo myös aistimus- ja kokemusmaailmansa.

Ympäristösuhteen kannalta olennaista on, että kirjoittaessa tapahtuu oppimista myös aistikokemuksiin päin. Dialogisessa neuvottelussa ympäristön kanssa kirjoittaja oppii ja laajentaa kielellistä repertuaariaan. Samalla hänen havaintonsa rikastuvat. Esimerkiksi Carl Vandermeulen (2011: 201) teetti oppilailtaan ötökkäpäiväkirjaa, jossa nämä tarkkailivat löytämiään hyönteisiä. Oppilaiden käsitys hyönteisten maailmasta rikastui kirjoittamisen myötä. Ympäristösensitiivisyyteen virittäytyminen ei

aina edellyttä luontoon menemistä. Silloin, kun ei ole mahdollista lähteä luontoon, voi luontokuvien, luonnonmateriaalien ja -äänten (mukaan lukien kuva- ja äänitaide) avulla kirjoittaminen auttaa rakentamaan luontoyhteyttä (ks. Mäki 2021: 26).

Tekeillä oleva teksti käy siis kielellistä ja esikielellistä neuvottelua ympäristön kanssa. Ympäristö, havainnot, kirjoittaja sekä hänen mielikuvansa ympäristötekstin mahdollisuuksista – kaikki ne osallistuvat tähän neuvotteluun. Kirjoittamisen tapahtuma on lähtökohtaisesti moniääninen. Näin käy ymmärrettäväksi, miten kirjoittamisen yhteydessä voidaan puhua ympäristön, luonnon ja toislaisten kohtaamisista. Esimerkiksi polulta tuntemattomaan metsään poikkeaminen herättää neuvottelun suunnasta, minne kulkea. Runoilija Susan Stewartin kävelykirjoittaminen perustuukin metsässä harhailuun, ajoittaisen eksymisen virittämään tarkkaan metsän lukemiseen. Siirtymät proosasta runon säkeisiin, jotka eivät etene kerronnallisina kokonaisuuksina, avaavat Stewartin runoissa suoraviivaisen kerronnan logiikkaa rikkaamman ja moninaisemman tilan. (Borthwick ym. 2020: 19–20.)

Kirjoittajalähtöisyys on avannut tilaa myös kollaboratiivisille kirjoittamistapahtumille eli yhteisissä tilanteissa kirjoittamiselle. Yhdessäkirjoittaminen minään rajautuvan tekijyyden kritiikkinä laajentaa neuvotteluksi ymmärretyn kirjoittamisen mahdollisuuksia. Kirjoittamisen voikin ajatella aina olevan yhteistoimintaa (Duffy 2020). Kirjoittaja tarvitsee ympäristön, kirjallisen avaruuden ja yhteistyökumppaneita. Varsinaisessa yhteiskirjoittamisessa keskeistä on jaettu kirjoittamisen tapahtuma ja toiminta yhdessä. Poisoppiminen kirjoittajan eristyneisyydestä voi kuitenkin olla myös avautumista ympäristöön (vrt. Galleymore 2020: 82–87).

Kokeileva ympäristökirjoittaminen, jossa tunnustetaan muutkin kuin kulttuuriset tekijät, muuttaa myös kirjoittamisen konventioita. Nämä vasta hahmottumassa olevat kirjoittamisen tavat voivat toimia luontosuhteen uudistamisen pedagogisina välineinä (vrt. Galleymore 2020: 100–115). Ympäristökirjoittamiseen sisältyy tällöin posthumanistisia irtiottoja käsitystavoista, joissa kirjoittaminen on hahmotettu yksinomaan inhimillisenä tapahtumana (ks. Snaza 2019). Esimerkiksi feminismin piirissä on kehitetty kirjoittamisen tapoja, joissa huomioidaan kehollisuus sekä altistutaan ja luodaan tilaa luonnon ja eri lajien vaikutuksille. Astrida Neimanisin (2016) sääkirjoittamisen menetelmässä havainnoidaan ulkotoiloissa kirjoittamalla kehon yhteyttä luonnonprosesseihin, kuten veden kiertokulkuun, sääilmiöihin ja ilmastonmuutokseen.

Myös kumppanieläinten kanssa kirjoittamista on lähestytty feministisenä tiedontuotantona, jossa ihmisen suhteet muihin lajeihin otetaan vakavasti (esim. Haraway 2003; Holmes 2021). Feministisessä tietoteoriassa tieto ymmärretään moninaisissa suhteissa muodostuvaksi, ja tiedontuottajan, kuten kirjoittajan, paikantuminen näihin suhteisiin tehdään näkyväksi (esim. Hyvärinen ym. 2021). Pedagogisena harjoituksena eläimen kanssa kirjoittaminen kehittää ihmisen ja toislaisten välistä kanssakäymistä ja voi myös opettaa jotain toislaisten kokemusmaailmasta sekä siitä kirjoittamisesta (ks. Suvilehto 2021; Koistinen & Savinotko tulossa).

Luovan kirjoittamisen pedagogiikassa ympäristönsensitiivisyys voi siis tarkoittaa sekä kirjoittajan että kirjoitetun tekstin altistamista ym-

päristön vaikutteille: ympäristötekstiin osallistuvat myös aistit, miljö ja luonto. Samoin siihen voivat osallistua ilmasto ja ei-inhimilliset eläimet. Mukana on myös runsaasti virikkeitä, jotka eivät valikoidu tekstiin mutta ovat tilassa läsnä. Ne antavat loputtomasti aihetta valppauteen, huomioihin ja kielellisiin löytöihin.

Ympäristötunteista kirjoittaminen

Seuraavassa tarkastelemme kirjoittamisen prosessin tai kirjoitettujen tekstien sijaan, kuinka edellä kuvattujen kaltaiset kirjoituskokeilut vaikuttavat niihin osallistuviin ihmisiin. Aineistona käytämme vastauksia kyselylomakkeisiin, jotka on kerätty taiteilija-tutkija Henna Lainisen ohjaamista Ilmastonmuutos minussa -luovan kirjoittamisen työpajoista (34 vastaajaa). Työpajoja pidettiin Espoon ja Helsingin Työväenopistoissa, Turun Diakoniakeskuksella ja Taideyliopiston Kuvataideakatemian Exhibition Laboratory -galleriassa vuosina 2018–2020.⁴ Ne oli suunnattu kaikille aiheesta kiinnostuneille aikuisille, osa erityisesti kasvattajille. Tarkoituksena oli tarjota luovan kirjoittamisen avulla tila ympäristötunteiden sanallistamiselle, käsittelylle ja jakamiselle ryhmässä sekä ympäristötoimijuuden pohtimiselle. Lisäksi tavoitteena oli antaa työkaluja ympäristötunteiden käsittelyyn kasvatustyössä.

Ympäristötunteita sanallistettiin muun muassa kirjoittamalla tajuunavirtaa, runokaavaan perustuvia kokeellisia tunnerunoja, uusien ympäristötunteiden sanakirjamääritelmiä ja fiktiivisiä tekstejä toisen osallistujan kertomasta ilmastomuistosta. Tunteita jaettiin ryhmässä tekstejä ääneen lukemalla ja niistä keskustelemalla, pareittain tunteista puhumalla, tekemällä pienryhmissä eläviä patsaita ympäristötunteista sekä yhteisessä sururituaalissa. Ympäristötoimijuutta pohdittiin kirjoittamalla yhdessä kirjeitä tuleville sukupolville ja suunnittelemalla omia ympäristötekoja.⁵ Yhdessä työpajoista tunnusteltiin kehon suhdetta ei-inhimillisiin toimijoihin edellisessä alaluvussa mainitun sääkirjoittamisen (Neimanis 2016) avulla. Työpajojen päätteeksi osallistujille esitettiin lomakkeella seuraavat kysymykset: 1) “Minkälaisia ilmastomuutokseen liittyviä tunteita havaitsit itsessäsi tämän työpajan aikana?”, 2) “Miltä tuntui kirjoittaa näistä tunteista?”, 3) “Miltä sinusta tuntuu nyt työpajan päättyessä?” ja 4) “Mikä työpajassa toimi mielestäsi hyvin? Mitä kehittäisit?”⁶

⁴ Aineiston on kerännyt ja analysoinut Laininen, ja sitä käsitellään laajemmin hänen tekeillä olevassa väitöskirjassaan. Osallistujilta kerättiin tutkimusluvut, ja kyselyyn vastattiin anonyymisti. Mahdolliset tunnistetiedot on myös anonymisoitu vastauksia käsiteltäessä. Demografisia tietoja ei kerätty, koska väitöstutkimuksessa ei tarkastella näitä muuttujia. Exhibition Laboratory -galleriassa pidettyä työpajaa (2018) ohjasi myös kirjallisuudentutkija Kaisa Kortekallio.

⁵ Ympäristötunteen sanakirjamääritelmä -harjoitus pohjautuu Rakkaudesta-työryhmän kehittämään tulevaisuuden sanastoon Utopedia (Aaltola ym. 2018); Eläviä patsaita ympäristötunteista -harjoitus on draamakasvattaja, tutkija Anna Lehtosen kehittämä; Kirjeitä tuleville sukupolville -harjoitus perustuu ympäristöfilosofi Joanna Macyn ja lääkäri Chris Johnstonen kehittämään harjoitukseen (Macy & Johnstone 2012). Laininen on uudelleenmuotoillut harjoitukset työpajoihinsa.

⁶ Osallistujat saivat halutessaan luovuttaa työpajassa kirjoittamiaan kaunokirjallisia tekstejä tutkimusaineistoksi. Tilan puutteen vuoksi emme käsittele tekstejä artikkelissamme.

Vastauksissa kysymykseen itsessä työpajan aikana havaituista tunteista nimetään yhteensä 78 tunnetta. Tunnesanojen runsauteen on voinut vaikuttaa se, että Ilmastomuutos minus -työpajaan hakeutuvat todennäköisesti ihmiset, joille ilmastonmuutokseen liittyvien tunteiden käsittely on ajankohtaista (kasvattajilla myös töiden takia). Osalle tunteiden sanallistaminen saattoi myös olla tuttua kirjoitusharrastuksen myötä. Lisäksi kysymyksenasettelu ”mitä tunteita havaitsit” sisältää oletuksen, että vastaaja on havainnut itsessään tunteita. Työpajoissa kuitenkin korostettiin, että ryhmässä saa ilmaista mitä tahansa tunteita eikä myöskään ole pakko tuntea mitään.

Vastauksissa painottuvat raskaat tunteet (97 mainintaa / 30 vastaajaa), mutta myös monenlaisia kevyempiä tunteita mainitaan runsaasti (56 mainintaa / 26 vastaajaa)⁷. Eniten osallistujat kertovat tuntevansa surua, pelkoa, vihaa, ahdistusta ja huolta – mutta myös toivoa. Raskaiden tunteiden korostuminen tekee näkyväksi sen, että ympäristökriisi aiheuttaa ihmisissä vaikeita tunteita. Panu Pihkala (2019b: 49) onkin todennut, että ympäristökriisi voi olla jopa traumaattinen. Käsitettä ”pre-traumaattinen stressi” on jopa ehdotettu kuvaamaan ympäristökriisin jo tapahtuvien mutta myös tulevaisuuteen ennakoitujen seurausten herättämiä tunteita (ks. Pihkala 2020: 9). Useissa vastauksissa raskaat ja kevyet tunteet ovat myös läsnä samanaikaisesti, ikään kuin toistensa kääntöpuolina, kuten tämä vastaus (kysymys 1) havainnollistaa:

[Tunsin] ilmastohuolta, -pelkoa, -surua ja jopa jotain katkeruutta (miten ihmiset eli ME on voineet pilata kaiken) ja syyllisyyttä/häpeää. Toisaalta viimeinen [kirjoittamani] teksti osoitti kivun ja surun kautta rakkauteen – asioilla on väliä, minä välitän.

Yllä oleva lainaus toimii myös esimerkkinä siitä, miten ilmastonmuutokseen liittyvistä tunteista kirjoittaminen vaikuttaa helpottaneen monen osallistujan oloa.

Vastauksissa kysymykseen kirjoittamiseen liittyvistä tunteista painottuvat kevyet tunteet (57 mainintaa / 29 vastaajaa). Erityisen usein mainitaan kirjoittamiseen liittyvä helppous ja hyvä olo sekä sen helpottavuus tai vapauttavuus. Moni mainitsee myös, että ilmastonmuutokseen liittyvistä tunteista kirjoittaminen on tuntunut innostavalta, mielenkiintoiselta, yllättävältä, voimauttavalta, luontevalta tai rauhoittavalta. Eräässä vastauksessa myös kerrotaan, miten raskaidenkin tunteiden äärelle pysähtyminen oli kirjoittaessa luontevaa ja levollista (kysymys 2):

Minulle suru-melankolia-ahdistus ovat tuttuja ja melko luonteviakin tunteita, joissa viipyminen antaa lohtua, tuo tilaa itselle ja levolle.

Näyttää siis siltä, että ympäristötunteista kirjoittaminen auttoi osallistujia ympäristökriisiin liittyvien tunteiden käsittelyssä. Kirjallisuusterapeuttisissa tutkimuksissa onkin havaittu, että mieltä kuormittavista tapahtumista

⁷ Tunteiden luokittelu on haastavaa. Niitä jaotellaan usein ”positiivisiin” ja ”negatiivisiin”, jolloin unohtuu, että niin sanotuilla kielteisilläkin tunteilla voi olla myönteisiä vaikutuksia ja tärkeä viesti kokijalle (Pihkala 2019b: 23–24). Käytämme tässä käsitettä ”raskaat tunteet” viittaamaan usein vaikeilta tuntuviin tunteisiin (kuten suru) ja ”kevyet tunteet” viittaamaan usein helpommilta tuntuviin tunteisiin (kuten ilo ja toivo). Jako raskaisiin ja kevyisiin tunteisiin ei kuitenkaan ole tiukan dikotominen. Sama tunne voi kokijasta ja tilanteesta riippuen olla myös raskas, kevyt tai raskaankevyt.

kirjoittaminen voi auttaa yksilöä löytämään myönteisiä keinoja näiden tapahtumien käsittelyyn (Easterling ym. 1999; Lindqvist 2009; Larsen 2022). Vastauksissa kysymykseen, miltä työpajan tai koulutuksen päättyessä tuntui, korostuvatkin kevyet tunteet, kuten hyvä olo, innostus tai helpotus (46 mainintaa / 28 vastaajaa).

On myös todettu, että tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen voivat auttaa raskaiden tunteiden kohtaamisessa (ks. Pihkala 2020). Ympäristötunteiden sanallistaminen esimerkiksi kirjoittamalla helpottaa niiden tunnistamista, nimeämistä ja jakamista (vrt. Pihkala 2019b: 25–26, Pihkala 2020: 17). Ympäristötunteiden olemassaolosta on pitkään vaiettu, ja niille voi myös olla vaikea löytää sanoja (Norgaard 2011; Pihkala 2019b: 22, 2020: 17). Kuten yksi vastaaja sanallistaa tuntemuksiaan kirjoittamisesta (kysymys 2):

[Tuntui] helpottavalta. Oli se aika siihen ja tarkoitus: tälle kurssille kirjoitan. Tuli yllättäviä muistoja, tulin sanoittaneeksi asioita, joita en ennen ole tässä muodossa miettinyt (nuoruuden ajatukset, kasvaminen).

Ympäristötunteista kirjoittaminen näyttäisi myös tekevän niistä sosiaalisesti hyväksyttävämpiä, kuten käy ilmi tästä vastauksesta (kysymys 3):

[Tuntuu] helpottuneelta, toiveikkaalta, tyytyväiseltä, innostuneelta aiheesta, että tunteet saivat ilmastomuutoksessakin tulla näkyviksi ja kertoa tärkeää viestiään, ettei niitä ohitettaisi ja seurattaisi vain järjen ääntä. [- -] sain koulutuksesta rohkaisua siihen, että tämä suunta on myös kehittymässä yhteiskunnassa laajemminkin.

Osallistujien kokemuksiin saattoi vaikuttaa myös se, että työpajoissa keskusteltiin tunteiden käsittelyn myönteisestä vaikutuksesta rationaaliseseen päätöksentekoon sekä ympäristötunteiden sosiaalisen oikeutuksen tarpeesta.

Ympäristötunteista kirjoittaminen voi olla myös haastavaa ja nostaa pintaan tunteita, joita kirjoittaja ei kenties ole aiemmin uskaltanut kohdata. Osassa vastauksia (kysymys 2) tuodaankin esiin kirjoittamiseen liittyviä raskaita tunteita (20 mainintaa / 11 vastaajaa), kuten kirjoittamisen ajoittainen vaikeus ja intensiivisyys. Muutamissa tapauksissa kirjoittaminen herätti myös samanaikaisesti keskenään ristiriitaisia tunteita, kuten oveluutta ja epätoivoa tai hämmennystä ja helpotusta. Lisäksi osassa vastauksista (kysymys 3) mainitaan kirjoittamisen myönteiset vaikutukset kognitiivisiin toimintoihin (12 mainintaa / 10 vastaajaa), kuten oppiminen ja laajentunut ajattelukyky. Kirjoittamisen koettiin siis auttavan myös ympäristökriisiin liittyvien tunteiden ja kokemusten tiedollista jäsentämistä (vrt. Lindqvist 2009: 80–81).

Pedagogiikan näkökulmasta on huomioitava, että ympäristötunteita käsittelevän luovan kirjoittamisen ryhmän vaikutukset muodostuvat kirjoittamisen lisäksi monen muun tekijän seurauksena. Osallistujan kokemukseen vaikuttavat sekä osallistujan oma elämäntilanne että toiset osallistujat ja ryhmän ohjaajan työskentely. Ohjaajan on myös hyvä työstää omia ympäristötunteitaan, jotta hän pystyy tukemaan osallistujien tunneprosesseja (Burkhart 2016: 77). On myös hyvä muistaa, että osallistujat ovat eri vaiheessa ympäristötunteiden käsittelyn prosessissa ja voivat asennoitua ympäristökriisiin eri tavoin. Tämä voi tuottaa jännitteitä ryhmään. Kyselyvastauksissa ryhmässä toimimista kuvattiinkin yhtäältä

jännittävänä ja paljastavana kokemuksena. Erästä vastaajaa esimerkiksi jännitti muiden suhtautuminen ilmastonmuutokseen (kysymys 4):

Pelkäsin hieman omaa triggeröitymistä esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen kurssilainen kertoi ettei ilmastonmuutos oikeastaan ahdistaa häntä ollenkaan. [- -] [M]yönnän, että mietin pitkään voinko osallistua kotitehtävän purkutilaisuuteen ja ottaa sen riskin, että ahdistun entistä enemmän.

Sekä omien että muiden tunteiden sietäminen saattoi siis tuntua osallistujista vaikealta. Toisaalta yhteisöllisyys saattoi myös lisätä turvallisuudentunnetta. Yhden vastaajan (kysymys 2) mukaan:

Tieto siitä, että olemme (lähes) kaikki saman huolen äärellä, teki kirjoittamisesta turvallista.

Kysymyksen, miltä tuntui työpajan tai koulutuksen päättyessä, vastauksissa useampi osallistuja kertookin tuntevansa yhteyttä toisiin osallistujiin. Omien, erilaisten ajatusten peilaaminen ryhmään kirjoittamalla voi myös lisätä itseymmärrystä, kuten eräs osallistuja kuvaili (kysymys 2):

Jännitti, pelkäsin olevani paheksuttava väärinajattelija. Toisaalta vasta kirjoittaessani minulle paremmin alkoi hahmottua, mitä ajattelen.

Yllä analysoidut kyselyvastaukset tukevat väitettä, että luovat menetelmät voivat auttaa ympäristökriisiin liittyvien vaikeidenkin tunteiden ja epävarmuuden sietämisessä (ks. Hyvärinen ym. 2021: 12; Koistinen & Savinotko tulossa). Lisäksi vastaukset osoittavat, että ympäristötunteiden käsittely ja oman ympäristötoimijuuden pohtiminen luovan kirjoittamisen menetelmin voivat vahvistaa halua toimia ympäristön puolesta: kuuden vastaajan mukaan kirjoittaminen oli herättänyt halun vaikuttaa ilmastoasioihin. Yksi vastaaja myös koki kirjoittamisen itsessään olevan mahdollinen vaikuttamiskeino (kysymys 3):

Olen huomannut, että kirjoittaminen on toiminnan ohella todellakin minulle sopiva purku-, mutta myös vaikuttamiskeino.⁸

Kirjoittaminen voi näin ollen toimia pedagogisena keinona ympäristötunteiden käsittelyssä sekä -toimijuuden herättelyssä. Tässä mielessä kirjoittaminen myös edesauttaa sensitiivisempää ympäristösuhdetta, jossa ihmisten rooli ja vastuut osana luontoa tunnustetaan.

Kirjoittaen kohti ekologista kestävyyttä

Ympäristöpedagogiikassa kirjallisuuden roolia on hahmotettu erityisesti kaunokirjallisuuden lukemisen merkitystä painottaen. Huomattavasti harvemmin tunnustetaan luovan kirjoittamisen potentiaali. Kuten artikkelimme on osoittanut, kirjoittaminen on kuitenkin oppimisprosessi, joka avaa reitin tunteisiin, ajatteluun ja tietoon (Beach ym. 2017: 67). Siksi se soveltuu hyvin myös ympäristöpedagogiikan työkaluksi. On myös todettu, että kyetäksemme ajattelemaan suhteestamme ympäristöön uudella tavalla tarvitsemme kielenkäytön uudistamista (esim. Stibbe 2015; Cohen &

⁸ Toki jo osallistuminen ympäristötunteita käsittelevään työpajaan implikoi halua toimia ympäristön hyväksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö jo vaikuttamishaluisten ihmisten toimijuuden vahvistaminen olisi mielekästä ja tärkeää.

Duckert 2017). Luova kirjoittaminen on yksi väylä kielenkäytön ja käsitystapojen uudistamiseen koulutuksessa ja opetuksessa. Tarvitaan kuitenkin uusia pedagogisia toimintatapoja ja harjoitteita, joita olemme edellä esi-merkinomaisesti kuvanneet.

Luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiset tavoitteet on perinteisesti liitetty ympäristötietoisuuden kasvattamiseen sekä journalistisen ja kaunokirjallisen ympäristökirjoittamisen taitojen opettamiseen (Gallego 2020: 4). Olemme laajentaneet tätä näkökulmaa muun muassa humanistisen ympäristötutkimuksen keskustelujen ja ympäristötunteiden tutkimuksen kautta. Helena Feder (2021: 27) ehdottaakin kirjallisuuden ympäristöpedagogiikaksi juuri humanistisen ympäristötutkimuksen lähtökohtia: tiedon reflektointia, ajattelun ja kokemuksen laajentamista myös inhimillisen perspektiivin ulkopuolelle sekä mittasuhteiden ja yhteyksien moninaisuuden huomioimista. Luova kirjoittaminen voi myös meidän ehdotuksemme mukaan tähdätä poisoppimiseen eli käytäntöjen sekä ajattelu- ja käsitystapojen nyrjäyttämiseen.

Ympäristötunteita tarkasteleva empiirinen esimerkkimme osoittaa, että luovan kirjoittamisen avulla voi kohdata ja sanallistaa ympäristötunteita, mikä voi tuoda helpotusta raskaiden tunteiden käsittelyyn ja ruokkia vaikuttamishalua. Samalla yhteisölliset kirjoitusharjoitukset ja ympäristötunteiden jakaminen ryhmässä voivat tehdä ympäristötunteista sosiaalisesti hyväksytympiä sekä vahvistaa kokemusta kollektiivisesta toimijuudesta ympäristökriisin äärellä. Tunteista kirjoittaminen voi tuottaa uusia ympäristötunteiden jäsenyksiä myös osallistujaryhmää laajempaan käyttöön, jos esimerkiksi työpajoissa syntyneet tekstit julkaistaan. Jatkotutkimuksen kannalta olisi kiinnostavaa havainnoida, konkretisoi- tuuko ympäristöpedagogisen luovan kirjoittamisen keinoin vahvistunut vaikuttamishalu toiminnaksi. Voisiko säännöllisellä kirjoittamisella tukea ilmastoaktivismissa jaksamista, kestävämmän elämäntavan opettelua tai muuta ympäristötoimintaa? Käsittelemämme työpajat olivat suunnattu aikuisille, osa erityisesti kasvattajille. Jatkossa olisi hyvä toteuttaa vastaavia työpajoja eri ikäryhmille ja eri taustoista tuleville ihmisille, jotta kirjoittamisen vaikutuksista saataisiin monipuolisempaa tietoa.

Lisäksi olemme ehdottaneet, että luova kirjoittaminen voi edistää ympäristösensitiivisyyttä eli ympäristön havainnoimista ja kohtaamista tavalla, joka aktivoi kirjoittajaa tiedostamaan oman osuutensa moninaisten ei-inhimillisten ja inhimillisten toimijoiden verkostoissa. Ympäristösensitiivisyyden voikin ajatella olevan osa ekososiaalista sivistystä eli merkityksellisyyden, toivon ja toiminnan vahvistamista planeetan rajoissa (Salonen & Bardy 2015). Emme kuitenkaan halua typistää kirjallisuuden tai kirjoittamisen roolia välineellisyyteen: luova kirjoittaminen inhimillisenä toimintana on itsessään arvokasta. Paradoksaalisesti ehkä juuri taiteen ja kirjallisuuden itseisarvon vaalimisessa piilee myös niiden tärkein välinearvo. Mikäli arvostamme luovaa toimintaa, josta ei välttämättä seuraa kapitalistisella logiikalla mitattua hyötyä, voi ihmisten maailmassa olemisen kenties ohjautua hyödyn ja kasvun tavoittelusta ekologisesti kestävämpään toimintaan – kuten ympäristösensitiiviseen luovaan kirjoittamiseen.⁹

⁹ Taide ei toki aina ole ekologisesti kestävä, mutta monien luovien menetelmien, kuten lähiluonnossa kirjoittamisen, päästöt voivat olla vähäisiä.

KAUNOKIRJALLISUUS

- Leino, Eino 1964: *Runot 3, 1901–1908*. Toim. Aarre M. Peltonen. Helsinki: Otava.
- Toivio, Miia 2019: *Sukupuuotot*. Helsinki: Teos.
- Tran, Guynh 2021: *Varjo ja viileys*. Suom. Outi Menna. Helsinki: Teos.
- Viita, Lauri 1961: *Suutarikin, suuri viisas*. Runoa ja proosaa. Porvoo: WSOY.

MUUT LÄHTEET

- Aaltola, Elisa, Laura Gustafsson, Pauliina Haasjoki, Hanna Nikkanen, Panu Pihkala, Matias Riikonen, Aki Suokko & Jukka Viikilä 2018: *Utopedia*, <https://utopedia.fi> (haettu 31.1.2022).
- Atkinson, Jennifer, Elin Kelsey & Sarah Jaquette Ray (toim.) 2021: *An Existential Toolkit for Climate Justice Educators*, <https://www.existentialtoolkit.com/> (haettu 30.1.2022).
- Auyoung, Elaine 2015: "Rethinking the reality effect, Detail and the Novel" Teoksessa Lisa Zunshine (toim.), *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, New York & London: Oxford University Press, 581–590, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199978069.001.0001>.
- Badia, Lynn, Marija Cetinic & Jeff Diamanti 2020: "Introduction." Teoksessa Lynn Badia, Marija Cetinic & Jeff Diamanti (toim.), *Climate Realism. The Aesthetics of Weather and Atmosphere in the Anthropocene*, London & New York: Routledge, 1–16, <https://doi.org/10.4324/9780429428289>.
- Beach, Richard, Allen Webb & Jeff Share 2017: *Teaching Climate Change to Adolescents: Reading, Writing, and Making a Difference*. London & New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315276304>.
- Borthwick, David, Pippa Marland & Anna Stenning (toim.) 2020: *Walking, Landscape and Environment*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315209753>.
- Burkhart, Jocelyn 2016: "Singing the spaces: Artful approaches to navigating the emotional landscape in environmental education." *Canadian Journal of Environmental Education*, 21, 72–88.
- Chatman, Seymour 1978: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca & London, Cornell University Press.
- Cohen, Jeffrey Jerome & Lowell Duckert 2017: *Veer Ecology: A Companion for Environmental Thinking*. University of Minnesota Press, <https://doi.org/10.5749/j.ctt1pwt70r>.
- Doherty, Thomas J. 2015: "Mental Health Impacts." Teoksessa Barry Levy & Jonathan Patz (toim.), *Climate Change and Public Health*, Oxford & New York: Oxford University Press, 195–214.
- Duffy, William 2020: *Beyond Conversation. Collaboration and the Production of Writing*. Louisville: Utah State University Press.
- Easterling, Brian A., Luciano L'Abate, Edward J. Murray & James W. Pennebaker 1999: "Empirical foundations for writing in prevention and psychotherapy: Mental and physical health outcomes."

- Clinical Psychology Review*, 19 (1), 79–96, [https://doi.org/10.1016/s0272-7358\(98\)00015-4](https://doi.org/10.1016/s0272-7358(98)00015-4).
- Feder, Helena 2021: “Learned Will, Literature, and The Environmental Turn.” Teoksessa Roman Bartosch (toim.), *Cultivating Sustainability in Language and Literature Pedagogy: Steps to an Educational Ecology*, London & New York: Routledge, 27–46, <https://doi.org/10.4324/9780429328985>.
- Fialho, Olivia 2019: “What is literature for? The role of transformative reading.” *Cogent Arts & Humanities* 6, 1–16, <https://doi.org/10.1080/23311983.2019.1692532>.
- Flower, Linda 1979: “Writer-Based-Prose, A Cognitive Basis for Problems in Writing.” *College English*, 41(1), 19–37, <https://doi.org/10.2307/376357>.
- Foster, Raisa, Jussi Mäkelä & Rebecca A. Martusewicz (toim.) 2019: *Art, EcoJustice, and Education: Intersecting Theories and Practices*. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315188447>.
- Gabriel, Hayden & Greg Garrard 2012: Reading and Writing Climate Change. Teoksessa Greg Garrard (toim.), *Teaching Ecocriticism and Green Cultural Studies*. Houndmills & New York: Palgrave Macmillan, 117–129, <https://doi.org/10.1057/9780230358393>.
- Galleymore Isabel 2020: *Teaching environmental writing: ecocritical pedagogy and poetics*. London: Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781350068445>.
- Haraway, Donna J. 2016: *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham & London: Duke University Press, <https://doi.org/10.1215/9780822373780>.
- Haraway, Donna J. 2003: *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Heimonen, Kirsi 2019: “Tilallisuuksien lävistys. Ruumillisuuden kietoutuminen ympäristöön tanssimisessä.” Teoksessa Kaisa Hiltunen & Nina Säaskilahti (toim.), *Kuulumisen reittejä taiteessa*. Turku: Eetos, 301–322.
- Holmes, Jessica 2021: “Writing the Cow: Poetry, Activism, and the Texts of Meat.” Teoksessa Jessica White & Gillian Whitlock (toim.), *Life Writing in the Anthropocene*. London & New York: Routledge, 228–241.
- Hyvärinen, Pieta, Aino-Kaisa Koistinen & Tuija Koivunen 2021: “Tuottavan hämmennyksen äärellä – Näkökulmia feministiseen pedagogiikkaan ympäristökriisien aikakaudella.” *Sukupuolentutkimus – Genusforskning*, 34(1), 6–18.
- Ihanus, Juhani 2019: *Transformative Words: Writing Otherness and Identities*. New York: Nova Science Publishers, Incorporated.
- Ihanus, Juhani 2021: “Sanoja juurilleen. Ekofilosofiasta, -psykologiasta, -terapiasta ja -poetiikasta.” *Kirjallisuusterapia*, 1, 13–16.
- Karjula, Emilia 2020: *Sommitellut muusat: Rituaali ja leikki luovan kirjoittamisen prosesseissa ja kirjoittajaryhmän toimissa*. Helsinki: ntamo.
- Kelsey, Elin (toim.) 2014: *Beyond Doom and Gloom: An Exploration through Letters*. Munich: Rachel Carson Center, <https://doi.org/10.5282/rcc/6804>.

- Koistinen, Aino-Kaisa & Sanna Karkulehto 2021: ”Planetaarinen tuntu – Feministinen uudelleenkuvaus ja etiikka ihmisen jälkeen.” *Niin & Näin*, 1, 62–72.
- Koistinen, Aino-Kaisa & Pieta Savinotko (tulossa): ”Tuottava hämmennys ympäristökriisien ajan utooppisena käytäntönä.” Teoksessa Aino-Maija Elonheimo, Sari Miettinen, Hanna Ojala & Tuija Saresma (toim.), *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Kortekallio, Kaisa, Hanna-Riikka Roine, Esko Suoranta & Jouni Teittinen 2020: ”Spekulatiivinen fiktio nyrjättää ihmiskeskeisen ajattelun rutiinit.” *Tiede & edistys*, 44(4), 349–354, <https://doi.org/10.51809/te.109634>.
- Kuoppamäki, Anna, Maarit Myllynen & Maami Snellman 2020: *Taidepolkuja ympäristöempatiaan. Opas monitaiteiseen työskentelyyn*. Kehittämiskeskus Opinkirjo. <https://opinkirjo.fi/materiaalit/taidepolkuja-ymparistoempatiaan/> (haettu 31.1.2022).
- Laininen, Henna (tulossa): ”Ilmastonmuutos minussa (työnimi) – luovan kirjoittamisen verkko-opetusmateriaali ympäristötunteiden ja ympäristövaikuttamisen käsittelyyn yläkoulu- ja lukioikäisistä aikuisiin.” Ympäristökasvatuksen materiaalipankki Mappa, <https://mappa.fi>.
- Larsen, Lenen Holm 2022: ”Letter Writing as a Clinical Tool in Grief Psychotherapy.” *OMEGA – Journal of Death and Dying*, <https://doi.org/10.1177/00302228211070155>.
- Lindqvist, Anita 2009: ”Kirjoittaminen itsehoitona ja psykoterapeuttisena menetelmänä.” Teoksessa Juhani Ihanus (toim.), *Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen*. Helsinki: Duodecim, 70–96.
- Lummaa, Karoliina, Ville Lähde, Tero Toivanen, Juss T. Eronen, Paavo Järvensivu & Tere Vadén 2020: ”Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee?” *Alue ja ympäristö* 49(2), 83–91, <https://doi.org/10.30663/ay.97341>.
- Lähdesmäki, Tuuli & Aino-Kaisa Koistinen 2021: ”Explorations of linkages between intercultural dialogue, art, and empathy.” Teoksessa Fiona Maine & Maria Vrikki (toim.), *Dialogue for Intercultural Understanding: Placing Cultural Literacy at the Heart of Learning*. Cham: Springer, 45–58, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-71778-0>.
- Macy, Joanna R. & Chris Johnstone 2012: *Active Hope – How to Face the Mess We’re in without Going Crazy*. England: New World Library.
- Moslund, Sten Pulz 2014: *Literatures Sensuous Geographies, Postcolonial Matters of Place*. New York: Pallgrave Maxmillian, <https://doi.org/10.1057/9781137453228>.
- Mäki, Silja 2021: ”Pärskeet pirstovat pelot palasiksi. Kirjallisuusterapiaa luonnon helmassa.” *Kirjallisuusterapia*, 1, 23–27.
- Neimanis, Astrida 2016: ”Weather writing: A feminist materialist practice for (getting outside) the classroom.” Teoksessa Peta Hinton & Pat Treusch (toim.), *Teaching with Feminist Materialisms*, Uthrecht: ATGENDER, 141–157.
- Norgaard, Kari Marie 2011: *Living in Denial: Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. Cambridge: MIT Press.

- Pak, Chris 2016: *Terraforming: Ecopolitical Transformations and Environmentalism in Science Fiction* Liverpool University Press, <https://doi.org/10.5949/liverpool/9781781382844.001.0001>.
- Pihkala, Panu 2020: "Eco-Anxiety and Environmental Education." *Sustainability*, 12(23), 10149, <https://doi.org/10.3390/su122310149>.
- Pihkala, Panu 2019a: *Ilmastoahdistus ja sen kanssa eläminen*. MIELI Suomen Mielenterveys ry.
- Pihkala, Panu 2019b: *Mieli maassa? – Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Roe, Maggie & Anthony Lyons 2021: "Dark ecologies: creative research in multispecies water environments." *Green Letters*, 25(1), 33–52, <https://doi.org/10.1080/14688417.2021.1893205>.
- Salonen, Arto O. & Bardy Marjatta 2015: "Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen." *Aikuiskasvatus* 35(1), 4–15, <https://doi.org/10.33336/aik.94118>.
- Schor, Naomi 1984: "Details and Realism." *Poetics Today*, 5(4), 701–709, <https://doi.org/10.2307/1772257>.
- Snaza, Nathan 2019: *Animate Literacies. Literature, Affect, and The Politics of Humanism*. Durham: Duke University Press, <https://doi.org/10.2307/j.ctv125jmh1>.
- Stibbe, Arran 2015: *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live by*. London & New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780367855512>.
- Suvilehto, Pirjo 2021. "Kun Pritney-poni saapui taloon. Eläinkirjallisuusterapian käytänteitä ja muotoja." *Kirjallisuusterapia*, 1, 28–32.
- Sääskilähti, Nina 2021: "Kuuntelukirjoittaminen ekopoeettisena käytäntönä." *Scriptum: Creative Writing Research Journal*, 8(1), 4–26, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202106153764>.
- Thomashow, Mitchell 1995: *Ecological Identity: Becoming a Reflective Environmentalist*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- Vandermeulen, Carl 2011: *Negotiating the Personal in Creative Writing*. Bristol & Buffalo: Multilingual Matters.
- Värri, Veli-Matti 2018: *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino. ePUB.
- Weber, Andreas 2016: *The Wonder of Biology Aliveness, Feeling and the Metamorphosis of Science*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Weik von Mossner, Alexa 2017: *Affective ecologies: Empathy, emotion, and environmental narrative*. Columbus: The Ohio State University Press, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1lhpszq>.

Kirjoittajat

Koistinen, Aino-Kaisa, FT, dosentti, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto
 Laininen, Henna, FM, taiteilija-tutkija, luovan kirjoittamisen opettaja,
 Taideyliopiston Kuvataideakatemia
 Niemi-Pynttäri, Risto, FT, dosentti, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto
 Sääskilähti, Nina, FT, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto

Ei-inhimillisen ympäristön monimutkaiset toimijuudet: Haastattelututkimus ympäristönovelleista¹

Viime vuosikymmeninä ekokritiikin painopiste on siirtynyt tarkastelemaan ihmisten ja ei-inhimillisen tai ihmistä laajemman ympäristön keskinäistä vuorovaikutusta. Ilmastomuutos on ollut tärkeä teema tuoreessa ekokritiikissä, jossa on erityisesti alleviivattu runouden ja proosan ainutlaatuista kykyä välittää lukijoille ilmastokriisin mittasuhteita ja seurauksia (Farrier 2019; Trexler 2015). Erityisesti ilmastomuutokseen suuntautuneen climate fiction -genren eli ilmastofiktion on sanottu tuovan abstrakti ja kaukaiselta tuntuva ilmastomuutos lähemmäksi lukijoiden kokemusmaailmoja (Goodbody & Johns-Putra 2019). Ilmastofiktion on mainittu myös kutsuvan lukijoita toimintamahdollisuuksiensa ja tulevaisuudenvisioidensa pohdintaan (Goodbody & Johns-Putra 2019; LeMenager 2017; Malpas 2021; Nikoleris et al. 2017; Weik von Mossner 2019). Monet tutkijat ovat peräänkuuluttaneet näiden lupauksen lunastamiseksi innovatiivisia kirjallisia strategioita, kuten irrottautumista ihmiskeskeisestä fokalisaatiosta ja ei-inhimillisen maailman toimijuuden kuvaamista (Caracciolo 2021; Clark 2015; Goodbody & Johns-Putra 2019). Tähän omintakeisuuden korostamiseen liittyen ekokritiikin piirissä on usein oletettu, että voidakseen tavoittaa ekologisten katastrofien ja ilmastomuutoksen monimutkaisen luonteen, kertomusten on oltava jollain tavoin monimutkaisia tai herätettävä lukijoissa monimutkaista ajattelua (esim. Caracciolo 2021; Caracciolo & Ulstein 2022; Hegg Lund 2020; Trexler & Johns-Putra 2011).

Osassa ekokriittistä ajattelua on rakennettu suoraa yhteyttä kertomusten lukemisen ja lukijan ympäristöön liittyvien kognitioiden tai asenteiden välille. Tutkiessaan sitä, kuinka tarinamaailmat kutsuvat meitä simuloimaan kokemuksia ja katalysoivat lukijoiden psykologista uppoutumista kertomuksiin, Erin James (2015) ja Alexa Weik von Mossner (2017) ovat osoittaneet, kuinka kirjallisuus voi kutsua lukijaansa kokemaan ei-inhimillisen ympäristön uudella tavalla merkitykselliseksi ja rohkaista välittämään laajemmasta piiristä erilaisia olentoja. Erin Jamesin (2015) ”ekonarratologiassa” yhdistyvät ekokriittinen kiinnostus kirjallisuuden ja fyysisen ympäristön suhteeseen ja narratologinen huomion keskittäminen kirjallisiin keinoihin ja rakenteisiin. Lukijan mielessään rakentamalla tarinamaailmalla (*storyworld*) on voima laajentaa hänen ympäristöllistä kuvittelukykyään (Lawrence Buellilta lainattu käsite *environmental imagination*) kutsumalla lukija kokemaan erilaisia ympäristöjä muiden ihmisten näkökulmista (ks. James 2015).

Empiirisen ekokritiikin käytössä on ollut määrällisiä ja laadullisia menetelmiä sen tutkimiseksi, voivatko kertomukset herätellä ihmisten ympäristötietoisuutta tai muuttaa heidän ajatuksiaan erilaisista ympä-

¹ Tämä artikkeli pohjaa toiseen tutkimukseen, johon saatiin rahoitusta Euroopan tutkimusrahaseltoilta (European Research Council, ERC) apurahanumerolla 714166 liittyen Euroopan Unionin ”Horizon 2020” tutkimus- ja innovaatio-ohjelmaan.

ristöteemoista, kuten ilmastonmuutoksesta tai eläinten hyvinvoinnista (katso tässä numerossa Lahtinen & Löytty, lisäksi mm. Małecki et al. 2016; Schneider-Mayerson 2018; Schneider-Mayerson et al. 2020). Määrälliset tulokset ilmastofiktio mahdollisuuksista vaikuttaa lukijoiden ilmastonmuutosasenteisiin kehottavat varovaisuuteen. Ilmastofiktio pystynee muistuttamaan ilmastonmuutoksesta jo valmiiksi huolestuneita kansalaisia ilmiön vakavuudesta, mutta tuskin kykenee muuttamaan konservatiivisten skeptikkojen mielipiteitä (Schneider-Mayerson 2018). Vaikka ilmastofiktio lukeminen näyttääkin tuottavan positiivisia vaikutuksia ihmisten uskomuksiin ja asenteisiin suhteessa ilmastonmuutokseen, nämä vaikutukset myös katoavat suhteellisen nopeasti (Schneider-Mayerson et al. 2020). Toistaiseksi käsillä ei ole juurikaan laadullista, kertomusten lukijoiden käsitteellistykseen paneutuvaa tutkimusta ympäristöaiheisesta fiktiosta.

Tämän artikkelin keskeisenä käsitteenä on *toimijuus*. Tutkin, millaisia käsitteellistyskäsitteitä ei-inhimillisen ympäristön teoista, kyvyistä ja kapasiteeteista haastateltavat rakentavat keskustellessaan lukemistaan tarinoista. Käytän käsitettä ”ei-inhimillinen” asettuen humanistisen tieteiden käännteeseen, jota Richard Grusin (2015) on kutsunut nimellä ”nonhuman turn”. Viljelen termiä sen selkeyden vuoksi, kuitenkin tiedostaen sen ongelmallisuuden. Käsitteen ”ei-inhimillinen” voi nähdä uudistavan binääristä vastakkainasettelua ihmisen ja muun ympäristön välillä samalla kun siihen kietoutuu esimerkiksi ”inhimillisyyteen” liittyviä kunnioittavan ja arvokkaan kohtelun assosiaatioita (Kortekallio et al. 2020). Viittaa käsitteellä laajaan skaalaan ilmiöitä ekosysteemisistä prosesseista yksittäisiin ympäristön elementteihin (esimerkiksi vuoret, vesistöt) tai eläviin olentoihin (kasvit, eläimet). Jonkinasteisen kiistämättömän ihmiskeskeisyyden riskin myöntäen ymmärrän tässä artikkelissa toimijuuden kielellisesti tuotetuksi käsitykseksi ei-inhimillisen ympäristön elementtien pystyvyydestä tai kykenevyydestä.

Ei-inhimillinen toimijuus on keskeinen käsite ilmastokriisiä ja muita ekologisia katastrofeja koskevissa keskusteluissa eikä vähiten siksi, että siihen kiteytyy monenlaista ihmisen ja ympäristön suhteen problematiikkaa. Perinteinen määritelmä toimijuudesta on ihmiskeskeinen, sillä se mielletään useimmiten hallinnan tunteeksi ja ihmisen kyvyksi kontrolloida sekä itseään että ympäröivää ei-inhimillistä maailmaa (Harré 1993; Kögler, 2010; Pope 1998; Yamamoto 2006). Toisin sanoen, toimijuus on kykyä tuottaa tietoisesti muutoksia ”ulkoisessa” todellisuudessa joko kielellisten ilmaisujen tai fyysisen toiminnan kautta.

Perinteiseen toimijuuskäsitykseen liittyy usein implisiittisesti ajatus siitä, että toimija on ympäristöstään erillinen, rationaalinen olento, joka on tietoinen omista toimistaan ja pystyy refleктоimaan niitä (Harré 1993; Marchand 2018; Pope 1998; Toivonen 2022; Yamamoto 2006). Perinteinen toimijuuskäsitys rajoittaa sen yksittäisen rationaalisen ja kontrolloivan ihmisolennon ominaisuudeksi – ihmisolennon, jonka identiteetti rakentuu joksikin ei-inhimillisestä maailmasta erilliseksi ja sen yläpuoliseksi. Siten tämä käsitys kantaa mukanaan moninaisia ongelmallisia siltoja ekologisten kriisien taustalla risteileviin länsimaisen vallankäytön ja riiston kysymyksiin (Marchand 2018; Plumwood 2009). Tällaiset toimijuuskäsitykset sulkevat ulos sekä kuvaukset ei-inhimillisen ympäristön toimijuudesta että sellai-

sesta ihmistoimijuudesta, joka nousee ihmisen kytköksistä ei-inhimilliseen ympäristöön (Plumwood 2009).

Humanististen tieteiden piirissä erityisesti uusmaterialistit ovat ansiokkaasti haastaneet näitä perinteisiä toimijuuskäsityksiä ja tuoneet toimijuutta esiin jonakin, joka nousee monimutkaisista erilaisten olentojen, ilmiöiden ja prosessien verkostoista. Näin puretaan ajatusta, että toimijat ovat erillisinä olentoina olemassa näiden suhdeprosessien ulkopuolella (Barad 2003; Braidotti 2019; Haraway 2016). Filosofian ja yhteiskuntatieteiden puolelta on syytä mainita Bruno Latour, jonka kehittämä toimijaverkkoteoria kuvaa yhteiskuntaa ja kulttuureita laajentamalla toimijan käsitteen koskemaan myös ei-inhimillisiä entiteettejä, kuten faktoja tai fyysisiä objekteja, ja korostamalla toiminnan laajalle jakaantunutta luonnetta (Latour 1996, 2011). Toimijaverkkoteoriassa toimija ei ole sidoksissa ajatukseen erillisistä, omia motiiveitaan toteuttavista ihmisyksilöistä; toimijuus on niin verkostomaisesti hajaantunutta, ettei sitä itse asiassa voida käsitteellistää edes yksittäisten toimijoiden vuorovaikutuksena (Latour 1996, 2011).

Toimijuuden käsitteen uudelleenpuvottelulla on merkitystä ihmisen ja ei-inhimillisen ympäristön suhteiden ymmärtämiselle. Aiempi tutkimus on tuonut esiin, että länsimaisessa ajattelussa ja mediadiskurssissa toistuvat tietynlaiset tavat ymmärtää ei-inhimillinen ympäristö. Usein niihin kytkeytyy myös perin yksiviivaisia ei-inhimillisiä toimijuuskäsityksiä. Luonto mielletään usein joko ihmisten tekojen haavoittuvaiseksi uhriksi, potentiaalisesti uhkaavaksi voimaksi, johon ihmisten ei pitäisi sotkeentua, tai subliimeja ykseyden kokemuksia tarjoavaksi, lähes yliluonnolliseksi toimijaksi (Coscieme et al. 2020; Evans 2012; Hansen 2006; Olausson & Uggla 2019; Simula 2012; Wall 1999; Williams 1993). Useissa esiintymismuodoissaan nämä käsitykset heijastavat länsimaisissa yhteiskunnissa voimakasta narratiivia, jonka mukaan ympäristö on jotakin ihmisistä erillistä ja olemassa ainoastaan tarjotakseen ihmisille passiivisen, hyödynnettävissä olevan resurssin (Haraway 2016; Plumwood 2009).

Tämä artikkeli asettuu empiirisen ekokritiikin kentälle. Ammennan diskurssianalyttisistä menetelmistä tutkiessani, kuinka osallistujat haastattelussa käsitteellistävät ei-inhimillisen ympäristön toimijuutta ja erityisesti, kuinka tämä tapahtuu heidän keskustellessaan lukemastaan lyhyestä ympäristönovellista. Diskurssianalyttisistä näkökulmista kiinnostavaa on, millaisena ei-inhimillisen ympäristön toimijuus käsitteellistyy kielen tasolla. Tutkimukseni ulkopuolelle jäävät kysymykset siitä, millaisia konkreettisia seurauksia varsinaiselle toiminnalle tällaisten kertomusten lukemisella on. Tämä teksti nojaa muualla julkaistuun artikkeliin samasta haastatteluaineistosta (Toivonen & Caracciolo 2022)², mutta syvennän ja tarkennan aiempaa analyysia uusien esimerkein ja uusista näkökulmista.

² Tässä artikkelissa esiteltävä analyysi perustuu samaan haastatteluaineistoon kuin muualla julkaistu artikkeli (Toivonen & Caracciolo, 2022). Sekä ei-inhimillisen ympäristön diskursiivisten toimijuuspositioiden että monimutkaisten toimijusrakennelmien suhteen kävin keskustelua alkuperäisartikkelin toisen kirjoittajan kanssa analyysin eri vaiheissa. Tämän artikkelin teksti analyysineen, tuloksineen ja pohdintoineen poikkeaa muualla julkaistun artikkelin sisältämästä ja laajentaa sitä eri suuntaan. Marco Caracciolo on antanut suostumuksensa tämän muokatun ja syvennetyn version kirjoittamiseen ja julkaisuun.

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan kysymykseen siitä, millaisia toimijuuspositioita osallistujat diskursiivisesti tuottavat ei-inhimilliselle ympäristölle ja erityisesti, millaista diskursiivista toimijuutta he käsitteellistävät keskustellessaan lukemastaan ympäristöaiheisesta novellista.

Haastattelututkimuksen toteutus

Toteutin tutkimuksessa videopuheluna 21 puolistrukturoitua haastattelua tammi- ja helmikuussa 2021. Tutkimuksessa haastateltaville annettiin luettavaksi lyhyt ympäristöaiheinen novelli, josta sitten esitettiin kysymyksiä. Tällainen asetelma ei ole täysin luonnollinen tekstin lukemisen tilanne, mutta koska haastateltavat osallistuivat keskusteluihin itse valitsemanaan ajankohtana useimmiten omasta kodistaan käsin, tarjoutui lukemiselle ja kertomuksesta keskustelemiselle luonnollisempi asetelma kuin olisi ollut mahdollista esimerkiksi kokeellisessa kontekstissa.

Rekrytoin haastateltavat lähettämällä osallistumiskutsuja erilaisissa sosiaalisen median kanavissa ja sähköpostilistoilla sekä hyödyntäen laajennettua kontaktiverkostoani. Laadullisen tutkimuksen perinteitä noudatellen ja diskurssianalyysin metodi mielessäni kokosin haastateltavien joukon ns. *purposeful sampling* -menetelmällä³ (ks. esim. Palinkas et al. 2015), pyrkimyksenä löytää sellainen haastateltavien joukko, joka tuottaisi kielellisesti mahdollisimman rikkaan aineiston. Diskurssianalyttisestä näkökulmasta on tärkeää pyrkiä varmistamaan, että aineistoon saadaan mahdollisimman rikasta kielenkäyttöä ja vaihtelevia tapoja käsitteellistää kiinnostuksen kohteena olevaa ilmiötä, ei niinkään pyrkiä määrällisen tutkimuksen tavoin yleistettävissä oleviin johtopäätöksiin. Näin ollen pyrin löytämään haastateltaviksi vähintään 18-vuotiaita, taustoiltaan mahdollisimman erilaisia osallistujia ja varmistamaan, että kirjallisuudesta ja/tai ympäristöaiheista erityisen kiinnostuneet osallistujat eivät olisi yliedustettuina. Tästä syystä mukaan otettiin myös sellaisia henkilöitä, jotka totesivat etteivät juuri lue kaunokirjallisuutta eivätkä ole erityisen kiinnostuneita ympäristöstä.

Kaikki osallistujat allekirjoittivat kirjallisen suostumuksen ennen haastatteluita. Kerroin heille, että he osallistuisivat puolistrukturoituun haastatteluun, joka käsittelee kirjallisuutta ja heidän ajatuksiaan ympäristöteemoista. Lisäksi selvitin osallistujille, että he lukisivat haastattelun aikana lyhyen kertomuksen englanniksi ja keskustelisivat siitä kanssani. Tein haastattelut Zoom-videopuheluna enimmäkseen englanniksi, suomea puhuvien osallistujien kohdalla suomeksi, mikäli he tätä itse toivoivat. Englanniksi haastattelunsa antaneet olivat kaikki kielessä erittäin sujuvia ja suurimmalle osalle se oli pääsääntöinen työelämän ja/tai arjen kieli. Haastateltavat edustivat kymmentä eri kansallisuutta ja olivat iältään 21–74-vuotiaita. 12 haastateltavaa identifioitui naiseksi, 9 mieheksi.

Jokaisessa haastattelussa kysyin ensin orientoivia kysymyksiä osallistujan ympäristöön liittyvistä näkemyksistä (kaikki haastattelun kysymykset ovat mukana liitteessä 2). Tämän jälkeen he saivat luettavakseen

³ Kutsutaan toisinaan myös *purposive sampling* -tekniikaksi.

yhden kolmesta ympäristöaiheisesta novellista. Toisin sanoen, jokainen kolmesta kertomuksesta luettiin tässä 21 osallistujan tutkimuksessa seitsemän kertaa. Kertomuksen lukemisen jälkeen esitin heille sekä yleisempiä ("Millainen kokemus tämän kertomuksen lukeminen sinulle oli?") että rajatummin esimerkiksi kertomuksen ei-inhimillisen ympäristön toimijuuteen liittyviä kysymyksiä. Haastattelun loppuosassa keskusteltiin laajemmin osallistujien ympäristöajatuksista. Kysymykset oli muotoiltu siten, että ne antaisivat haastateltavalle mahdollisuuden käsitteellistää ei-inhimillinen toimijuus mahdollisimman rikkaalla tavalla.

Käytin tutkimuksessa sivun mittaisia englanninkielisiä novelleja ("The Giving Tree"⁴, "Icebergs" ja "Seekers and Fools", katso liite I), jotka oli laatinut tilauksesta erityisesti tätä tutkimusta varten kirjallisuudentutkija ja kirjailija Aurora Ala-Hakula. Päädyin lyhytproosaan käytännön syistä, sillä novelleja voitiin antaa osallistujille luettavaksi haastattelun aikana. Mittatilaustekstejä käyttämällä pystyin myös varmistamaan, ettei kenelläkään osallistujalla ollut kertomuksista aiempaa kokemusta. Novellit oli kirjoitettu tutkien ei-inhimillisen luonnon toimijuutta ja suhdetta ihmiseen: kertomuksissa puu unelmoi vapaudesta, jäävuoret kuvataan villedin ja raivopäisinä, ja Fuji-vuori kuvastaa ihmisille fyysisiä haasteita mutta myös seesteisyyden tyysijaa. Kutsumalla lukijansa ottamaan puun, jäävuoren, vuoriston – ja vuoristoa koskevassa kertomuksessa myös ihmiskunnan näkökulman – novellit pyrkivät nostattamaan kysymyksiä inhimillisen ja ei-inhimillisen toimijuuden eroista ja rajoista. Samalla ne problematisoivat Monika Fludernikin (1996: 13) kuvaamaa "antropomorfista vinoumaa" eli tarinoiden sisäsyntyistä taipumusta etualaistaa yksilöllisiä ihmishahmoja ja heidän toimijuuttaan.

Novellissa "The Giving Tree" ihmiskertoja on kävelemässä puistoon Ukrainan Kiovassa. Tekstin puolivaiheilla kertoja keskittyy vanhaan ja uhanalaiseen hevostakanjaan. Puu esitetään aluksi lähinnä ihmisten palveluksessa olevana aurinkovarjona, mutta myöhemmin kuvataan myös puun omaa näkökulmaa; paljastuu, että puu unelmoi toisenlaisesta elämästä avoimemmassa ympäristössä. Teksti päättyy toisessa persoonassa esitettyyn kysymykseen siitä, olisiko lukija voinut uskoa tällaista hevostakanjasta.

Novellin "Seekers and Fools" kertoja kuvailee ihmisryhmää pyrkimässä kohti Fuji-vuoren huippua etsien pyhiä kokemuksia ja kokien luonnon voimakkaan läsnäolon. Kertomuksessa mainitaan vuorella asuvat erakot ja heidän luontosuhteensa. Kertomus ottaa lähinnä koko ihmiskunnan näkökulman, ei yksittäisen ihmisen. Loppu alleviivaa, kuinka ihmiset eivät huomaa kollektiivista vaikutustaan ympäristöön.

Novellin "Icebergs" ihmiskertoja kuvaa pohjoisnavan mahtavia jäävuoria ja ottaa niiden perspektiivin kuvatessaan niiden kokemusta sulamisesta mereen. Viimeinen kappale keskittyy jäätiköihin ja kuvaa niillä olevan, jäävuorten tapaan, oma tahto. Kertomuksen lopussa kysytään provokatiivisesti, voisimmeko "me" (määrittelemättä, keihin tällä pronomiinilla viitataan, mutta implikoiden jonkinlaista ihmispuhujan ja -lukijan

⁴ Novelli on nimeään myöten ymmärrettävissä viittaukseksi Shel Silversteinin tunnettuun lastenkirjaan "The Giving Tree" (1964).

kollektiivista toimijuutta) estää jäävuoria kuolemasta. Kaikki tutkimuksessa käytetyt novellit ovat liitteessä 2.

Analyysin kulku

Litteroin haastattelut sanatarkasti videonauhoilta, kääntäen suomeksi tehdyt haastattelut samalla englanniksi ja anonymisoiden koko aineiston. Analyysi keskittyi niihin ei-inhimillisiin toimijuuksiin, joita osallistujat rakensivat ns. ”kertomuspuheessa” eli niissä haastattelun osissa, joissa he keskustelivat lukukokemuksistaan. Käyttämällä käsitettä ”kertomuspuhe” teen siis eron niiden haastattelun osien välille, joissa haastateltavat eksplisiittisesti keskustelivat lukemistaan novelleista, ja niiden osien välille, joissa he keskustelivat esimerkiksi ilmastonmuutoksesta.⁵ Analyysin kohteena ovat käytännössä vastaukset haastattelukysymyksiin 3.1–3.4, mutta mikäli haastateltava palasi muun kysymyksen yhteydessä pohtimaan lukemaansa tekstiä ja attribuoi kertomuksessa esiintyvälle ei-inhimillisen ympäristön elementille toimijuutta, nämä kohdat otettiin mukaan analyysiin.

Analysoin haastatteluja diskurssianalyttisellä metodologialla. Diskurssianalyysin monitieteinen kenttä on kehittynyt eri muodoissaan esimerkiksi filosofian, psykologian ja kulttuurintutkimuksen alueilla (Nikander 2008; Trappes-Lomax 2004). Diskurssianalyysin eri muodot jakavat pitkälti sosiaalikonstruktionistisen näkemyksen, jonka mukaan teksti ja puhe ovat resursseja, joiden avulla maailmasta rakennetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa erilaisia tilannesidonnaisia versioita (Nikander 2008; Potter & Hepburn 2008; Pynnönen 2013; Pälli ja Lillqvist 2020; Ussher & Perz 2014). Konstruktionistisen ajattelutavan mukaisesti tämä artikkeli lähestyy ei-inhimillisen ympäristön toimijuutta kurkottamatta kielenkäytön taakse psykologisiin tai materiaalisen maailman ilmiöihin ja objekteihin (Nikander 2008; Potter & Hepburn 2008). Artikkelissa ei tutkita, kuinka tutkimukseen osallistujat *kokevat* ei-inhimillisen ympäristön toimijuuden vaan tarkoituksena on selvittää, kuinka he *kielellisesti rakentavat* sitä puheessaan.

Diskurssianalyysi kutsuu myös tiedostamaan, että yritys nähdä ei-inhimillinen ympäristö toimijana on aina jossain määrin kielellisesti rakennettu, inhimillinen tuotos, ei läpinäkyvä kuvaus ei-inhimillisen ympäristön ”varsinaisesta” toimijuudesta. En asetu radikaalin relativismin kannalle ja väitä, että ilmiöt ovat vain tai ensisijaisesti kielellisesti rakennettuja. Sen sijaan tarkastelen maltillisemmin nimenomaan kielessä tuotettua toimijuutta tiedostaen, että ei-inhimillisen ympäristön toimijuus on myös konkreettista ja materiaalista. En myöskään oletta, että puhumisen tavoilla olisi mitään yksiselitteistä suhdetta ei-inhimilliseen ympäristöön ja sen toimijuuteen itsenäisenä, materiaalisena ja kielen ulkopuolisena ilmiönä.

Analyysiprosessi painottui mikrodiskursiiviseen tai lingvistiseen otteeseen, jossa aineistoa lähestytään ottaen huomioon kieliopin, sanavalintojen ja semantiikan tason ilmiöt (Pynnönen 2013). Haravoin aineistoa

⁵ Haastattelujen ilmastonmuutosta koskevia osioita on käsitelty kirjoittajan toisaalla julkaistussa artikkelissa (Toivonen, 2022).

jättäen tilaa erilaisille tavoille puhua ei-inhimillisen ympäristön tekemisestä tai toimimisesta nojautumatta ihmiskeskeisiin oletuksiin esimerkiksi siitä, että kyseinen toiminta palautuu jollakin tavoin ihmispsykologisiin tarkoitukseen. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa kohdistin huomioni haastattelutekstien sanoihin, ilmauksiin, lauseisiin, virkkeisiin ja metaforiin (Pynnönen 2013) tutkien sitä, kuinka ja millaista toimijuutta haastattelut attribuivat puheessaan ei-inhimilliselle ympäristölle. Toimijuuden attribuointi tarkoittaa tämän tutkimuksen tapauksessa ei-inhimillisen ympäristön kuvaamista toimijana (tai ei-toimijana).

Pyrin ymmärtämään toimijuuden rakentamista diskursiivisen toimijuusposition käsitteen avulla (Toivonen 2019). Positioitumisella viitataan siihen, kuinka ihmiset erilaisissa puhetilanteissa asemoivat itseään eri tavoin (Davies & Harré 1990; Jolanki 2009). Diskursiivisen position käsite jäsentää yksityiskohtaisia suhteita, joita ihmiset puhuessaan rakentavat asemoituessaan kokemuksiinsa ja erilaisiin ulkoihin tapahtumiin tai prosesseihin (Toivonen 2019). Tässä tutkimuksessa diskursiivinen *toimijuuspositio* tarkoittaa ei-inhimillisen ympäristön elementille kielellisesti rakennettua toimijan positiota. Toisin sanoen, kun puhuja kuvaa ei-inhimillisen ympäristön elementtiä kykenevänä tekemään jotakin tai toteaa, että mainittu elementti ei pysty johonkin tekoon, toimintaan tai prosessiin, hän rakentaa ei-inhimilliselle ympäristölle diskursiivisen toimijuuden tai ei-toimijuuden position. Position käsite alleviivaa sitä, että tarkastelun kohteena on ihmispuhujan omasta näkökulmastaan käsin rakentamia positioita ei-inhimilliselle. Ympäristön elementille rakennettu toimijuuspositio saattaisi näyttää esimerkiksi tältä:

Eläimellä pitäisi antaa olla sen oma tahto.

Kyseisessä ilmauksessa ei-inhimilliselle eläimelle attribuoidaan kyky omaan tahtoon (jota vihjataan ihmisen voivan rajoittaa). Ilmaus kuuluisi toimijuuspositioiden luokkaan ”Kognitiivinen ja tunteva”.

Luin aukikirjoitetut haastattelut läpi useaan kertaan ja rakensin alustavaa listaa erilaisista toimijuuspositioista pyrkien tunnistamaan sekä kaikki erilaiset kykyjen ja tekojen kuvaukset ja eri tavat kuvata olemista ja tapahtumista että kuvaukset näiden puutteesta tai vähäisyydestä, siis ei-toimijuudesta. Aineistosta löytyi satoja erilaisia toimijuuspositioiden ilmentymiä, joita luokittelin iteratiivisessa analyysiprosessissa jatkuvasti muotoutuviin kategorioihin. Analyysin loppuvaiheessa keskityin niihin osioihin haastatteluista, joissa osallistujat eksplisiittisesti puhuivat lukemastaan kertomuksesta ja kuvasivat siinä esitetyn ei-inhimillisen ympäristön toimijuutta tai sen puutetta. Viimeisessä vaiheessa keskityin tutkimaan erilaisten diskursiivisten toimijuuspositioiden yhdistelmiä, joita tässä artikkelissa kutsutaan *monimutkaisiksi toimijuusrakennelmiksi*.

Tutkimuksen tuloksia: Ei-inhimilliset toimijuudet kertomuspuheessa

Edellä kuvatun analyysin tuloksena haastatteluaineistosta löytyi yhdeksän erilaista diskursiivisen toimijuuden positiotyyppiä (katso taulukko 1). Nämä toimijuuspositioiden tyypit ilmenivät sekä kertomuspuheessa, eli

osallistujien keskustellessa lukemastaan novellista, että niissä haastatellun osissa, jotka koskivat yleisemmin heidän ympäristöajatteluaan. Kaikki haastateltavat rakensivat erilaisia ei-inhimillisiä toimijuuspositioita ja niiden yhdistelmiä, eikä haastateltavia voitu luokitella sen perusteella, millaisia toimijuuksia he puheessaan tuottivat.

Koska analyysiyksikkönä oli diskursiivisen toimijuuden position käsite, taulukon toimijuuspositiot ovat helposti luettavissa ihmis-ympäristösuhteen kuvauksiksi. Positiokäsite tavoittaa sen, kuinka haastateltavat attribuivat toimijuutta ei-inhimilliselle ympäristölle omasta ihmisen positiostaan. Toisinaan haastateltava asemoi itsensä suhteessa ei-inhimilliseen ympäristöön, toisinaan hän kuvasi ihmisten yleistä suhtautumista tai katsoi ympäristöä lukemansa kertomuksen ihmishahmojen läpi. Listatut toimijuudet kuvaavat siis väistämättä ympäristön toimijuutta tavalla tai toisella suhteessa ihmiseen.

Kategoria 9, etäinen ja erillinen, sisältää toimijuuspositioita, joissa puhuja asemoi ei-inhimillisen ympäristön erilleen itsestään tai ihmisistä yleensä samalla, kun attribuoi sille vähän, jos ollenkaan, toimijuutta. Kategoriassa 9 ei siis ole kyse siitä, että ei-inhimillisen ympäristön olento, ilmiö tai prosessi on toimija, jonka kapasiteetteja ihminen ei voi täysin ymmärtää (kategoria 1) vaan siitä, että ei-inhimillistä ympäristöä ei rakenneta toimijaksi, joka olisi missään mielekkäässä yhteydessä ihmiseen.

Taulukko 1

Ei-inhimillinen toimijuus	Ei-inhimillinen prosessi, olento tai entiteetti esitetään...
<i>1. Läpinäkymätön</i>	toimijuudessaan osin ihmisen havaitsemis- ja ymmärryskyvyn tavoittamattomissa olevana mutta silti suhteessa ihmiseen
<i>2. Subliimi voima</i>	voimakkaana, iäisenä, pyhänä, mysteerisenä
<i>3. Systeemit ja kytkennät</i>	keskinäisten yhteyksien järjestelmänä; toisinaan ihmiset kuvataan kietoutuneeksi tähän kokonaisuuteen
<i>4. Antaja ja mahdollistaja</i>	elämän ylläpitäjänä ja antajana, joka esimerkiksi tuottaa happea tai tarjoaa ihmisille miellyttäviä kokemuksia
<i>5. Uhka</i>	voimana, joka haastaa ihmisiä esimerkiksi erilaisilla luonnonmullistuksilla
<i>6. Kognitiivinen ja tunteva</i>	kognitiivisesti ja emotionaalisesti kykenevänä; toisinaan myös ihmisen vuorovaikutuskumppanina
<i>7. Elävä ja oleva</i>	elävänä/olevana entiteettinä tai prosessina; sisältää myös kuvauksia yksinkertaisista lajispesifeistä toiminnoista
<i>8. Uhri ja objekti</i>	jonakin, jota ihmiset havainnoivat, määrittelevät ja/tai hyödyntävät ja tuhoavat
<i>9. Etäinen ja erillinen</i>	jonakin, joka on ihmisestä irrallinen ja etäinen; äärimmillään sitä ei tunnusteta merkitykselliseksi toimijaksi laisinkaan

Taulukkoa tarkasteltaessa on hyvä huomata, että kukin toimijuuspositio voidaan kuvata sekä toimijuutena että toimijuuden puutteena riippuen siitä, onko lause myönteinen vai kielteinen. Esimerkiksi kieltomuodon yhteydessä esitetty tyyppin 9 toimijuus (Etäinen ja erillinen) merkitsisi, että ei-inhimillisen ympäristön tai luontokappaleen myönnetään olevan olemassa ja jossakin suhteessa ihmiseen, vaikka sen enempää toimijuutta siihen ei liitetä: ”Ihminen ei ole erillinen luonnosta”. Käytännössä tyyppien 8 (uhri ja objekti) ja 9 (etäinen ja erillinen) positiot muussa kuin kieltomuodossa esittävät ei-inhimillisen ympäristön *ei-toimijana*, ihmisten tekojen objektina. Lisäksi on huomautettava, että taulukko kuvaa ei-inhimilliselle ympäristölle attribuotujen toimijuuksien laadullista moninaisuutta kielikeskeisestä ja aineistolähtöisestä näkökulmasta. Kyseessä ei ole pyrkimys esittää erilaisia tapoja kuvata ei-inhimillistä ympäristöä määrällisesti enemmän tai vähemmän toimijana minkään yksittäisen toimijuuden tyyppin tai määritelmän mukaisesti.

Haastatteluissa ilmeni niin sanottuja *monimutkaisia toimijuusrakennelmia* (katso taulukko 2). Niissä ei-inhimilliselle entiteetille tai prosessille attribuotiin vähintään kahdenlaisia toimijuuspositioita. Ne ovat siis erilaisia yhdistelmiä taulukon I listaamista toimijuuspositioista. Monimutkaiseksi toimijuusrakennelmaksi on määritelty sellaiset toimijuuspositioiden yhdistelmät, jotka ilmenivät lähellä toisiaan, samassa puheenvuorossa, eikä niitä erottanut esimerkiksi haastattelijan kysymys.

Monimutkaisia toimijuusrakennelmia esiintyi useammin kertomuspuheessa kuin haastattelun niissä osissa, joissa puhe ei kohdistunut luettuun novelliin. 21 osallistujasta 16 rakensi kertomuspuheessaan vähintään yhden monimutkaisen toimijuusrakennelman. Kaikkiaan kertomuspuheessa ilmeni 25 monimutkaista toimijuusrakennelmaa. Ne esiintyivät useimmiten kohdissa, joissa lukija kertoi lukukokemuksestaan ja vuorovaikutuksestaan tekstin kanssa.

Taulukko 2 antaa yleiskuvan siitä, minkätyyppisiä yhdistelmiä taulukon I toimijuuspositioista tehtiin. Taulukossa erilaiset monimutkaiset toimijuusrakennelmat on luokiteltu kolmeen pääryhmään. Niistä ensimmäisessä ei-inhimillinen ympäristö on esimerkiksi kognitiivinen ja tunteva tai luonnonvoimiensa vuoksi uhkaava toimija, mutta kuitenkin jollain tapaa objektin positiossa, useimmiten koska se kuvataan ihmisten tekojen vahingoittamaksi. Toisessa kategoriassa ei-inhimillisen ympäristön elementillä on esimerkiksi kognitiivisen tai yksinkertaisemman ”lajispesifisen” (viittaa tässä esimerkiksi kuvaukseen jäävuoresta ”ajelehtimassa”) toimijuuden lisäksi kykyjä tai tarpeita, jotka jäävät ihmisiltä pimentoon. Kolmas luokka sisältää sellaiset toimijuusrakennelmat, joissa ei-inhimillinen ympäristö kuvattiin antamaan ja tarjoamaan esimerkiksi elämän ehtoja, turvaa tai mukavuuksia suhteessa ihmiseen. Samalla tätä kuvausta monimutkaistettiin attribuomalla ei-inhimilliselle ympäristölle myös kognitiivista tai tuntevaa toimijuutta, voimaa uhata ihmisiä esimerkiksi luonnonvoimilla, tai alistettu asema ihmisten tekojen objektina.

Taulukko 2

Monimutkainen toimijuusrakennelma; ei-inhimillinen ympäristö kuvataan...	Kuvaus	N
Voimakkaana mutta objektina	Ympäristön elementillä on esimerkiksi kognitiivista tai luonnonvoimiin liittyvää toimijuutta, mutta se on myös ihmisten tekojen tai olosuhteiden uhri tai objekti	9
Tavoittamattomana, mystisenä tai etäisenä toimijana	Ympäristöllä on esimerkiksi kognitiivisen toimijuuden tai lajispesifisten toimintojensa lisäksi kykyjä ja tarpeita, joita ihminen ei huomaa tai tavoita	9
Monimutkaisena antajana/ mahdollistajana	Ympäristö tarjoaa ihmisille elämän elinehtoja, turvaa ja mukavuutta, mutta on samalla heidän tekojensa objekti tai uhri, uhkaa heitä tai ilmentää mielellisiä kykyjä	7

Seuraavassa annan esimerkkejä jokaisesta monimutkaisten toimijuusrakennelmien yläkategoriasta. Oteissa kirjain H viittaa haastattelijan eli tämän artikkelin kirjoittajan etunimeen. Haastateltaviin viitataan pseudonyymein. Esimerkkeihin on numeroilla merkitty, mitä taulukon I toimijuuksista kukin ilmaus edustaa. Fionan ja Annin haastatteluotteet ovat suomeksi käydyistä keskusteluista, ja ne on siis tässä esitetty alkuperäisellä kielellään. Otteet Lotelta, Timothyiltä ja Bealta sekä lyhyemmät viittaukset Hannahin ja Karin haastatteluihin tulevat alun perin englanniksi käydyistä keskusteluista, jotka on tätä artikkelia varten käännetty suomeksi.

1. Voimakas mutta objekti

Voimakas mutta objekti -tyypin monimutkaisissa toimijuusrakennelmissa ei-inhimillinen ympäristö kuvautui yhtäältä voimakkaana toimijana, toisaalta ihmisten toiminnan uhrina. Tämän yläkategorian toimijuusrakennelmissa ympäristölle attribuoidut toimijuudet olivat sikäli perinteisiä, että niissä ei-inhimillinen ympäristö esitettiin esimerkiksi subliimina, ikaikaisena voimana tai uhkaavien luonnonvoimien tyyssijana. Näitä kuvauksia kuitenkin rikastettiin liittämällä niihin huomio ympäristön samanaikaisesta objekti-positiosta suhteessa tuhoavaan ihmiseen.

Fiona kuvasi ”Icebergs” -novellin jäävuoren metsän kaltaisena ekologisen järjestelmän osana, jolla on oma tehtävänsä, subliimina iäisenä olemusvoimana, ja myös uhanalaisena ja ihmisten unohduksiin jättämänä luontoelementtinä.

H: No minkälainen tekijä toi jäävuori oli tossa tekstissä eli tavallaan mitä se esitettiin niinkuin kykenevänä tekemään, se jäävuori?

Fiona: No se oli enemmän sellanen tota... Ootas, mites mä nyt sen kuvaisin. Se on sellanen niinku metsä. Sellanen jotenkin niinku voima joka on muutakin kuin vain mitä se on². Et metsähän hengittää ja se antaa happea⁴ ja se on niinku sellanen tavallaan jotenkin ancient, siis ikuinen, vanha niinkuin luonnon tapa olla², ja vähän samalla tavalla ehkä se jäävuorikin nyt tässä tuli mieleen et ne on semmosia niinkuin luonnonvoimia jotka on siellä, ne on niinku... itsessään sisältää voimia² ja edustaa jotain sellaista tärkeää luonnonvaraa ja ekosysteemin osaa³ jonka merkityksen huomaa sitten kun se jotenkin tuhoutuu^{8,9}.

Fiona vertaa haastattelussa kertomuksen jäävuorta metsään, joka kuvataan sekä ikäaikaisten voimien tyysijana (2, Subliimi voima) että elämän ylläpitäjänä (4, Antaja ja mahdollistaja). Jäävuoren Fiona kuvaa sekä iäisenä voimana (2) että tärkeänä ekosysteemin osana (3, Systemit ja kytkennät), mutta myös jonakin sellaisena, jota ihminen, tässä melko implisiittisesti, tuhoaa (8, Uhri ja objekti) ja jonka merkityksen ihminen huomaa vasta liian myöhään (9, Etäinen ja erillinen). Näytteen viimeinen lause sisältää kaksi erilaista toimijuusattribuutiota: jäävuori on sekä ihmisen tuhoamisen objekti, joskin epäsuorasti, että jotakin ihmismielestä niin kaukaista, ettemme huomaa sen merkitystä ennen kuin se on kadonnut.

Fiona kuvaa jäävuorta puheessaan itseriittoisena voimana, jolla on myös jonkinlainen salattu tai vähemmän ilmeinen kääntöpuoli – onhan se ”muutakin kuin vain mitä se on”. Jäävuoreen rinnastettu metsä on ”luonnon tapa olla”; kyseessä on siis enemmän kuin yksi osa ekosysteemiä. Samantapainen ei-inhimillisen ympäristön kuvaaminen perustavanlaatuisena *olemassaolona* jatkuu lauseessa, jossa Fiona toteaa jäävuorista niiden olevan ”luonnonvoimia jotka on siellä”, kunnes hän määrittelee tarkemmin niiden itsessään ”sisältävän” voimia. Jäävuorista rakentuu siis eräänlainen luonnon ontologinen supertoimija, jonka tärkein tekijä on sen olemassaolo ja joka itseriittoisesti sisältää voimia. Viimeisessä lauseessa Fiona liittyy jäävuoriin vielä ”edustamisen” toiminnon tehden niistä ikäänkuin metaforia koko ekosysteemille ja niiden helposti unohtuvalle merkitykselle.

Muutkin saman tarinan lukeneet rakensivat samantyyppisiä toimijuuskuvauksia, joissa alleviivattiin jäävuoren mystistä voimaa, siinä missä novelli itsessään puhuu jäävuorista ”vapaina” ja ”arvaamattomina”. Lukijat eivät juuri tarttuneet näihin määreisiin vaan ammensivat enemmänkin romanttisesta subliimin luonnon diskurssista kuvatessaan jäävuoria ikään kuin yksikköinä, joilla on jonkinlainen mystinen tehtävä ekologisessa kokonaisuudessa. Hannahin sanoin ”jäävuori on toimija joka on siellä ja pitää jotakin... niiden muoto, niiden olemassaolo on sitä, että ne pitävät kaiken tasapainossa”.

Haastatteluille tyypillistä oli, että ihmisen suhde ympäristöön kuvattiin usein kategorisesti synkkänä, ihmisen itsekeskeisyyden ja ahneuden värittämänä. Fionan esimerkki näyttää, kuinka kertomuspuheen monimutkaiset toimijuusrakennelmat saattoivat haastaa tällaista yksinkertaistavaa ”luonto uhrina” -diskurssia. Hän ei esittänyt jäävuorta yksioikoisesti ihmisen toiminnan passiivisena objektina, vaan kuvasi sille mystisen, ontologisen tehtävän, vaikka lopuksi rakensikin kertomuksesta esimerkin ihmisten tuhoavasta toiminnasta suhteessa ei-inhimilliseen ympäristöön.

2. Tavoittamaton toimija

Tavoittamaton toimija -tyypin monimutkaiset toimijuskonstruktioit ilmeivät siten, että luetun kertomuksen ympäristölle attribuointiin jollakin tavoin ihmisen kiinnostusten tai havainnoinnin ulottumattomiin jäävää tai muutoin helposti sivuutettavaa toimijuutta. Yhdessä monimutkaisten toimijusrakennelmien alatyypissä ei-inhimilliselle ympäristölle attribuointiin muiden toimijuuksien ohella tyypin I toimijuspositio, *Läpinäkymätön*; ei-inhimillinen ympäristö kuvattiin siis toimijana, jonka kyvyt jäävät joiltain osin ihmisten havaintojen ulkopuolelle. Allaolevassa otteessa Anni keskustelelee ”The Giving Tree” -novellista, jonka hän näkee kuvaavan yleisesti ihmisiltä unohduksiin jäävää ei-inhimillisen ympäristön näkökulmaa.

H: Koetko että tää teksti vangitsi jotakin siitä suhteesta mikä ihmisen ja hänen elinympäristönsä välillä vallitsee?

A: Kyllä varmasti jotakin. Ihan tommosia keskeisiä ja jollain tavalla aika arkisiakin kokemuksen muotoja... suhteesta. Että mitä ihminen kaupunkitilassa hakee puulta⁴ myös, mutta ehkä, niin... se menee hirveän paljon siihen toiseen suuntaan... tai toiseen suuntaanhan tässä rupeaa tulemaan sitä että puuta jotenkin rajoitetaan, puun elämää⁸.

H: Joo.

A: Ja ehkä siinä on myös se niinku epäsuhta näiden kahden välillä että ei se ihminen välttämättä tule ajatelleeksi sitä puun näkökulmaa²... puun näkökulmaa siitä että sillä saattaakin olla rajoitettu elämä⁸ vaikka se vaikuttaa jotenkin hyvin hyvinvoivalta ja vihreältä ja valtavalta⁸, niin siinä voi olla että puulla saattaa olla ihan muita unelmia^{6,1}.

Ja se on ehkä semmonen mikä laajenee tämän tekstin ulkopuolelle aika hyvin.

H: Joo.

A: Että ei-inhimillisen näkökulmaa ei yleensä huomata missään.

Tässä otteessa Anni puhuu ensin ihmisistä hakemassa jotakin puulta, viitaten tekstin kohtaan, jossa ihmiset hakeutuvat puun varjoon; tässä puun toimijuspositio on tyyppiä 4, Antaja ja mahdollistaja. Seuraavaksi puu asettuu jollain tavalla rajoitettuun positioon (8, Uhri ja objekti). Annin luennassa ihmiset eivät tietoisesti tai julmuuttaan jätä puun perspektiiviä huomiotta, he vain eivät ”tule ajatelleeksi” sitä. Tämä ilmaus on luettu esimerkiksi kategoriasta 9, Etäinen ja erillinen, sillä ei-inhimillisen ympäristön olemassaolo jää ihmisiltä sivuun eikä sitä positioida toimijaksi. Lopuksi Anni attribuoi puulle kyvyn unelmoida (6, Kognitiivinen ja tunteva) ilmauksessa, joka samalla jättää avoimeksi sen, mitä ja miten puu oikeastaan tekee; puhuja ei asetu tietämään läpikotaisin puun unelmia (1, Läpinäkymätön).

Annin monimutkaisessa toimijusrakennelmassa puulla on rajallinen elämä: kertomuksen puu on istutettu ihmisen suunnittelemaan puistoon, jossa se ei ole omassa luonnollisessa ympäristössään. Samalla puu on vihreä ja elävä, uneksii vapaudesta, ja kurkottaa kaikkineen ihmishavaintojen ulkopuolelle; kertomuksen ihminen ei tule ajatelleeksi, että kyseinen puu voisi kärsiä, saati osaa kuvitella sen unelmoivan. Lisäksi Anni rakentaa oman lukijan tulkintansa vain yhdeksi mahdollisuudeksi – käyttäen esimerkiksi ilmausta ”saattaa” – eikä asetu tietämään kaikkea kertomuksen puun todellisuudesta. Näin puulle annetaan mahdollisuus olla ja tehdä asioita, jotka eivät ole läpinäkyviä sen koommin kertomuksen ihmisille kuin lukijallekaan.

Myöhemmin tässä artikkelissa käsittelen toisen lukijan, Timothyyn, keskustelua samasta novellista. Merkillepantavaa on, että Timothyta

poiketen Anni ei tartu kertomuksen antropomorfismiin vaan keskittyy ajatukseen unelmoivasta puusta mielekkäänä metaforana, joka sallii abstraktimman keskustelun ihmisten ja ei-inhimillisen ympäristön suhteesta. Tämä muistuttaa Jan Alberin (2009) hahmottelemaa allegorisen lukemisen strategiaa, jossa logiikan rajoja rikkovan kertomuksen mahdottomia elementtejä lähestytään allegoristen rakennelmien osina ja kommentteina ympäröivästä maailmasta.

Annille kertomuksen viesti vaikuttaisi olevan siinä, että ihmisnäkökulmasta ei voida määritellä ei-inhimillisen ympäristön tarpeita ja sitä, mikä niille on hyvää elämää. Tämä ajatus kehkeytyy monimutkaisessa toimijusrakennelmassa, jossa puun ”unelmoinnin” merkitys on alleviivata sen ihmisnäkökulmasta unohduksiin jääviä tarpeita. Annin esimerkki on aineistossa poikkeuksellinen paitsi ei-inhimilliseen ympäristöön liitettyjen toimijuuksien monilukuisuudessa myös siinä, että se kritisoi ajatusta siitä, että ihmispositiosta voidaan nähdä ja sanella ei-inhimillisen ympäristön elinehtoja. Muiden haastateltavien tapaan myös Anni antaa kertomukselle kokoavan merkityksen sen kuvaajana, kuinka itsekeskeisiä ja tuhoisia ovat ihmisten suhtautumistavat ei-inhimilliseen ympäristöön.

Tällaiset monimutkaiset toimijuudet, joissa ei-inhimillisen ympäristön kuvataan jäävän ihmisen käsityskyvyn ulottumattomiin, vaikuttavat lupaavilta tavoilta ruokkia lukijan pohdintoja. Niiden kautta voisi kenties avautua väylä kutsua lukijoita työskentelemään samanaikaisesti ihmisen rajallisen ymmärryskyvyn ja ympäristön ihmisestä riippumattomien tarpeiden kanssa. Nämä rakennelmat resonoivat myös posthumanististen käsitteiden *ihmistä laajempi* tai *ihmisen ylittävä* kanssa; ne viittaavat siihen, että muiden olentojen kyvyt voivat ylittää ihmisen taidot ja ymmärryksen, samalla kun ne olettavat keskiöönensä ihmisen, jolla on kykyä muun kuin itsensä havaitsemiseen (Kortekallio et al. 2020).

3. Monimutkainen mahdollistaja

Monimutkainen mahdollistaja -tyypin monimutkaisissa toimijusrakennelmissa osallistujat kuvasivat tarinoiden ympäristöä sekä antajana eli jonakin, joka tarjoaa ihmisille elämän elinehtoja tai miellyttäviä kokemuksia, että samanaikaisesti joko uhkana, objektina tai mielellisenä toimijana omine kokemuksineen ja kognitioineen. Länsimaisessa kulttuurissa on varsin hallitsevana ajatus siitä, että ympäristön toimijuus on alisteista ihmisen tarpeille, ja sen tehtävänä on siis tavalla tai toisella antaa ihmisille jotakin. Kategorian ”monimutkainen mahdollistaja” toimijusrakennelmat ovat luettavissa siten, että osallistuja hetkellisesti monimutkaistaa ajatusta ympäristöstä pelkkänä ”antajana” yhdistäen tätä diskurssia ilmentävään toimijuuspositioon 4 (Antaja ja mahdollistaja) joko ympäristön uhkaavan (5) tai kognitiivisen toimijuuden (6) tai, kuten Lotte alla olevassa esimerkissä, ei-toimijuuden position ihmisten tekojen uhrina (8).

H: Ajatteletko, että tämä teksti sai jotakin kiinni siitä, millainen on suhde ihmisten ja heidän ympäristönsä välillä?

L: Kyllä. Ajattelen, että jotkut ihmiset katsovat luontoa voimana. Jonakin, joka antaa heille elämän⁴, tiettyssä mielessä. Koska... musta tuntuu että he vain menevät vaikkapa

kävelemään vuorelle tai vaikka kävelylle puistoon, meistä tuntuu hyvälle, tunnemme auringonpaisteen, tunnemme miten se tavallaan energisoi meitä⁴. Mutta loppujen lopuksi viimeinen rivi sanoo että ”We don’t realize that we are the ones, the force that alters nature”, joten siinä mielessä ihmisten kieltäminen tai ymmärtämättömyys, tai no, se että he eivät vain ymmärrä miten me vaikutamme luontoon ja ilmastoon⁶. Ei se mene niin että me voimme vain ottaa ja ottaa ja ottaa.

H: Niin, ymmärtämättä omaa vaikutustamme.

L: Niin, ja sitten he vaeltavat kohti tätä tunnetta että he ovat pieniä ja reppanoita olentoja, mutta eivät he ole mitään pieniä reppanoita. Ja kuinka he katsovat luontoa keinona paeta elämäänsä ja sen taisteluita⁴. ((lukee tarinaa jatkuvasti uudelleen)) He haluavat luonnon tavallaan auttavan heitä selviämään ja pakenemaan⁴, mutta sitten tuo tietämättömyys siitä, että me olemme niitä jotka aiheuttavat luonnossa muutosta huonompaan⁶, ei parempaan.

Lotte kuvaa novellia ”Seekers and fools” esimerkkinä ihmisille tyypillisestä tavasta suhtautua ympäristöön välineellisesti miellyttävien kokemusten antajana tai jopa psykologisena turvapaikkana (4, Antaja ja mahdollistaja) samalla, kun he sulkevat silmänsä kielteisiltä vaikutuksiltaan ympäristöön (8, Uhri ja objekti). Lotte attribuoi ei-inhimilliselle ympäristölle impliittisesti monenlaista toimijuutta, potentiaalia vastata näihin ihmisten asettamiin haasteisiin, mutta hänen kertomuspuheessaan ei kurkote ta ei-inhimillisen ympäristön itsenäiseen ja ihmisestä riippumattomaan toimijuuteen. Sen sijaan esimerkissä rakentuu yksityiskohtainen kuvaus siitä, mikä kertomuksen ihmisten suhtautumisessa ympäristöön on ongelmallista.

Loten esimerkissä ei-inhimillinen ympäristö kuvataan ensin elämän antavana ”voimana”; sitten Lotte siirtyy kuvaamaan, kuinka kertomuksen henkilöhahmojen tapaan me ihmiset mielellämme hakeudumme liikkumaan luontoon ja asettaudumme naiivisti ottamaan vastaan luonnon antamaa auringonpaistetta ja energiaa. Tällainen kuvaus luonnon toimijuudesta suhteessa ihmiseen heijastelee haastatteluissa taajaan esiintynyttä estetiikkaa ja elämyksellisyyttä korostavaa romantismin diskurssia, jossa ihminen hakeutuu luontoon virkistäytymään ja hakemaan aistikokemuksia (ks. myös Simula 2012). Tämä ”ottamiseksi” määrittävä suhtautumistapa kätkee sisälleen ihmisten ymmärtämättömyyden koskien omia vahingollisia vaikutuksiaan. Loten luennassa kertomuksen ihmiset myös välineellistävät luonnon ”keinoksi” paeta elämäänsä tai vaativat siltä apua selviytymiseensä. Vaikka ei-inhimilliselle ympäristölle näin attribuoitua toimijuudet ovatkin sidoksissa ihmisenäkökulmaan, Loten voi tulkita haastavan edellä mainittua romanttista diskurssia, jossa luonto ongelmatomasti asemoidaan ihmisten mielihyvän lähteeksi.

Loten esimerkissä vaihtelevat kiinnostavalla tavalla monikon kolmas persoona hänen kuvatessaan henkilöhahmojen toimintaa ja puhujan itsensä sisällyttävä me-muoto, kun henkilöhahmojen teot liukuvat tekstin ulkopuolelle yleistyväksi kuvaukseksi ihmisten vahingollisesta vaikutuksesta ympäristöönsä. Lotte pyrkii pysymään itse kertomuksessa kiinni ja puhumaan sen ihmistoimijoista. Samalla hän, useimpien haastateltavien tapaan, lukee tekstiä kertomusmaailman ulkoiseen todellisuuteen yleistettävissä olevana, moraalisenä opetuksena siitä, mitä ihmiset tekevät väärin suhteessaan ympäristöön. Lisäksi, edelleen haastatteluaineistolle tyypillisesti – ja edellä kuvattua Annin esimerkkiä muistuttaen – myös Lotte luonnehtii ihmisten negatiivista toimintaa seuraukseksi heidän tie-

tämättömydestään ja välinpitämättömydestään, ei tietoisesta halusta vahingoittaa ympäristöä. Kysymykseksi jää, millainen kertomus kutsuisi lukijoita tutkimaan sitä, kuinka ihmiset tietoisesti ja tekojensa seuraukset ymmärtäen vahingoittavat ympäristöä.

Luonnon kognitivisointi vieraannuttavana elementtinä

Kaikissa monimutkaisten toimijusrakennelmien yläkategorioissa haastateltavat käyttivät kertomuksen antamia aineksia sellaisissa toimijusrakennelmissa, joissa ei-inhimillisellä ympäristöllä oli jonkinlaisia kognitiivisia taitoja, kuten kyky reflektoida tai unelmoida. Novellit, joissa ei-inhimillisellä ympäristöllä oli tällaisia mielellisiä kykyjä, eivät kuitenkaan kutsuneet kaikkia lukijoita muodostamaan monimutkaisia toimijusrakennelmia. Siinä missä osa lukijoista taipui mutkattomammin leikittelemään ajatuksella unelmoivista puista tai syvällistä viisautta kantavista jäävuorista, osa koki tällaisten mielellisten taitojen liittämisen ei-inhimilliseen ympäristöön olevan liiallista antropomorfisointia. Viimeksi mainituille lukijoille kognitiivisten toimijuuksien liittäminen ympäristöön kuvautui lähinnä epäonnistuneena kirjallisena strategiana enemmän kuin haasteena keskustella ei-ympäristön toimijuudesta tai ihmisen ja ei-inhimillisen ympäristön suhteesta.

Alla olevassa esimerkissä Timothy työskentelee ”The Giving Tree”-novellin kanssa. Rakennettu monimutkainen toimijusrakennelma kuuluu luokkaan 3, monimutkainen mahdollistaja. Verraten ohutta toimijusrakennelmaa kiinnostavampaa esimerkissä on tapa, jolla hän suhtautuu kertomuksen puulle annettuun unelmoimisen kykyyn.

H: No, voisitko kertoa vähän siitä miten luit tuon tekstin? Eli oliko se tavallaan etäännytettyä ja objektiivista kuten kun lähestymme uutisartikkelia, vai oliko se enemmän mukaanmenevää tai- ja emotionaalista ehkä, tai niiden yhdistelmä?

T: Niin, tämä teksti... Lukija kutsutaan osallistumaan tai refleктоimaan tätä ajatteluprosessia, tätä luontokokemusta, joka hänellä [kertojalla] on kun hän katsoo puuta. Minulla olisi kysymys. Pystynkö minä, voisinko minä... Voisiko minulla olla samantaisia kokemuksia tai jotakin sellaista. Voisinko ((lukee novellia uudelleen)) Mutta minä olen... puu... siinä otetaan askel... Kun minä nään puuta vaikkapa jossain kujalla, minullakin on silloin tällainen kokemus kauneudesta⁴, mutta tämä kertoja, mies tai nainen, en tiedä kumpi, se ei mielestäni selviä tästä... Jotkut näistä riveistä täällä... puu unelmoi. Se on jotain sellaista mitä en itse ikinä, en ikinä projisoisi puuhun.

H: Okei?

T: Se on vain... ehkä minä olen sitten enemmän se kuluttaja. Minä näen vain luonon ((naureskelee)). Joten minä näkisin tämän... Mutta näen tässä erilaisia juttuja. Sen että puu on jo itsessään valinta, se ei ole oikeaa luontoa. Se on puu kaupungissa⁸. Ja ehkä puu metsässä ei olisikaan enää niin erityinen. Ja niin, puu on siinä ja tietyssä kontekstissa kertojalla on tämä kokemus. Joo, se on... Tästä voisi sanoa niin paljon kaikenlaista kun tätä oikein rupeaa miettimään. Mutta ajattelen enimmäkseen että en ole mikään puunhalaaja, joten en rupeaisi projisoimaan, joo, en ajattelisi että puu unelmoi tai ajattelee tai... En kokisi niin. En pysty suhtautumaan siihen.

Timothy lähestyy novellia kutsuna ymmärtää kertojan luontokokemusta. Hän pystyy samastumaan siihen, kuinka kertoja ihastelee puiden kauneutta (puulle attribuoidaan toimijustyyppi 4, Antaja ja mahdollistaja), mutta hänelle tuntuu mahdottomalta samastua siihen, että kertoja kokee puun unelmoivan. Timothy ainoastaan toistaa kertomuksesta lukemansa mai-

ninnan siitä, että puu unelmoi, mutta ei millään tavoin itse lukijana tuota puulle tällaista toimijuutta; päinvastoin hän kuvaa tätä kertojan ”projisioimaksi”, ei kertomuksen puun omaksi ominaisuudeksi.

Pohtiessaan kertomuksen puuta hän toteaa, että ”puu on jo itsessään valinta”. Timothy tarkoittaa, että kyseinen puu on ihmisen istuttama eikä siten edusta ”oikeaa” luontoa. Olen tulkinnut tämän kuvaukseksi puun implisiittisestä objektipositioista; se on kaupungissa ihmisen tekojen tuloksena (8, Uhri ja objekti). Tämäntyyppinen jako toistui osassa haastatteluita, kun osallistujat mielsivät esimerkiksi istutetut metsät vähemmän aidoksi luonnoksi ja idealisoivat subliimeja kokemuksia ”luonnollisessa luonnossa” (samantapaisia huomioita on tehnyt esim. Simula 2012).

Timothy toteaa huvittuneena olevansa ihmispositiossaan ehkä enemmän ”kuluttaja” eli sellainen, joka suhtautuu ympäristöönsä kulutushyödykkeenä ja resurssina. Hän positioi itsensä myös ”puunhalaajan” kategorian ulkopuolelle. Muun haastattelun tarjoama konteksti selventää, että Timothy suhtautuu ympäristöaktivismiin erittäin kriittisesti toimintana, jossa ihminen on vähemmän tärkeä kuin muu luonto. Novelli siis kutsuu häntä lyhyesti refleктоimaan omaa positioitumistaan suhteessa ympäristöön, mutta näiden identiteettiasemoitumisten tunnistaminen ei vielä riitä siihen, että hän hyväksyisi puun esittämisen ”unelmoivana”.

Samantapaisesti toinen lukija, Kari, koki kuvauksen unelmoivasta puusta ”yksinkertaisesti vääränä”; hänen mukaansa sellaista kognition tasoa ei yksiselitteisesti voi suoda ”kasville”. Hänen luennassaan henkilö, joka kokee puun unelmoivan, assosioitui ”ihmisiin, jotka puhuvat kukille”. Tällainen kukille puhuja on ”puunhalaajan” tapaan dramatisoitu esimerkki ihmisestä, joka yliantropomorfoi luontoa naiiviin tapaan. Timothy ja Kari siis lukivat kertomuksen unelmoivasta puusta suhteessa kuvitteelliseen yleisöön, jonka luontosuhteessa on jotakin yliampuvan yksinkertaista. Lukijoina he tulivat positioineeksi itsensä rationaalisina ja rakentaneeksi vastakkainasettelun naiivisti luontoa inhimillistäviin henkilöihin. Tällainen puhetapa ilmeni myös kertomuspuheen ulkopuolella, kun osa haastateltavista rakensi tunteellisen ja naiivin suhtautumistavan ympäristöön vastakohtaksi omalle rationaaliselle tai ”tavalliselle” suhtautumiselleen. Vaikuttaa siltä, että ympäristölle attribuotavat kognitiiviset kyvyt törmäävät ainakin osassa lukijoita kahtiajakoon, jossa hyväksyttävän rationaalisen luontosuhteen toisella puolella hämmöttää lapsellinen ja ylitunteellinen luontoa inhimillistävä suhtautumistapa.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Haastattelukontekstissa tapahtuneet keskustelut haastateltavien lukemista ympäristöaiheisista novelleista sisälsivät monimutkaisia toimijuusrakennelmia, joissa haastateltavat yhdistelivät erilaisia toimijuusattribuutioita yksityiskohtaisemmiksi kuvauksiksi novellien ei-inhimillisten elementtien kyvyistä ja kapasiteeteista. Näissä monimutkaisissa toimijuusrakennelmissa esimerkiksi sinänsä perinteiset kuvaukset luonnosta voimakkaiden luonnonilmiöiden tai mystisen, subliimin voiman tyysijana monimutkaistuivat. Niihin sisällytettiin kuvaus luonnosta uhrina ja objektina, tai

ei-inhimillisen ympäristön toimijuuden kuvattiin jäävän jollain tavoin ihmishavaintojen ulkopuolelle. Monet osallistujat myös asennoituivat lukemaansa novelliin opettavaisena viestinä tai metaforana siitä, kuinka ihmiset yleisesti suhtautuvat ympäristöön pelkästään ”antajana” tai kuinka he ovat tietämättömiä oman toimintansa vahingollisista vaikutuksista. Toisinaan osallistujat novellista keskustellessaan työstivät mukaan myös kuvauksen ympäristöstä ihmisen toimien objektina, mahdollisesti uhkaavana voimana, tai kognitiivisena ja tuntevana toimijana, jolla on muutakin potentiaalia kuin olla ihmisten hyödynnettävänä.

Eri lukijat saattoivat samasta novellista keskustellessaan tuottaa hyvin erilaisia monimutkaisia toimijuusrakennelmia, ja eri novelleista käydyissä keskusteluissa ilmeni samankaltaisia monimutkaisia toimijuusrakennelmia. Toisin sanoen, novellin ja siitä keskusteltaessa esiin nousseiden monimutkaisten toimijuusrakennelmien välille ei rakentunut mitään yksiselitteistä suhdetta.

Haastatteluiden yhteydessä luetut novellit asettivat osallistujille haasteen kuvaamalla ei-inhimillistä luontoa mielellisinä tai ainakin kognitiivisia taitoja omaavina entiteetteinä. Osa lukijoista hyväksyi kutsun leikkiä esimerkiksi ajatuksella unelmoivasta puusta ja käytti näitä kognitiivisia toimijuusattribuutioita monimutkaisissa rakennelmissa, joissa ympäristö esimerkiksi oli kognitiivisessa ja/tai kokemuksellisessa suhteessa objektiiviteensa – tai sitten ei-inhimillinen ympäristön elementti ”kuvitteli” olevansa vapaampi kuin onkaan. Eräs mielenkiintoinen monimutkaisten toimijuuden alatyyppejä oli sellainen, jossa ympäristö kuvattiin kognitiivisine kykyineen kurkottamaan osin ihmisen käsityskapasiteetin tuolle puolen. Tämä on merkittävää, koska vaikka haastateltavat kertomuspuheen ulkopuolella toisinaan mainitsivatkin, ettei ihminen voi koskaan täysin ymmärtää esimerkiksi eläimen perspektiiviä tai ilmastonmuutosta, tämä ei-inhimillisen ympäristön perspektiivi jätettiin useimmiten tyhjäksi, vaille sisältöä. Novellista keskusteleminen vaikutti avaavan mahdollisuuden jollain tavalla artikuloida tuo ihmisen tavoittamattomiin jäävä ei-inhimillisen ympäristön toimijuus.

Tutkimus tuo esiin, että ei-inhimillisen ympäristön kuvaaminen kognitiivisena toimijana ei puhuttele kaikkia lukijoita. Useampi lukija osoitti suoraa kritiikkiä kertomuksiin niiltä osin, kuin niissä kuvattiin ei-inhimillistä ympäristöä kokevana, tuntevana ja myös kognitiivisesti jossain määrin kykenevänä. Heidän mielestään ei-inhimillisen ympäristön kuvaaminen kokevana ja ajattelevana oli epäuskottava tyylikeino tai päällekkävyä yritys vaikuttaa lukijaan. Sekä Valeryn että Laurin mielestä jäävuoren kuvaus heidän lukemassaan novellissa oli läpinäkyvä mutta tyngäksi jäänyt pyrkimys herättää lukijan tunteet. Joko novelli olisi pitänyt esittää lapsilukijoille tai sitä olisi pitänyt seurata asiapitoinen teksti, jolla on ”oikea” eli tieteellinen viesti. Timothy ja Kari positioivat novellin ihannelukijaryhmiksi ”puunhalaajat” ja ”ihmiset jotka puhuvat kukille”, mutta kutoivat silti kertomuksen ympäristöelementin kognitiiviset kyvyt osaksi monimutkaista toimijuusrakennelmaa. Kielteinen kokemus tekstistä ei siis välttämättä merkinnyt toimijuusattribuutioiden jäämistä ”yksinkertaisiksi”.

Edellä mainitut kriittiset äänet kietoutuivat osin palautteisiin, joissa kertomuksia arvosteltiin turhan läpinäkyviksi yrityksiksi vaikuttaa lukijaan.

Esimerkiksi Bea totesi lukemastaan ”Seekers and fools” -novellista:

Siinä tuntui olevan niin kovin alleviivattu viesti, että se tavallaan häiritsi. Sitä ei voinut lukea vain että ’oh, onpas kiva teksti’. Oli niin ilmeistä että kirjoittaja halusi sanoa jotain painokasta, että sitä tavallaan joutui astumaan tekstin ulkopuolelle.

Materiaalina käytettyjen novellien – ja siten tämän tutkimuksen – rajoituksiin kuuluukin niiden voimakas antropomorfisuus ja esimerkiksi satuperinteestä ammentava tapa rakentaa ei-inhimilliselle ympäristölle omia näkökulmia ja kokemuksia. Tietynlainen didaktiivisuus on ilmastofiktion genrelle tyypillistä (Lahtinen 2017), joskin tutkimuksessa käytetyt tekstit asettivat lukijalle poikkeuksellisen johdattelevan kutsun suhtautua ei-inhimilliseen ympäristöön toimijana ja ovatkin ymmärrettävissä jopa provokatiivisina tai manipulatiivisina. Kiinnostavaa onkin, etteivät kertomuksien haasteet liittyneet siihen, että ne keskittyvät ei-inhimillisen ympäristön näkökulmaan, eikä kertomuksia sinänsä koettu vaikeiksi, pikemminkin lapsenomaisiksi, epäuskottaviksi ja manipuloiviksi. On mahdollista, että vähemmän antropomorfiset ja aidommin kokeelliset kertomukset onnistuisivat paremmin kutsumaan esiin monisyisempiä ja vähemmän ihmiskeskeisiä ei-inhimillisiä toimijusrakennelmia. Empiirisen ekokritiikin tutkimuksen voikin nähdä lähestyvän epäluonnollisen narratologian kenttää ja kysymystä siitä, millaisia strategioita lukijat käyttävät ymmärtääkseen perinteisen narratiivin rajoja rikkovia kertomuksia (Alber 2009; Alber et al. 2010).

Ympäristötematiikkaan liittyvässä kirjallisuudentutkimuksessa on ollut tavallista korostaa sekä kertomusten että niiden lukijoissaan herättämän ajattelun monimutkaisuutta (esim. Caracciolo 2021; Caracciolo & Ulstein 2022; Hegg Lund 2020; Trexler & Johns-Putra 2011). Materiaalinen ekokritiikki on peräänkuuluttanut sellaisten kertomusten tärkeyttä, jotka laajentavat ympäristöllistä kuvittelukykyämme ja haastavat perinteisiä toimijuskäsityksiä esimerkiksi kyseenalaistamalla rajoja ”sisäisen itsen” ja ”ulkoisen maailman” välillä (Iovino & Oppermann 2012). Taustalla piilee oletus, että yksinkertainen ja lineaarinen ajattelu on yhteydessä ihmiskeskeisyyteen, jossa ei-inhimillinen ympäristö alennetaan passiiviseksi hyödyntämisen kohteeksi (Marchand 2018; Plumwood 2009). Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että kertomuksilla todellakin on mahdollisuuksia kutsua esiin ainakin kielellisellä tasolla monimutkaisia ei-inhimillisen ympäristön toimijusrakennelmia. Tässä tutkimuksessa löydetyt monimutkaiset toimijusrakennelmat olivat kuitenkin kaikki jossain määrin ihmiskeskeisiä, sillä ne ottivat usein lähtökohdakseen ihmisen, joka alistaa ympäristön ”omaa” toimijuutta tai ei havaitse sen piileviä toimijuuksia.

Tästä tutkimuksesta ei saatu viitteitä siitä, että juuri ei-inhimillisen ympäristön toimijuutta alleviivaavat ja ympäristöajatteluamme monimutkaistamaan pyrkivät kertomukset olisivat oikea työkalu ihmisten ympäristöajattelun muuttamiseksi ja aktiivisten ympäristötekojen motivoimiseksi. Selkeä vastaus tähän kysymykseen vaatisi toki erilaisen empiirisen tutkimusasetelman kuin tässä on käytetty. Tutkimus houkuttaa kysymään provokatiivisesti, tarvitsemmeko sittenkin vain suoraviivaisia kertomuksia ja yksinkertaista, selkeää ajattelua inspiroituksemme

ympäristötoimintaan. Kenties ilmastokriisin aikakaudella on tarve myös ekologisten ongelmien monimutkaisuutta selkeyttävälle kertomuksille, jotka avaavat lukijalleen yksinkertaisen ja toivoa tuovan näkökulman siihen, miten heidän omat ilmastotekonsa kutoutuvat osaksi suurempia kollektiivisia tekoja ja niiden konkreettisia vaikutuksia (ks. myös Toivonen 2022).

Tutkimuksen rajoituksiin kuuluu se, että ilman haastattelijan esittämiä kysymyksiä ja haastattelukontekstin tarjoamaa kutsua palata novelliin ja lukea sitä samalla kun jatkaa vastaamista kysymyksiin, osallistujien toimijusrakennelmat olisivat luultavasti jääneet yksinkertaisemmiksi. Kohdistetut kysymykset ei-inhimillisestä toimijuudesta rohkaisivat lukijaa palaamaan novelliin haastattelun aikana ja pohtimaan sitä syvällisemmin myös sellaisissa tapauksissa, kun hän ei varsinaisesti pitänyt kertomuksesta. Toisena rajoituksena on se, että käytetyt novellit olivat englanninkielisiä ja yksikään osallistujista ei ollut englannin äidinkielen puhuja. Lukijan itse suosimalla kielellä kirjoitetut tekstit olisivat kenties puhutelleet lukijan tunteita eri tavalla ja kutsuneet erilaisia, mahdollisesti rikkaampia toimijusrakennelmia. Tästä huolimatta vain kaksi osallistujaa – molemmat suomenkielisiä – kommentoi englanninkielisyyden häirinneen tekstiin uppoutumista. Tutkimuksen kolmas rajoitus on, että useimmat osallistujat käyttivät haastatteluissa äidinkieltänsä sijaan englantia ja vain muutamalla osallistujalla oli tilaisuus antaa haastattelunsa äidinkielellään eli suomeksi. Toisinaan tämä johti hiukan kömpelöihin tai vaikeatajuiisiin ilmauksiin, ja toisinaan vastauksista luultavasti kadotettiin nyansseja, jotka äidinkielisessä puheessa olisivat päässeet esiin. Suomen ja englannin kielen eroavaisuudet toimijuuden rakentamisen työkaluina jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle, mutta ansaitsevat tulla huomioiduksi myöhemmissä tutkimuksissa. On huomattava, että tässä tutkimuksessa yksityiskohtaiset kieliopilliset erot eivät vaikuttaneet toimijuuksien kategorisointiin, sillä samaan kategoriaan kuului aina sekä suomeksi että englanniksi rakennettuja toimijuuksia.

Tutkimuksen neljäntenä rajoituksena on aiemmin mainittu materiaalina käytettyjen novellien erityislaatu. Haastatteluissa luetut novellit eivät edusta ympäristökirjallisuuden valtavirtaa tai keskimääräistä otosta edes sellaisesta ympäristöfiktiosta, joka pyrkii nimenomaisesti alleviivamaan muiden kuin ihmisolentojen toimijuutta. Lisäksi näissä novelleissa käytettiin ihmiskertojaa välittämään ei-inhimillisen ympäristön kokemusmaailmaa, mikä ei ole suinkaan ongelmaton ratkaisu. Valppaat lukijat kyseenalaistivatkin kertojan näennäisen ongelmattoman pääsyn ei-inhimillisen ympäristön perspektiiviin.

Kertomuksen potentiaali houkutellessa esiin monimutkaisempaa ajattelua ihmisen ja ei-ihmisen toimijuuksista on erityisen kiinnostava työkalu ilmastokriisin nostamisessa haasteissa. Tarvitsemme tapoja tunnistaa ja tutkia ihmisen ja ei-inhimillisen ympäristön yhteenkietoutuneita tarpeita, keinoja valaista ihmisille heidän omien näkökulmiensa rajallisuutta, ja välineitä työstää ilmastomuutoksen nostattamia vaikeita ilmastotunteita (mm. Pihkala 2022). Haaste ei ole yksinkertainen. Tässä tutkimuksessa tehtiin aiempaa kirjallisuutta tukevia havaintoja siitä, kuinka kertomus työkaluna kääntyy helposti itseään vastaan esimerkiksi läpinäkyvän vai-

kuttamispyrkimyksen vuoksi (Dahlstrom 2014; Goodbody & Johns-Putra 2019). Tutkimuksen tulokset muistuttavat siitä, että pyrittäessä laajentamaan lukijoiden kuvauksia ei-inhimillisen ympäristön toimijuudesta kertomuksen keinoin on hyvä välttää suoraviivaisia oletuksia siitä, miten kertomukset luetaan ja niiden merkitystä rakennetaan.

Ekokriittisen projektin pyrkimyksenä on ollut tuottaa kulttuurinen muutos, johon sisältyy laajentunut ymmärrys kaiken elämän yhteenkietoutuneisuudesta, mutta esimerkiksi Clark (2015) on kritisoinut ilmastofiktioon ladattuja suuria odotuksia ja kysynyt, kuinka pitkälle muutos tiedossa ja kuvittelukyvyssä voi kantaa ympäristölle tuhoisien elämäntapojen muuttamisessa. Tämän artikkelin tarkoituksena ei ole ollut vetää yhtäläisyysmerkkejä kertomuspuheen ja sen välille, mitä ei-ihmiskeskeisten kertomusten lukeminen saattaisi toiminnan tasolla aiheuttaa. Empiirisen ekokritiikin kentällä olisikin hyvin tilaa tutkimukselle, jossa selvitetäisiin erilaisten kokeilevien, ihmiskeskeisyyttä horjuttamaan pyrkivien narratiivisten strategioiden ja niistä keskusteltaessa esiin nousevien toimijusrakennelmien yhteyttä ihmisten halukkuuteen toimia ympäristötietoisemmin. Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia myös lukijoiden reaktioita kertomuksiin, joissa kuvataan ei-inhimillisen ympäristön näkökulmaa pelkän mielellistämisen keinoin, esittämällä erilaisia eläimiä, prosesseja ja ympäristöelementtejä kognitiivisesti kykenevinä. Ei-inhimillisen ympäristön toimijuutta tarkastelevilla kertomuksilla ja niiden tutkimuksella on paikkansa kiihtyvän ekologisen tuhon maailmassa, jossa ihmisten on jatkuvasti uudelleenmääriteltävä ajatteluaan suhteessa ympäristöönsä.

*** Kiitokset:

Kiitän professori Marco Caraccioloa hyvästä yhteistyöstä samaan aineistoon perustuvan toisen artikkelin kirjoittamisessa. Kiitokset myös suostumuksen antamisesta analyysin jatkotyöstölle ja tämän artikkelin julkaisemiselle. Haluan kiittää myös Narrating the Mesh -projektin Gry Ulsteinia, Shannon Lambertia ja Kristin Ferebeeta antoisista keskusteluista, jotka auttoivat suuresti tämän artikkelin kirjoittamisessa.

LÄHTEET

- Alber, Jan 2009: "Impossible storyworlds—and what to do with them." *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies* 1:79–96.
- Alber, Jan, Stefan Iversen, Henrik Skov Nielsen, ja Brian Richardson 2010: "Unnatural narratives, unnatural narratology: Beyond mimetic models." *Narrative* 18(2): 113–136.
- Barad, Karen. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 801–831. <https://doi.org/10.1086/345321>
- Braidotti, Rosi 2019: *Posthuman knowledge* (Vol. 2). Cambridge: Polity Press.
- Caracciolo, Marco 2021: *Narrating the Mesh: Form and Story in the Anthropocene*. Lontoo: University of Virginia Press.
- Caracciolo, Marco & Gry Ulstein 2022: "The Weird and the Meta in Jeff VanderMeer's *Dead Astronauts*." *Configurations* 30.1:1–23.
- Clark, Timothy 2015: *Ecocriticism on the Edge. The Anthropocene as a Threshold Concept*. Lontoo: Bloomsbury.

- Dahlstrom, Michael F 2014: "Using Narratives and Storytelling to Communicate Science with Nonexpert Audiences." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111(4): 13614–20, <https://doi.org/10.1073/pnas.1320645111>.
- Davies, Bronwyn & Rom Harré 1990: "Positioning: The discursive production of selves." *Journal for the Theory of Social Behavior* 20: 43–63.
- Farrier, David 2019: *Anthropocene Poetics: Deep Time, Sacrifice Zones, and Extinction*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fludernik, Monika 1996: *Towards a "Natural" Narratology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203432501>.
- Goodbody, Axel & Adeline Johns-Putra 2019: Introduction Teoksessa Axel Goodbody ja Adeline Johns-Putra (toim.), *Cli-fi: A Companion* Oxford: Peter Lang, 1–17.
- Garrard, Greg 2004: *Ecocriticism*. Oxfordshire: Routledge.
- Haraway, Donna. (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373780>
- Harré, Rom 1993: *Social being*. Blackwell: Oxford.
- Hegglund, Jon 2020: "Unnatural Narratology and Weird Realism in Jeff VanderMeer's *Annihilation*." *Environment and Narrative: New Directions in Econarratology*, 27–44.
- Iovino, Serenella & Serpil Oppermann 2012: "Material ecocriticism: Materiality, agency, and models of narrativity." *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment* 3(1). <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2012.3.1.452>.
- James, Erin 2015: *The Storyworld Accord: Econarratology and Postcolonial Narratives*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Jolanki, Outi Hannele 2009: "Agency in talk about old age and health." *Journal of Aging Studies*, 23: 215–226.
- Kortekallio, Kaisa, Mariia Niskavaara, Hannah Ouramo, Juha Raipola, Tarja Salmela, Ate Tervonen & Sanna Karkulehto 2020: "Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi." *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 17(4).
- Kögler, Hans-Herbert 2010: "Recognition and the resurgence of intentional agency." *Inquiry* 53, 450–469.
- Lahtinen, Toni 2017: Tarina suuresta vedenpaisumuksesta: Risto Isomäen Sarasvatin hiekkaa ilmastofiktiona. Teoksessa Saija Isomaa & Toni Lahtinen (toim.), *Joutsen – Svanen erikoisjulkaisuja 2 Pakkovaltiosta ekodystopiaan: Kotimainen nykydystopia*, 73–87.
- Latour, Bruno 1996: "On actor-network theory: A few clarifications." *Soziale welt*: 369–381.
- Latour, Bruno 2011: "Network theory| networks, societies, spheres: Reflections of an actor-network theorist." *International journal of communication* 5:15.
- LeMenager, Stephanie 2017: *Climate Change and the Struggle for Genre*. Teoksessa Tobias Menely & Jesse Oak Taylor (toim.), *Anthropocene Reading. Literary History in Geologic Times* s. 220–238. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

- Małecki, Wojciech, Bogusław Pawłowski, & Piotr Sorokowski 2016: "Literary Fiction Influences Attitudes Toward Animal Welfare." *PLOS ONE* 12(2): e0172328. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172328>.
- Malpas, Imogen 2021: "Climate fiction is a vital tool for producing better planetary futures." *The Lancet Planetary Health* 5(1): e12-e13, [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30307-7](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30307-7).
- Marchand, Jeffrey Scott 2018: Non-Human Agency. Teoksessa Rosi Braidotti ja Maria Hlavajova (toim.), *Posthuman Glossary*, Lontoo: Bloomsbury, 292–295.
- Nikander, Pirjo 2008: Constructionism and discourse analysis. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.), *Handbook of constructionist research*, New York: Guilford Press, 413–428.
- Nikoleris, Alexandra, Johannes Stripple & Paul Tenngart 2017: "Narrating climate futures: shared socioeconomic pathways and literary fiction." *Climatic Change*, 143(3): 307–319. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-2020-2>
- Palinkas, Lawrence A., Sarah M. Horwitz, Carla A. Green, Jennifer P. Wisdom, Naihua Duan, & Kimberly Hoagwood 2015: "Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research." *Administration and policy in mental health and mental health services research* 42(5): 533–544.
- Plumwood, Val 2009: "Nature in the Active Voice." *Australian Humanities Review*, 46. <http://australianhumanitiesreview.org/2009/05/01/nature-in-the-active-voice/>.
- Pihkala, Panu 2022: "Toward a Taxonomy of Climate Emotions." *Frontiers in Climate*, 3. <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>.
- Pope, Rob 1998: *The English studies book: An introduction to language, literature and culture*. Lontoo: Routledge.
- Potter, Jonathan & Alexa Hepburn 2008: Discursive constructionism. *Handbook of constructionist research*, New York: Guilford Press, 275–293.
- Pynnönen, Anu 2013: Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379.
- Pälli, Pekka & Ella Lillqvist 2020: Diskurssianalyysi. *Kielentutkimuksen menetelmiä II*.
- Schneider-Mayerson, Matthew 2018: "The influence of climate fiction: an empirical survey of readers." *Environmental Humanities* 10(2): 473–500. <https://doi.org/10.1215/22011919-7156848>.
- Schneider-Mayerson, Matthew, Abel Gustafson, Anthony Leiserowitz, Matthew H. Goldberg, Seth A. Rosenthal & Matthew Ballew 2020: "Environmental literature as persuasion: an experimental test of the effects of reading climate fiction." *Environmental Communication*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/17524032.2020.1814377>.
- Simula, Mikko 2012: Luonnossa liikkumisen kulttuuriset representaatiot: diskurssianalyysi suomalaisten luonnossa liikkumista käsittelevistä haastatteluista." *Studies in sport, physical education and health* 182. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Toivonen, Heidi 2022: "Themes of climate change agency: a qualitative study on how people construct agency in relation to climate change." *Humanities and Social Sciences Communications* 9(1):1-11. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01111-w>
- Toivonen, Heidi ja Marco Caracciolo 2022: "Storytalk and Complex Constructions of Nonhuman Agency: An Interview-Based Investigation". *Narrative Inquiry*. <https://doi.org/10.1075/ni.21062.toi>
- Toivonen, Heidi 2019: Constructions of agency and nonagency in psychotherapy: The 10 discursive tools model. JYU dissertations 141. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Trappes-Lomax, Hugh 2004: Discourse Analysis. Teoksessa Alan Davies ja Catherine Elder, (toim.), *The Handbook of Applied Linguistics*, Malden: Blackwell Publishing, 133–164.
- Trexler, Adam ja Adeline Johns-Putra 2011: "Climate change in literature and literary criticism." *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 2.2: 185–200.
- Ussher, Jane M. & Janette Perz 2014: "Discourse analysis." *Qualitative research in clinical and health psychology*, 226–237.
- Weik von Mossner, Alexa 2019: Franny Armstrong's *The Age of Stupid* (2009). Teoksessa Axel Goodbody ja Adeline Johns-Putra (toim.), *Cli-fi: A Companion*, Oxford: Peter Lang, 123–129.
- Weik von Mossner, Alexa 2017: *Affective ecologies*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Yamamoto, Mutsumi 2006: *Agency and impersonality: Their linguistic and cultural manifestations*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.78>

Kirjoittaja

Toivonen, Heidi, PsT, apulaisprofessori, Twenten yliopisto

Liite I

Haastatteluissa käytetyt kertomukset, kirjoittaja Aurora Ala-Hakula

The Giving Tree

I walk around a vegetable market in the Kievan heat, make my way to a bakery and from there on to an ice cream parlour in the shade of hundreds of horse chestnuts. As I scour for delicacies, a verdant roof of treetops of trees more than ten meters wide arches over me. It is the most beautiful time of the year, when the white, columnar flowers of horse chestnut embellish the city and their honey scent spreads everywhere.

I head to a park with even more of these wonderful trees than there are by the street. One tree in particular is especially popular, since it's the oldest and provides the best shade from the sun. As people enjoy a lick of their ice cream in the shadow of the old tree, they hardly fathom that the legendary flora arching over them is an endangered species growing predominantly both domestically and cared for by people.

The old horse chestnut, on the other hand, can only live in the park as a beautiful, decorative tree and as a parkgoers' sunshade. It is an involuntary prisoner of its species-specific traits and can only thrive in a suitable environment. In actuality, all the while living in the park, the tree is waiting for a chance to go wild once more and spread according to its own will.

The tree is dreaming of a life in which its seeds could live among grass stalks in the untouched, open nature. It dreams of an environment, in which the human species does not restrict the living space of flora and fauna with such a massive impact. Could you have believed this about the horse chestnut of the park?

Seekers and Fools

A plethora of paths surround Mt. Fuji, laying bare how time and time again people went on a pilgrimage in search of sacred experiences. People pursue the snow-white mountain peak. They wander towards it feeling like small, poor creatures torn to pieces by hardships regarding money, work, and relationships. The weight of everyday worries falls off of their shoulders as they progress step by step further down the path. With each step, they find their way closer to independence and freedom.

People wander higher and higher up the smooth and hard stone paths. The higher they get, the more often snow falls down from the sky. Snow permeates through the thin fabric of the hiking cloak and touches the neck and the chest with a cold embrace. Simultaneously, the erratic behaviour of other people feels bothersome and the challenges posed by work exhaust them. Nature in particular seems overpowering and unpredictable since it rules over people's lives and prevents emancipation.

People wander towards the top of the mountain. They absorb the inner freedom of hermits living in the caves of Mt. Fuji. To them, nature feels lifeless and everlasting and they want the serenity of the mountain top within them. They want to become one with the wind, snow, and stone. They do not want to be torn by their own desires and sentiment. They want to be eternal and sacred like Fuji.

People do not look around them. They do not notice the other wayfarers beside them. They do not notice the marks left by other people, the channels honed onto the mountain surface. Due to their individuality, they cannot comprise their activity on the hike as a species. People do not note that they are no longer one with the wind, snow, and stone. Instead, they have become a force of nature altering wind, snow, and stone.

Icebergs

Icebergs are the freest beings in the world. No external restraint binds their movement or composition. They move solely by the force of the winds of the world. They flow onwards in the glacial night of the arctic and carry the souls of countless sea animals and the sailors of sunken fleets within them.

Icebergs resemble cathedrals, although no proponent of any religion of the human race has built or altered them. They are born solely of their own volition and the mystique of the eternal winter created by nature. Wild and ferocious, icebergs break free from the ancient polar glaciers of the Earth that maintain the climate and habitat familiar to us.

The icebergs of the North Pole do as they will! They drift across the sea without expecting the adoration of anyone. Oh how tall they are! How they twinkle in the radars of ships! How unpredictable they are for humans!

There is nothing more saddening than a dying iceberg. It can feel its shiny and radiant highness melting degree by degree into the shivery sea. The iceberg exerts itself as sunlight hits it, but no other option remains but to release dangerous gas into the air and reveal history's great mysteries to humans by means of fossils.

No, there is something even more saddening! The saddest thing of all is the death of ancient polar glaciers. They do not want to alter their ancient form, which frees the gods of destruction and chaos from within. From the perspective of human lifetime, the melting of polar glaciers causes a chaotic silence and darkness lasting millennia, even millions of years. Could we switch on the ship radar and prevent this change from happening?

Liite 2

Haastatteluprotokolla**I. Orientaatio -näkemykset ympäristöaiheista**

- I.1. Kuvaisitko poliittisia näkemyksiäsi?
- I.2. Kuvaisitko näkemyksiäsi ympäristöongelmista?
- I.3. Mitä ilmastonmuutos tarkoittaa sinulle?

((tekstin lukeminen näytöltä samanaikaisesti haastattelijan kanssa))

2. Lukukokemus

- 2.1. Millainen kokemus oli tämän kertomuksen lukeminen?
- 2.2. Kertoisitko vähän siitä miten luit tekstin: luitko sen objektiivisella tavalla, hiukan etäämpää, vai menitkö tekstin sisään ottamaan kertojan/ei-inhimillisen ympäristön elementin [muokkaa sen mukaan mikä teksti kyseessä] näkökulman?

3. Toimijuus**3a) Toimijuus kertomuksessa ja suhteessa siihen**

- 3.1. Millaista oli kuvitella [mainitse kertomuksen ympäristöfokalisoija eli puu, jäävuori tai vuoristo] lukemassasi kertomuksessa?
- 3.2. Millainen toimija tämä [mainitse kertomuksen ympäristöfokalisoija] oli lukemassasi kertomuksessa, toisin sanoen, mitä se pystyi tekemään?
- 3.3. Millaisia toimijoita ihmiset olivat lukemassasi kertomuksessa, eli mitä he kykenivät tekemään?
- 3.4. Saiko tämä kertomus kiinni jotakin suhteesta ihmisen ja ei-inhimillisen ympäristön välillä?

Nyt siirrymme pois tästä kertomuksesta ja kyselen sinulta enemmän yleisesti ajatuksistasi ympäristön suhteen.

3b) Toimijuus suhteessa ympäristöön yleensä ja ilmastonmuutokseen

- 3.5. Miten kuvaisit suhdettasi eläimiin?
- 3.6. Miten kuvaisit suhdettasi rakentamattomaan ympäristöön?
- 3.7. Kuvaisitko merkityksellisen kohtaamisen joka sinulla on ollut joko eläimen tai ympäristön/luonnon kanssa?
- 3.8. Millainen toimija ympäristö on, eli mitä se pystyy tekemään?
- 3.9. Miten kuvaisit ilmastonmuutosta toimijana, eli mitä se pystyy tekemään?
- 3.10. Mikä on ihmisten rooli ilmastonmuutoksessa?
- 3.11. Miten näet omat mahdollisuutesi toimia suhteessa ilmastonmuutokseen?
- 3.12. Luuletko että aiemmin lukemallasi kertomuksella voisi olla vaikutusta siihen mitä ajattelet tai teet suhteessa ilmastonmuutokseen?
→ Jos ei, niin → Muuttaisitko kertomuksessa jotakin lisätäksesi sen vaikutusta?
- 3.13. Luuletko että kaunokirjallisuudella yleensä voisi olla vaikutusta siihen kuinka ihmiset ajattelevat ja toimivat suhteessa ilmastonmuutokseen?

ARVOSTELUT RECENSIONER

TOMMI DUNDERLIN

Maailmanlopun poetiikka nykykirjallisuudessa

Mikko Mäntyniemi 2021: Poetics of the End: Time, Space and Vision in Contemporary Apocalyptic Narratives. Tampere University Dissertations 530. Tampere: Tampere University. 267 s.

KENT. Ah, tääkö kaiken loppu?

EDGAR. Sen kauhun kuva?

ALBANY. Häviö ja hukka?

(William Shakespeare, *Kuningas Lear*, suom. Yrjö Jylhä, 1956)

Viimeistään kuluvan vuosikymmenen tapahtumat ovat saattaneet Suomessakin herättää monet ajattelemaan, miten maailma on hämmästyttävän suurien kriisien äärellä. Kuinka kauan ihmiskunta kestää? Onko tämä lopun alkua? Kirjallisuudentutkija Frank Kermode (1919–2010) toisaalta argumentoi jo vuonna 1967 julkaistussa teoksessaan *The Sense of an Ending*, että lähestyvän lopun kuvittelemisen on ollut ihmisille tyypillinen tapa hahmottaa todellisuutta läpi historian. Apokalypsi kiehtoo, sillä se jäsentää aikaa.

Ajan jäsentäminen on keskiössä Mikko Mäntyniemen tuoreessa monografiaväitöskirjassa, jossa tutkija tarkastelee paitsi ajan myös tilan ja näyn (”vision”) rakenteita ja representaatioita 2000-luvun englanninkielisessä apokalyptisessa kertomakirjallisuudessa. Miten aikaa kuvataan lajityypin kertomuksissa? Millainen on puolestaan apokalyptinen tila? Millaisen kuvan maailmasta kertomukset välittävät lukijalle? *Poetics of the End: Time, space and vision in contemporary apocalyptic narratives* osoittaa vankkaa perehtyneisyyttä sekä lajityypin teoksiin että kirjallisuudentutkimuksen ja filosofian käsitteistöihin, joiden avulla teoksia analysoidaan. Käsitteistössä painottuu narratologia eli kertomusteoria sekä ranskalaisfilosofi Gilles Deleuzen (1925–1995) ajattelu. Menetelmällisesti väitöskirja edustaa tieteenalan perinteistä hermeneuttista tulkintaa, jossa lähilukemisella on keskeinen sija.

Tarkasteltaviin ydinteoksiin kuuluvat James Van Peltin *Summer of the Apocalypse* (2006), Claire Vaye Watkinsin *Gold Fame Citrus* (2015) sekä Emily St. John Mandelin *Station Eleven* (2014). Van Peltin ja Watkinsin romaanit edustavat vähemmän tunnettua ja tutkittua apokalyptista kau-

nokirjallisuutta; St. John Mandelin romaani on puolestaan poikanut jo paljon keskustelua myös tieteen ulkopuolella. Sitä on vauhdittanut koronapandemia, joka aiheena tangeeraa hyvin läheisesti romaanissa kuvatus pandemian kanssa, sekä HBO Maxilla taannoin nähty minisarja-adaptaatio.

Pääteosten ohella Mäntyniemi hyödyntää tarpeen tullen laajaa tuntemustaan muista apokalyptisista kertomuksista 1800-luvulta uudelle vuosituhannelle saakka. Taustakorpuksen vanhempaa kerrosta edustavat muun muassa Mary Shelley'n *The Last Man* (1826) ja H. G. Wellsin *The War of the Worlds* (1898). Uudemmasta kaunokirjallisuudesta useampia viittauksia saavat esimerkiksi Stephen Kingin *The Stand* (1978), joka tavataan Van Peltin romaanin tarinamaailmassakin, J. G. Ballardin *The Drowned World* (1992) sekä Margaret Atwoodin *Oryx and Crake* (2003). Nämä ja muut taustateokset – unohtamatta tietenkään Uuden testamentin Ilmestyskirjaa – muodostavat ajoittaisen vertailukohdan Van Peltin, Watkinsin ja St. John Mandelin romaaneille, jolloin niiden erityispiirteet tulevat paremmin esille.

Ensimmäiseksi käsitellään ajan ilmentymiä Van Peltin romaanin kautta. Väitöskirjan yksi olennaisimmista argumenteista liittyy ajallisuuteen, joten aiheeseen paneutuvat käsittelyluvut ovat luonnollisesti kärjessä. Mäntyniemi näkee, ettei apokalypsi ole yksittäinen rajattavissa oleva mullistava tapahtuma, jonka jälkeiseen aikaan moni niin sanottu jälkiapokalyptinen (*post-apocalyptic*) fiktio sijoittuu, vaan apokalyptinen kertomus pitää sisällään sekä menneisyyden että tulevaisuuden, ja niinpä jälkiapokalyptinen fiktio on tarkemmin ilmaistuna apokalyptista fiktiota (s. 42). Jokin suunnaton katastrofi kuitenkin aina tapahtuu lajityypin kertomuksissa, ja mikäli tästä erottelusta halutaan puhua, Mäntyniemi suosii käsitteitä ”katastrofia edeltävä”, *pre-catastrophic*, ja ”katastrofinjälkeinen”, *post-catastrophic* (s. 42–43). Apokalypsi sen sijaan kulkee mukana kerronnan alusta loppuun.

Summer of the Apocalypse -romaanin kerrontatasoja valotetaan hyödyntämällä muun muassa venäläisen formalismin klassista mutta edelleen pätevää *fabula*- ja *sjuzhet* -erottelua eli tarina-aineksen kronologisen järjestyksen ja sen kerronnallisen muovauksen kriittistä eroa. Käsittelylukujen suurin teoreettinen anti löytyy kuitenkin Mäntyniemen tavasta soveltaa Deleuzen laskoksen (ransk. *pli*, engl. *fold*) käsitettä apokalyptisen kerronnan ratkaisuihin – siitäkin huolimatta, että Deleuzen ajattelu on hitaasti avautuvaa. Laskos auttaa hahmottamaan apokalyptisten kertomusten ajallista kerrostuneisuutta.

Laskostakin kiinnostavampana pidän Deleuzen tilallisen jäsentelyn konsepteja, joita Mäntyniemi hyödyntää seuraavissa käsittelyluvuissaan tarkastellessaan Watkinsin romaania *Gold Fame Citrus*. Tarinamaailman dyynimeri voidaan Mäntyniemen mukaan nähdä deleuzelaisen sileän (ransk. *lisse*, engl. *smooth*) ja uurteisen (ransk. *strié*, engl. *striated*) tilan yhdistelmänä, ja tällä päätelmällä Mäntyniemi ansiokkaasti välttää binäärisen luokittelun sudenkuoppia (s. 183–184). Termeillä viitataan liikkumisen muotoihin tilassa: sileä tila mahdollistaa vapaan ja luovan liikkeen siinä missä uurteinen tila on kontrolloitu ja siellä liikutaan rajatusti pisteestä A pisteeseen B. Dyynimeren tulkitseminen sileän ja uurteisen tilan yhdistelmänä resonoi väitöskirjan ajallisen analyysin kanssa, sillä molemmissa

tulkinnoissa vältetään rajuja kahtiajakoja. Muita hyödyllisiä käsitteitä, joita Mäntyniemi käyttää tilallisessa analyysissään, ovat esimerkiksi Jacques Derridan (1930–2004) ajatteluun pohjautuva hauntologia, jolla viitataan menneiden ja tulevien ilmiöiden tai asioiden kummitteluun nykyhetkessä, sekä Walter Benjaminin (1892–1940) ajatteluun usein yhdistetty fantasmagoria, joka puolestaan merkitsee yliluonnollisen todellisuustason havainnointia luonnollisessa tilassa. Erikoiselta vaikuttavat käsitteet taipuvat kohdeteosten tutkimiseen mainiosti, sillä apokalyptiset kertomukset liikkuvat alituisesti luonnollisen ja yliluonnollisen rajamailla.

St. John Mandelin romaanin käsittelyssä Mäntyniemi paneutuu etenkin apokalyptisten kertomusten tutkimusperinteeseen ja tarkastelee *Station Elevenin* tarjoamaa kuvaa tai näkyä maailmasta. Enemmän tapaus-tutkimuksen tyyllisen luvun teoria-anti on vähemmän narratologinen ja filosofinen, mutta sen kontribuutio lajityypin tutkimukselle on ilmeinen. Luvussa käsitellään lukuisia romaanin piirteitä kuten intertekstuaalisia viittauksia, joista etenkin William Shakespearen näytelmät ovat tärkeitä kertomukselle. *Kuningas Lear* on olennainen interteksti romaanissa, ja sen analyysissä olisi kenties vielä voinut käsitellä näytelmän tulkintatraditiota, sillä nykyään sitä usein esitetään becketttiläisittäin apokalyptisessa hengessä. Romaanissa myös siteerataan Titania-keijukaiskuningattaren luonnonmullistuksia käsittelevää puhetta *Kesäyön unelmasta*, ja se olisi ollut herkullinen lisä Mäntyniemen analyysissä, mutta tila on ymmärrettävästi rajallinen eikä intertekstuaalisuus ole väitöskirjan ydinaiheita.

Poetics of the End paitsi rikastuttaa kotimaassa tehtävää kirjallisuudentutkimusta myös herättäneen huomiota kansainvälisesti. Angloamerikkalaisilla teosvalinnoilla onkin kenties helpompi saada näkyvyyttä tiedeyhteisössä, ja tutkimuksen aihe, maailmanlopun representaatiot, puhuttelee näinä aikoina meistä monia. Ajankohtaisuudestaan huolimatta väitöskirja ei ole lyhytkantoinen, minkä takaa maailmanlopun narratiivien nivominen historiaan aina Ilmestyskirjaan saakka. Analyysi on tasokasta, siinä uskalletaan argumentoida aiempaa tutkimusta vastaan (ks. esim. s. 77, 187, 238–239), ja tutkimuskysymyksiin löydetään vastauksia, jotka eivät ole yksinkertaistuksia. Onkin toivottavaa, että Mäntyniemen tutkimus vielä jonain päivänä tiivistyy julkaisuksi kansainvälisen kustantajan kautta.

Kirjoittaja

Tommi Dunderlin, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto,
tommi.dunderlin@helsinki.fi

MIRJAMI MYKKÄNEN

Spekulatiivinen mimesis uutena yhteytenä maailmaan

Elise Kraatila 2021: The Crisis of Representation and Speculative Mimesis: Rethinking Relations between Fiction and Reality with 21st-century Fantasy Storytelling. Tampere University dissertations 496. Tampere: Tampere University. 342 s.

Elise Kraatila tutkii väitöskirjassaan *The Crisis of Representation and Speculative Mimesis: Rethinking Relations between Fiction and Reality with 21st-century Fantasy Storytelling* (2021) tapoja, joilla nykyfantasia kuroo uudelleen yhteyksiä fiktion ja todellisuuden välille. Kunnianhimoisen väitöksen keskeinen hypoteesi on, että nykyfantasiafiktion taipumus spekulatiiviseen mimesikseen tekee siitä monin tavoin sopivan tarinankerronnan muodon representaation kriisin lievittämiseen ja postmodernin ylittämiseen. Analysoimalla Joe Abercrombien, Lev Grossmanin, Kazuo Ishiguron ja N. K. Jemisinin 2000-luvun fantasiaromaaneja Kraatila esittää, että nykyfantasia on oivallista aineistoa tutkia, kuinka nykyfiktio voi uudelleen määritellä mimesiksen.

Representaation kriisi tarkoittaa postmodernistiselle taidekäsitykselle keskeistä yleistä epäluuloa sitä kohtaan, että objektiivista todellisuutta voisi jäljentää kirjallisuudessa. Vaikka postmodernismin katsotaan olevan väistymässä tai tulleen jo ohitetuksi, Kraatilan mukaan representaation kriisi on jopa kiihtymässä. Tutkimus rinnastaa representaation kriisin niin sanotun *totuuden jälkeisen ajan* käsitteen popularisoitumiseen läntisessä kulttuurissa. Postmodernistisen käsityksen todellisuuden loputtomasta relatiivisuudesta ja narratiivien voimasta voikin nähdä kirjaimellistuvan totuuden jälkeisen ajan diskurssissa, vaikka muutoin ilmiö häilyy tutkimuksessa melko irrallisena. Kraatilan mukaan kirjallisuus kaipaakin kiihtyvän ilmastokriisin kaudella jälleen yhteyden saamista elettyyn maailmaan edes jossain muodossa, vaikka auerbachilainen, todellisuuden imitaatioon perustuva mimesis tunnustetaankin menetetyksi. Kraatila esittää hypoteesin, että fantasiafiktion suosiolla ja representaation kriisillä on mahdollisesti yhteys, ja motivoi siten korpuksensa. Tutkija korostaa, että fantasian populariteetin ja postmodernin representaation epäilyn korrelaatio on hänen tutkimuksessaan kutsu ajatusleikkiin, spekulatioon (s. 20). Spekulaatio ja ajatuskokeet ovatkin tutkimuksen keskeiset lääkkeet fiktion sisäisen ja ulkoisen maailman välille revenneen kuilun ylittämiseksi.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa Kraatila hahmottaa, kuinka postmodernismi ja moderni fantasia ovat kehittyneet aikalaisilmiöinä 1960-luvun Tolkien-buumista lähtien. Brian McHalen teoretisointeihin nojaten tutkimus keskusteluttaa hedelmällisesti keskenään fantasiaa ja postmodernismia etenkin suhteessa maailmojen luomiseen: molemmat jakavat kiinnostuksen siihen, kuinka maailmasta luodaan versioita, ja siten kyseenalaistavat ontologiset hierarkiat todellisuuden ja fiktion välillä. Molemmat myös etualaistavat maailmojenrakennuksen luovana toimintana sekä tematisoivat tarinankerronnan ja näyttäytyvät siten avoimen

keinotekoisina. Postmodernismi keskittyy dekonstruoimaan fiktiivisten maailmojen rakennuksen keinoja ja kommentoi kyvyttömyyttään todellisuuden esittämiseen, kun taas fantasia ohittaa koko ulkoisen todellisuuden ja keskittyy maailmojen luomiseen.

Tutkimuksen toinen osa pureutuu Abercrombien, Grossmanin, Ishiguron ja Jemisinin fantasiaromaaneissa hahmottuvaan todellisuussuhteeseen. Teoksia analysoimalla väitös esittää, että fantasiakirjallisuuden traditiosta hahmottuu erityinen tapa reagoida todellisuuteen. Tätä avoimen keinotekoista mutta mielikuvitukselliseen ajatusleikkiin kutsuvaa todellisuussuhdetta Kraatila nimittää spekulatiiviseksi mimesikseksi. Tutkimalla kohdeteostensa spekulatiivista poetiikkaa väitöskirja muotoilee uutta, pragmaattista käyttöä mimesikselle. Tutkimuksessa mimesis ymmärretään laajasti fiktion ja todellisuuden väliseksi suhteeksi, johon liittyy aina sekä maailman luomisen että maailman heijastamisen aspekteja.

Tätä mimesiskäsitystä Kraatila rikastaa Paul Ricoeurin muotoilulla mimesiksestä hermeneuttisena prosessina, jossa lukijan maailmasta saama tieto vuotaa tämän tulkintaan fiktiosta ja toisin päin. Väitös käyttää Ricoeurin termien *mimesis₁*, *mimesis₂* ja *mimesis₃* sijaan kuvaavampia prefiguraation, konfiguraation ja refiguraation käsitteitä havainnollistamaan mimesiksen vaiheita, ja juuri konfiguraatio nousee keskeiseksi käsitteeksi tutkimuksessa. Yksinkertaistettuna prefiguraatio tarkoittaa lukijan tulkintaan mukanaan tuoma ennakkotietoa ja odotuksia, konfiguraatio teoksen maailman kokoonpanoa juonineen, hahmoineen ja maailmoineen ja refiguraatio narratiivin palauttamista maailmaan, tulkinnallista lopputulosta ja ymmärrystä. Tutkimus lähtee siitä, että fantasia etualaistaa mimesiksen luovan puolen eli fiktiivisen maailman konfiguraation luodessaan julkean fiktiivisiä, pikkutarkkoja todellisuuksia. Kun maailmanrakennus etualaistetaan, fiktio asettaa näkyville ontologisen konstruktioaluonteensa ja kutsuu spekuloiimaan, ”mitä jos” todellinen maailma toimisi näin. Siten spekulatiivinen poetiikka kannustaa toteuttamaan ajatuskokeita, tutkimaan maailmaa tarinan kautta, ei toisin päin. Yksinkertaisimmillaan tutkimus tiivistää spekulatiivisen mimesiksen kokeelliselle ajattelulle perustuvaksi suhteeksi todellisuuteen.

Spekulatiiviselle mimesikselle rakentuvat fantasiaromaanit kutsuvat tulkitsemaan maailmojaan suhteessa lukijan elämään todellisuuteen, käyttämään fiktiossa rakennetun maailman malleja teorioina todellisuudesta tai sen mahdollisista versioista. Vaikka teoksia voi lukea vain todellisuudesta irrallisina, usein varsin immersiiivisinä tarinamaailmoina, voi lukija valita niin sanotun *spekulatiivisen lukustrategian*, jonka nykyfantasian spekulatiivinen poetiikka Kraatilan mukaan mahdollistaa, kutsuu ja palkitsee. Lukeakseen spekulatiivisesti lukijan tulee priorisoida maailmanmallinnusta ja reflektointia, ja tutkimuksen mukaan juuri nykyfantasian maailmojen ontologinen painotus kehottaa tulkitsemaan tarinamaailmoja itsessään temaattisesti merkittävänä. Spekulatiivinen lukustrategia rakentuu ajatusharjoitteille: Fiktiivisten mutta koherenttien tarinamaailmojen avulla on mahdollista harjoitella globaalin perspektiivin omaksumista sekä tunnistaa todellisuuttamme muokkaavia narratiiveja. Lisäksi spekulatiiviselle lukemiselle on keskeistä ajattelun joustavuus eli lukijan kyky ottaa

fantasiamaailma vastaan sen omilla ehdoilla tietoisesti naiivisti. Kraatila on Suzanne Keenin tapaan skeptinen sen suhteen, että kirjallisuudesta saadut affektiiviset kokemukset olisi helppo siirtää todellisuuden tarkasteluun, saati ajaa lukijan toimintaan, mutta fantasian kutsuman globaalien perspektiivien omaksuminen voi olla eettisen ajattelun harjoittelua, joka ylittää yksilön perspektiivin ja relativismin. Esimerkiksi Jemisinin *Broken Earthin* ajatusleikki antropomorfisesta elävästä planeetasta ja ihmisen siihen kohdistamasta julmuudesta voi tarjota uuden, laajemman näkökulman ei-inhimilliseen luontoon myös fiktion ulkopuolella.

Tutkimus spekuloi, että nykyfantasia ilmentää osaltaan suurten kertomusten paluuta. Fantasiamaailmojen järjestäminen suurten tarinoiden varaan mahdollistaa niiden käsittelyn postmodernistisen skeptisyyden ulottumattomissa. Kyse on spekulatiivisista metanarratiiveista, joiden ei enää esitetäkään olevan perimmäisiä totuuksia muualla kuin fiktion maailmassa. Näin fiktion maailmasta itsestään tulee kommunikatiivinen väline, jolla voidaan tutkia suurta kertomusta kirjaimellistettuna tarinamaailman logiikkana ja siten analysoida turvallisessa tilassa sitä tapaa, jolla suuret kertomukset muokkaavat käsitystämme ulkopuolisesta maailmasta.

Tutkimus päättyy esittämään, että fantasian spekulatiivisen mimesiksen tietoisesti naiivi totuuden tavoittelu vapauttaa kirjallisuuden postmodernistisesta kyynisyydestä ja kytkee sen metamodernismiksiin kutsuttuun uuteen kulttuuriseen tunnerakenteeseen. Metamodernismin määrittelyn Kraatila lainaa Timotheus Vermeulenin ja Robin van den Akkerin tunnetusta artikkelista ”Notes on Metamodernism” (2010), joka muotoilee metamodernistisen tunnerakenteen heilunnaksi modernin sitoutumisen ja postmodernin ironian välillä. Metamodernismi siis kurottaa maailmaan ja totuuksiin etsinnän itsensä vuoksi, vaikkei uskoa sen tavoittamiseen enää olekaan. Fantasiamaailmojen spekulatiivisen poetiikan kutsuman ajatusleikkeihin heittäytymisen ja fiktion sisä- ja ulkopuolisen maailman jännitteisen kommunikaation Kraatila rinnastaa tähän metamodernistiseen heiluntaan.

Suuria kysymyksiä pyörittelevä tutkimus on teoreettisesti täyteen pakattu, ja Kraatila kuljettaa mukana teorioita Jean-François Lyotardin postmodernismimuotoiluista tuoreeseen kotimaiseen kertomuksen-tutkimukseen. Kraatilan tutkimuksen keskeisin anti on ennen kaikkea sen pragmaattinen ote mimesiksen uusiin käyttömahdollisuuksiin eli spekulatiivisen lukustrategian teoretisointi. Kraatila osoittaa romaanianalyseissään, kuinka fantasiafiktiota on mahdollista käyttää instrumenttina paremman maailman luomiseen. Suurten aiheiden, kuten ihmisen hybriksien ja ilmastotuhon käsittely fantasiamaailmoissa turvaa ne lyttäviltä totuusvaatimuksilta ja kyyniseltä skeptisyydeltä. Näin narratiivi selviää ehjin nahoin, ja spekulatiivisen lukustrategian omaksunut lukija voi halutessaan soveltaa sitä todellisen maailman merkityksellistämisen kriittiseen tarkasteluun. Mimesiksen uudelleenmuotoilu ja postmodernismin yli kurottaminen ovat paljon yhdelle tutkimukselle, mutta Kraatilan ilahduttavan pragmaattinen lähestymistapa kuroo monet langanpäät yhteen onnistuneeksi kokonaisuudeksi, josta päällimmäisenä mieleen jää toiveik-

kuus ja uudelleen herätetty usko kirjallisuuden voimaan. Spekulaatiivisen mimesiksen teoretisointi ja ansiokas soveltaminen todentavat käsitteen käyttökelpoisuuden analyysityökaluna, ja olisikin hienoa nähdä Kraatilan jatkavan työtään sen parissa, hahmottaen edelleen mimesistä postmodernismin jälkeen.

Kirjoittaja

*Mirjami Mykkänen, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto,
mirjami.mykkanen@helsinki.fi*

LAURA PIIPPO

Pimeä tie, pitkä matka kotiin: tilan tutkimusta Maarit Verrosen tuotannosta

Sarianna Kankkunen 2021: Harassing Habitats: Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, A Study on Maarit Verronen. Helsinki: University of Helsinki. 221 s.

Maarit Verrosen esikoisnovellikokoelman *Älä maksa lautturille* (1992) julkaisusta tulee tänä vuonna kuluneeksi 30 vuotta. Kirjailijan mittavaa tuotantoa kokoaa varsin sopivaan aikaan ilmestynyt Sarianna Kankkusen kotimaisen kirjallisuuden monografiamuotoinen väitöskirja *Harassing Habitats : Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, A Study on Maarit Verronen* (2021), joka on samalla ensimmäinen Verrosen tuotantoa käsittelevä väitöskirjatasoinen tutkimus. Aiemmin Verrosen teoksia on kirjallisuuden opinnäytetöissä tarkasteltu esimerkiksi sankarinarratiivien, sukupuolen problematiikan, lajien ja paikkojen näkökulmista. Kuten Kankkusen väitöskirjan liitteenä olevasta opinnäytetöiden listasta käy ilmi, oli Verrosen tuotanto suosittu maisterintutkielmien aihe erityisesti 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tässä voidaan nähdä myös selvä yhteys laajempaan spekulatiivisen fiktion suosion nousuun ja valtavirtaistamiseen suomalaisessa kirjallisuudessa 1990-luvulta alkaen, mistä Kankkusen mukaan voidaan kiittää osin juuri Maarit Verrosta. Verronen on usein nimetty ulkopuolisten yksinäisten ja matkaajien kuvaajaksi. Kankkusen väitöskirja avaa lukijalle, miten nämä määreet ja kokemukselliset positiot syntyvät tekstissä suhteessa ympäröivään elettyyn ja jaettuun tilaan, joka on aina lähtökohtaisesti sekä sosiaalinen, materiaallinen, konkreettinen että abstrakti käsite. Tähän viittaa jo työn monimerkityksinen otsikko, jota Kankkunen johdannossaan avaa. ”Harassing Habitats” pitää sisällään elintilat, jotka vaikuttavat eläjiinsä ja kokijoihinsa näitä häiritsevästi mutta joihin myös samassa hengessä vaikutetaan ja joita häiritään ja muokataan.

Kankkusen väitöskirjassa on kaksi keskeistä juonetta: Maarit Verrosen monimuotoista tuotantoa kuvaava ja koostava analyysi sekä niin sanottua tilallista käännettä ihmistieteissä – mukaan lukien kirjallisuudentutkimus – kriittisesti jaotteleva keskustelu. Kankkunen nimeää yhdeksi väitöskirjansa tehtäväksi arvioida tilallisuuden ja tilan tutkimuksen soveltuvuutta ja sovellettavuutta kaunokirjallisessa analyysissa. Aivan viime vuosina tilallisuutta pohjoismaisessa kirjallisessa kontekstissa ovat käsitelleet myös esimerkiksi Kristina Malmio ja Kaisa Kurikka toimittamassaan teoksessa *Nordic Spatialities* (2020), johon Kankkunenkin työssään viittaa. Tarkemman tarkastelun kohteeksi asettuvat jo nimiensäkin puolesta tutkimuksen näkökulmaan kytkeytyvät romaanit *Pimeästä maasta* (1995), *Luolavuodet* (1998), *Pieni elintila* (2004), *Saari kaupungissa* (2007), *Karsintavaihe* (2008) ja *Kirkkaan selkeää* (2010) sekä novellit ”Mökki autiolla rannalla” ja ”Unohtaja” kokoelmasta *Kulkureita & Unohtajia*

(1996). Myös muita teoksia Verrosen laajasta tuotannosta käsitellään suppeammassa mitassa.

Kankkusen tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat tila (*space*), paikka (*place*), rajat (*boundaries*), kartoitus (*mapping*), erämaa (*wilderness*), dystopia ja koti. Tutkimus käsittelee tilallista mielikuvitusta, villoja ja dystooppisia tiloja sekä kotiinpaluuta ja kodin merkitystä erityisesti elettyjen tilojen näkökulmasta Verrosen teoksissa. Tilan ja tilallisuuden tutkimus ammentaa erityisesti fenomenologiasta, jälkistrukturalistisesta ajattelusta sekä maantieteestä, jonka ydintä esimerkiksi tilaan liittyvien käsitteiden *space*, *place* ja *location* erottelu on. Tutkimussuuntauksella on vahva yhteys myös prosessuaaliseen filosofiaan, joka painottaa kehkeytymistä lopputuloksen sijaan.

Harassing Habitats : Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, A Study on Maarit Verronen on kiinnostava ja omailmainen lisäys viime vuosina yhä runsaslukuisemmaksi kasvaneeseen ympäristöllisyyttä painottavien, usein posthumanististen ja uusmaterialististen lähestymistapojen joukkoon. Tällaista tutkimusta edustavat esimerkiksi Karoliina Lummaan (2010), Juha Raipolan (2015), Kaisa Kortekallion (2020) ja Miikka Laihisen (2021) väitöskirjat sekä Elsi Hyttisen ja Karoliina Lummaan toimittama artikkelikokoelma *Sotkuiset maailmat* (2020), kuten myös osin saman toimittaja- ja kirjoittajajoukon antologia *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture* (2019). Sarianna Kankkusen sovellus tästä laajemmasta tutkimusintressistä asettuu valitsemiensa lähtökohtiensa kautta kuitenkin lähemmäksi perinteisempiä humanistisia lähestymistapoja kuin monet tässä suhteessa radikaalimmat ei-inhimillistä tavoittavat verrokkinsa. Tämä lienee seurausta esimerkiksi fenomenologian painottamista inhimillisen kokijan ja kokemuksen näkökulmista, jotka ohjaavat tulkinnallista katsetta ympäristöistä kohti niitä jäsentävää ja merkityksellistä havaintopistettä. Valinta on onnistunut, sillä se näyttää tutkimuksessa nousevan tutkimuskohteidensa poetiikasta. Näin väitöskirjasta muodostuu samalla Verrosen kirjailijapoetiikan kattava kuvaus.

Kankkunen esittää analyysinsä pohjalta uskottavasti käsittelemisensä teosten poetiikan rakentuvan nimenomaan erilaisille tilallisuuksille sekä näitä konkretisoiville metaforille. Samalla korostuu teosten yhteys esimerkiksi antiikin mytologiaan ja sen myyttien samankaltaiseen tapaan hyödyntää näitä tilallisuuden metaforia, kuten esimerkiksi luolastoja. Kiinnostavaa on, että Kankkusen analyysi kytkee Verrosen tuotannon ennemmin tähän perintöön ja viitekehukseen kuin osaksi muuta aikalaiskontekstia ja nykykirjallisuutta. Tämä on yksi tutkimuksen keskeisistä tuloksista mutta osittain myös näkökulmallinen valinta. Tämä perusteltu ja tutkimuksen tilallista kontekstia ajallisen sijaan painottava selkeä linja avaa Verrosen erityisyyttä suomalaisen nykykirjallisuuden kentällä mutta myös entisestään lujittaa hänen erillisyytään, joka on toistunut myös Verrosen tähänastisessa kirjailijakuvassa. Työ esittää Verrosen suomalaisesta kaanonista poikkeavana mutta myös sitä täydentävänä tekijänä. Kankkusen mukaan Verrosen eroaa aikalaisistaan erityisesti suhteessa realismiin perintöön. Samalla tutkimus pyrkii esittelemään kirjailijan myös

laajemmille yleisöille, mihin Kankkusen työtään varten kääntämät katkelmatkin osaltaan tähtäävät. Samaan aikaan Verrosen teoksia vertaillaan ja suhteutetaan analyysissa kiinnostavasti sekä ajallisesti että määrällisesti laajaan kotimaisen ja kansainvälisen kirjallisuuden kenttään, mikä on myös omiaan suuntaamaan teosta laajemmalle lukijakunnalle.

Kankkusen väitös asettuu alati kirjallisuudentutkimuksessa vahvistuvaan monitieteisyyden ja teoreettisen moniaineisuusvirtaan. Ympäristöhumanistisen ajattelun rinnalla Kankkusen luennassa kulkevat kuitenkin myös sellaiset kirjallisuudentutkimukselle tutummat menetelmät kuin intertekstuaalisuuden avaaminen ja kuvaaminen, lähiluku, lajitutkimus ja kertomuksen rakenteiden analyysi. Työssä nämä yhdistyvät hienopiirteisesti ja perustellusti toisilta tieteen ja tutkimuksen aloilta lainattuihin teorioihin ja pitävät yllä kirjallisuudentutkimuksellisten näkökulmien relevanssia kirjallisuuden tutkimuksessa. Työn keskeistä antia on Verrosen kirjailijapoetiikan pieteetillä tehdyn kuvauksen lisäksi tilan tutkimuksen ja ekokritiikin vertailu sekä suhteuttaminen kirjallisuudentutkimuksen metodeihin. Näiden pohjalta Kankkunen muotoilee alustavia kategorisointeja sekä erilaisille tilallisuuden metaforille että tilallisuuden analyysille kirjallisuudessa. Onkin kiinnostava nähdä missä määrin tuleva tutkimus, jolle Kankkunen osin sanansa osoittaa, tulee tarttumaan näihin analyysikategorioihin.

Kirjoittaja

Laura Piippo, FT, postdoc-tutkija, Tampereen yliopisto, laura.piippo@tuni.fi

YLVA PERERA

Hur svårt har finlandssvenska författare det i Sverige egentligen?

Tomi Riitamaa 2021: Isolerat och övergivet nationsfragment, hänsynslöst ihjältiget? Studier i den finlandssvenska litteraturens position och predikament i Sverige. Nordica Helsingiensia 58. Helsingfors: Helsingfors universitet. 232 s.

I sin nyutkomna artikelbaserade doktorsavhandling i nordisk litteratur ger sig Tomi Riitamaa i kast med att granska en fråga som fram tills nu omgetts med mycket pessimism men föga statistik, nämligen den finlandssvenska litteraturens ställning i Sverige. Undersökningen tar – som titeln visar – avstamp i känslan av förfördelning som är lätt att känna igen för alla som någon gång befunnit sig i finlandssvenska litteraturkretsar när frågan om att ”nä ut” i Sverige kommit på tal. Men är finlandismerna verkligen så motarbetade i vårt västra grannland?

Riitamaas avhandling består av fyra kollegialt granskade artiklar, publicerade mellan 2015 och 2019 i en finländsk, en svensk och två finlandssvenska tidskrifter – ett tillvägagångssätt som passar väl ihop med forskningsfrågans transnationella natur. I de två första artiklarna undersöks frågan om finlandssvensk litteratur i Sverige genom två enskilda romanexempel, där såväl romantexten och receptionen, som författarnas egna uttalanden används i analysen. Den tredje artikeln kartlägger hur finlandssvensk skönlitteratur riktad till vuxna utkommit i delupplagor på svenska förlag åren 2000–2016, och den fjärde studerar framställningen av finlandssvensk litteratur i nyare sverigesvenska litteraturhistoriska översiktsverk.

Syftet formuleras i enlighet med avhandlingens underrubrik som att ”undersöka den finlandssvenska litteraturens position och predikament i Sverige utifrån flera parametrar och aspekter, med huvudfokus på senare tids förhållanden” (s. 18). Med ”flera parametrar och aspekter” avses ovan nämnda kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder, som innefattar såväl litteraturanalyser och receptionsstudier som statistiksammanställning och metalitteraturhistoria. Det hade kunnat bli spretigt och ofokuserat, men för en sammanläggningsavhandling av den här typen fungerar det utmärkt, då artiklarna är tillräckligt fria i relation till varandra för att kunna använda olika metoder samtidigt som de hålls samman av sin gemensamma teoribas och tematik. Någon uttömmande helhetsbild av den finlandssvenska litteraturen i Sverige kan inte levereras, det slår avhandlingsförfattaren fast från start, men upplägget med separata artiklar gör det ändå möjligt att bidra med pusselbitar till flera hörn.

Artiklarna föregås i avhandlingen av en diger kappa på över hundra sidor, där syfte, bakgrund, metoder, material och tidigare forskning presenteras på ett överskådligt sätt. Med undantag för ett fåtal slarvfel är

akribin god. Här ges bland annat en historisk översikt över den finlandssvenska identiteten och litteraturens utformning i relation till Sverige, samt en introduktion till avhandlingens litteratursociologiska metodologi.

Till de viktigaste begreppen bör framför allt räknas filologen och språkvårdaren Charlotta af Hällström-Reijonens term ”det sverigesvenska förlagsargumentet”, myntat i artikeln ”Tavaststjerna i provinsialismernas snårskog” (2007), som beskriver hur det sedan slutet av 1800-talet funnits en idé inom finlandssvensk språkvård och litteraturdebatt om att finlandssvensk litteratur borde skrivas på en korrekt svenska fri från finlandismer för att godtas i Sverige. Det här argumentet har sedan bemötts på olika sätt, och Riitamaa intresserar sig i avhandlingen främst för de röster som af Hällström-Reijonen benämner som ”offensiva”, det vill säga de som hävdar att finlandssvenska författares språk ska få ha en finländsk särprägel och ändå läsas i Sverige. En annan viktig referensram är Jonathan Cullers essä ”The Novel and the Nation” (2007), som ger Riitamaa verktyg för att undersöka hur en roman kan rikta sig till flera läsargrupper parallellt. Dessutom presenteras begreppet ”metodologisk nationalism”, särskilt i litteraturvetaren Annika Olssons användning sedan artikeln ”Fångad av orden och nationen. Metodologisk nationalism och förmågan att tänka frånvarande ting” (2010), för att visa på hur litteraturhistorieskrivningen både kan inkludera, territorialisera och exkludera litteratur utifrån en implicit idé om nationalstaten.

Riitamaa redogör för teorin på ett omsorgsfullt vis utan att bli långgrandig. Han skapar ett lugnt tempo i den akademiska texten genom att inkludera långa citat ur förhållandevis få källor, i stället för att ängsligt referera snuttar vitt och brett. Så gott som allt som tas upp i kappan återkommer i artiklarna, vilket ger avhandlingen ett samlat intryck. Ändå kan jag tycka att perspektivet blir lite väl snävt. Med undantag för Culler och Benedict Anderson – samt en studie som jämfört situationen för finlandssvenska och flamländska förlag – görs inga jämförelser med liknande transnationella litteraturstudier på annat håll. Även om avhandlingens syfte är att uppmärksamma det specifika i den finlandssvenska litteraturens förhållande till Sverige hade det varit givande med en vidare utblick över studier i andra minoritetslitteraturs relation till länder där deras språk är i majoritet. (Om sådana inte föreligger, vilket jag betvivlar, hade det i sig varit värt att nämna.)

I diskussionen om att kombinera kvantitativa och kvalitativa metoder lyfter Riitamaa fram Johan Svedjedals tanke om att det bästa sättet att litteratursociologiskt undersöka en viss litteraturs plats i världen är att först göra en kvantitativ kartläggning, som sedan kompletteras med fördjupande punktinsatser. Riitamaa konstaterar att han själv gjort tvärtom, eftersom hans två första artiklar kretsar kring enskilda romaner medan de två andra kartlägger kvantitativt. Han motiverar emellertid inte sitt omvända val, vilket ger intrycket av att det inte nödvändigtvis är genomtänkt.

Riitamaas två första artiklar kretsar kring Ulla-Lena Lundbergs roman *Marsipansoldaten* (2001) respektive Lars Sunds roman *Tre systrar och en berättare* (2014). Lundberg och Sund kan båda beskrivas som ”of-

fensiva” finlandismförespråkare, vilket Riitamaa visar både baserat på romanerna, och på andra uttalanden författarna gjort. Romanerna förenas också av att båda gestaltar händelser i Finlands historia. Jag har inget att invända mot Riitamaas analyser av vare sig romanerna, mottagandet, eller författaruttalandena, men för avhandlingen som helhet hade det varit intressantare om de undersökta verken hade varit mer olika varandra. Nu påvisar Riitamaa att sverigesvenska kritiker i allmänhet inte stört sig på finlandismerna, men jag frågar mig om samma sak hade gällt ifall någondera romanen inte explicit hade handlat om Finlands historia? Hade toleransen för finlandismer varit lika hög för en roman som ”bara” utgav sig för att skildra till exempel relationer?

I sin tredje artikel lyckas Riitamaa genom katalogsökningar elegant vederlägga både uppfattningen om att finlandssvensk skönlitteratur riktad till vuxna skulle ha fått svårare att komma ut i svenska delupplagor sedan 1970-talet, och uppfattningen om att den finlandssvenska poesin skulle vara särskilt eftersatt – i själva verket utkommer fler lyriksamlingar än romaner i delupplagor 2000–2016, och delupplagornas antal är i princip oförändrat. Det som är anmärkningsvärt är hur hög tröskeln tycks vara – Riitamaas sökningar visar att de allra mest etablerade finlandssvenska författarna föräras delupplagor. Jag tycker det är synd att Riitamaa inte väntade med att göra urvalet för närstudierna innan han hade den här statistiken på hand. Med den som bakgrund hade det varit givande att skippa antingen Lundberg eller Sund och i stället inkludera en kvalitativ studie av ett diktverk för att se hur recensenter i det fallet förhåller sig till finlandssvenskheten.

Avhandlingens sista artikel förenar kvantitativa och kvalitativa metoder när den undersöker hur finlandssvensk litteratur presenteras i hela fem översiktsverk – både akademiska och populärvetenskapliga sådana – över svensk litteratur. Här aktualiseras diskussionen om metodologisk nationalism, då Riitamaa visar hur den finlandssvenska litteraturen rent kvantitativt kan sägas vara välrepresenterad i verken, samtidigt som den exotifieras genom att ofta placeras i egna avsnitt, i stället för att kopplas ihop med andra svenskspråkiga verk från samma tid eller i samma genre. Riitamaa benämner dessa avsnitt ”kulturella reservat”, och menar att de framhäver hur den finlandssvenska litteraturen ses som en autonom, men inte naturlig del av den svenska. Argumentationen är övertygande, och den metodologiska nationalismen tillför ett teoretiskt djup som hade varit till nytta också i de tidigare artiklarna.

Sammanläggningsformatet gör oundvikligen att tänkandets utveckling från första till sista artikeln blir tydligt på gott och ont. Som tidigare nämnt hade det varit värdefullt om åtminstone en av de kvalitativa närstudierna fått influeras av statistiken som Riitamas artikel om sverigesvenska delupplagor blottat. Men som tur behöver ju forskningen inte stanna här – tack vare Riitamaas publikationer står det nu både honom och andra fritt att fortsätta gräva. Eftersom upplevelsen av att vara missförstådd och sviken av den sverigesvenska litteraturvärlden är lika gammal som finlandssvenskheten själv kommer dess närmast mytiska

sanningsstatus med säkerhet ropa på granskning igen, men genom sin kombination av kvantitativa och kvalitativa metoder lyckas Riitamaa dra ett stort strå till stacken i denna förtjänstfulla avhandling. Svaret på den här recensionens rubrikfråga om hur svårt den finlandssvenska litteraturen har det i Sverige blir alltså ett rungande "ganska": det är svårt för den finlandssvenska litteraturen att få ingå i den svenska på lika villkor, men utmaningarna är inte exakt de som fördomarna ofta låter påskina.

Författare

Ylva Perera, fil.mag., doktorand, Åbo Akademi, ylva.perera@abo.fi

RITA PAQVALÉN

Enspråkighetsnormen på det litterära fältet

Katri Talaskivi 2021: Kieli-ideologia ja kirjailijakäsitys 2010-luvun Suomessa. Muunkielisten kirjailijoiden kokemuksia suomalaisessa kirjallisuusinstituutiossa. JYU Dissertations 449. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 157 s.

Det litterära fältet i Finland har under de senaste 20 åren haft ett kluvet förhållande till litteratur skriven av utlandsfödda författare. Längre tycktes förläggare, litteraturkritiker och även forskare sukta efter den stora ”invandrarromanen” som skulle beskriva dagens ”mångkulturella” verklighet och föra in något ”främmande” i vår litteratur (på finska eller svenska). Denna längtan var stundvis så stark att kritiker inte enbart utnämnde utlandsfödda författare till den nya litteraturens fanbärare, även finländska författare med en eller två utlandsfödda föräldrar fick den tvetydiga rollen, samtidigt som det litterära svängrummet som gavs dem var snävt.

Mottagandet av författarnas verk avslöjar väl hurdana förväntningarna på dessa författare har varit. Ett exempel på detta är mottagandet av Runebergspristagaren Ranya El Ramlys (numera Paasonen) debutroman *Där solen står högst (Auringon asema, 2002)*, som Hanna-Leena Nissilä (numera Määttä) analyserat i sin doktorsavhandling *Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku*. *Kirjallisen elämän ylijärjellistuminen 2000-luvun Suomessa (2016)*. Inte sällan har dessa förväntningar haft etnocentriska och rasifierande förtecken, något som Maimouna Jagne-Soreau även visat i sin högaktuella avhandling *Postinvandringslitteratur i Norden: Den litterära gestaltningen av icke-vita födda och uppvuxna i Norden (2021)*.

Samtidigt som en del av de författarskap som placerats i det ”mångkulturella” facket har fått stor medial synlighet, har de flesta utlandsfödda författares utgivning varit så gott som okommenterad i finsk media. Tystnaden gäller inte minst de författare vars utgivningsspråk är ett annat än finska eller svenska – ett exempel på detta är den i Finland sedan 2004 bosatta arabiska litteraturens stora stjärna Hassan Blassim, som hann slå igenom internationellt både på det arabiska och engelska litterära fältet innan han upptäcktes i Finland. Om mottagandet av Blassims romaner har Olli Löytty skrivit i sin bok *Jäähvyäiset kotimaiselle kirjallisuudelle (2021)*. Men de annanspråkiga författarna har inte enbart bemötts av tystnad, deras närvaro konkretiserar fältets exkluderande mekanismer och enspråkighetsnorm – på två språk. Det mest synliga exemplet på dessa praktiker är de finländska författarföreningarnas ovilja att godkänna författare som skriver på andra språk än finska respektive svenska som medlemmar.

Under de senaste tio åren har det förts en diskussion om det finländska litterära fältets osynliga trösklar och enspråkighetsnorm i relation till det omgivande samhällets flerspråkiga realitet. Diskussionen, som initierats av de annanspråkiga författarna själva samt av forskare och

andra aktörer på fältet, har gett upphov till upphettade mediala debatter, seminarier och även till ett flertal litteraturvetenskapliga projekt, böcker och avhandlingar. På det finländska forskningsfältet har, vid sidan om de tidigare nämnda Hanna-Leena Nissilä och Olli Löytty, forskare såsom Heidi Grönstrand, Julia Tidigs, Satu Gröndahl och Katri Talaskivi forskat i det litterära fältets språknormer och flerspråkigheten inom litteraturen. Det är den sistnämndas doktorsavhandling som jag i det följande skall analysera.

Ett inledande syfte med Katri Talaskivis litteratursociologiska och författarcentrerade avhandling *Kieli-ideologia ja kirjailijakäsitys 2010-luvun Suomessa. Muunkielisten kirjailijoiden kokemuksia suomalaisessa kirjallisuus-instituutiossa* (2021) har varit att kartlägga vilka de författare är som skriver på andra språk än de nationella i Finland. Ett annat syfte har varit att genom analyser av ovannämnda författares författarsyner och språkideologier beskriva de punkter där deras litterära verksamhet kolliderar med de murar som omger den finska och finlandssvenska litteraturen. Att Katri Talaskivi i sin avhandling har valt att kalla författare som skriver på andra språk än de två nationella (och de samiska språken) för *annanspråkiga* (*muunkieliset*) sätter den exkluderande språknormen i fokus. Hon är således inte intresserad av att i sin avhandling diskutera författarnas verk, utan fokus ligger snarare på det litterära fältets uteslutande mekanismer samt på hur språk, normer och makt påverkar författarrollen samt författarnas syn på sitt eget författarskap och sin tillhörighet på fältet.

Katri Talaskivis sammanläggningsavhandling består av en inledande kapp där hon introducerar 2010-talets flerspråkiga litterära fält och förhandlingar, avhandlingens litteratursociologiska utgångspunkter, materialet och de etiska aspekterna relaterade till det, och av tre artiklar som publicerats i inhemska tidskrifter 2020. I den första artikeln analyserar Talaskivi hur de annanspråkiga författarnas egen syn på författarrollen går i dialog med den finländska etablerade konstnärssynen, i den andra artikeln diskuterar hon hur författarna motiverar sina språkval och i den sista artikeln presenterar hon två mycket olika författares sätt förhålla sig till språk och det litterära fältet i Finland och utanför Finlands gränser. Materialet för sina analyser har hon samlat in 2017 och det består av svaren från en enkätundersökning (31 författarsvar av 77 tillfrågade) och av transkriptioner av 11 djupintervjuer. Enkäten kunde besvaras på finska, engelska, spanska, ryska eller via epost även på arabiska, och de författare som svarade angav sammanlagt 16 olika språk som sitt första språk. Det flerspråkiga materialet, som hon deponerat i Finska Litteratursällskapets (SKS) litteraturarkiv för framtida forskare, ger oss en unik insyn i hur det har varit att verka som annanspråkig författare i 2010-talets Finland.

Katri Talaskivis avhandling är en viktig kommentar till 2010-talets debatt kring litteraturfältets språknormer – en diskussion som fortfarande är aktuell i dag. Vid sidan om den kulturgärning som hennes materialinsamling innebär, ger hennes avhandling en god insyn i förhandlingarna om författarrollen, de trösklar som en annanspråkig författare i Finland stöter på och de val hen ställs inför gällande sin yrkesroll. Avhandlingens litteratursociologiska teoretiska begrepp och redskap är välvalda och ger

en god ingång till de senare analyserna. Katri Talaskivis kartläggning av den kulturpolitiska diskussionen i 2010-talets Finland och av den tidigare forskningen om utlandsfödda författares och andra konstnärers position på det finska konstfältet är mångsidig och ger en god bild av ett fält i förändring.

Det finns dock några punkter som jag gärna sett att hon utvecklat i denna diskussion och en av dem är den aktiva roll som de annanspråkiga författarna, under ledning av bland andra den peruanska författaren Roxana Crisólogo Correa och genom plattformen Sivualo, tog i debatten kring litteraturfältets språknormer. Sivualo, som etablerades 2013, arrangerade i flera års tid i samarbete med olika aktörer på fältet, bland dem Läscentrum, Kultur för alla, PEN och Kulturcentret Caisa, olika seminarier och samtal om de annanspråkiga författarnas villkor. Dessa debatter gav upphov till en hel del artiklar och intervjuer och till en flerspråkighetsmånad som firats årligen sedan 2015. En viktig och synlig del av Sivualos arbete har även varit att etablera en flerspråkig och tvärkonstnärlig scen för litteraturen i Finland. Sivualos och dess samarbetspartners engagemang fick redan 2014 Tuula-Liina Varis, som då var Suomen kirjailijaliittos ordförande, att i en ledare i *Kirjailija* (2/2014) ifrågasätta behovet att rucka på de (en)språkliga medlemskriterierna. ”Ur en liten population föds inte många professionella kulturaktörer”¹, konstaterar Varis samtidigt som hon ändå verkade se gruppen som ett hot mot hela det finskspråkiga litterära etablissemanget. Språket är ”nationens kärna” och det är ”olyckligt, om man i ’internationaliseringsivern’ låter finskan förfalla som ett bildningsspråk” varnar hon. Skönlitteraturen är enligt henne en av de viktigaste bevararna av den nationella identiteten och därför menar hon att det är en ”vansinnig tanke att författare som skriver på finska inte skulle ha en egen fackförening i Finland”. Debatten har således varit pågående sedan 2014 och den tidiga debatten kunde gärna analyserats mer ingående, inte minst genom de annanspråkiga författarnas eget engagemang och egna inlägg. Intressant kunde också ha varit att reflektera mer över vilken roll Finlands tvåspråkighet har spelat i denna debatt.

Sivualo var inte det enda flerspråkiga litterära projektet som föddes 2013 eller åren efter, och en bidragande orsak till dess födelse var Konestiftelsens språkpolitiska strategi och den satsning stiftelsen gjorde 2012–2016. Konestiftelsens inverkan på den roll och synlighet som flerspråkiga projekt fick under 2010-talet kan inte underskattas och kunde gärna ha kommenterats i Talaskivis kulturpolitiskt orienterade avhandling. För denna diskussion kunde hon ha använt sig av rapporten *Monikielisyys on luovuutta! Tutkimus taiteen ja monikielisyiden yhdistämisestä* (Cupore 2016) av Pasi Saukkonen, Sirkku Latomaa och Vaida Sriebaliute-Norho, där även Sivualo behandlas i ett eget kapitel.

Katri Talaskivis författarcentrerade avhandling är ett välkommet tillägg till den tidigare forskningen. Även om många av de diskussioner Talaskivi tar upp och de resultat som hon presenterar, har behandlats av tidigare akademiska forskningsprojekt och andra projekt på kulturfältet,

¹ Översättningarna av Varis citat är mina.

ligger betydelsen av hennes avhandling i insamlandet av och användningen av empiriskt material, genom vilket författarnas egen syn på sitt författarskap ges ett större utrymme. Hennes arbete är kulturpolitiskt betydelsefullt och det deponerade materialet öppnar för många framtida analyser av 2010-talets litterära klimat.

Författare

Rita Paqvalén, FD, facklitterär författare och verksamhetsledare för Kultur för alla, rita.paqvalen@cultureforall.fi

TIIA KÄHÄRÄ

Monikielinen väitöskirja muistelun teemasta Bo Carpelanin myöhäistuotannossa

Nanny Jolma 2021: Muisteleva minäkerronta Bo Carpelanin myöhäisromaaneissa. Tampereen yliopiston väitöskirjat 397. Tampere: Tampereen yliopisto. 168 s.

Viime vuosina artikkeliväitöskirjat ovat alkaneet yleistyä myös kirjallisuustieteissä, ja näistä eräs onnistunut esimerkki on Nanny Jolman viime vuonna tarkastettu väitöskirja *Muisteleva minäkerronta Bo Carpelanin myöhäisromaaneissa* (2021). Jolman väitöskirja koostuu neljästä vertaisarvioidusta artikkelista sekä artikkeleiden teoreettisia lähtökohtia tarkemmin avaavasta johdannosta. Tutkimus tarkastelee, miten muistelu Carpelanin teoksissa esitetään ja tematisoidaan kerronnan keinojen, metaforisten rakenteiden ja muiden kielen piirteiden kautta.

Väitöskirjan artikkeleita yhdistää muistelun teeman käsittely, jota kukin artikkeleista lähestyy erilaisesta teoreettisesta ja metodologisesta lähtökohdasta. Vaikka ratkaisu jättää vain artikkelin verran tilaa kunkin näkökulman analyysille, eri tutkimusperinteitä hyödyntävät näkökulmat valottavat monipuolisesti muistelun näkymistä Carpelanin myöhäistuotannon kerronnallisissa ja kielellisissä piirteissä, ja tämä selkeästi rajattu aihe käsitelläänkin väitöskirjassa kattavasti.

Kun artikkeleita yhdistävä tekijä on teema, yhtenäisen johdannon kirjoittaminen eri teoreettisia lähtökohtia yhdistäen voi olla vaikeaa, mutta Jolma onnistuu tehtävässä erinomaisesti. Vaikka eri teoriat kulkevatkin johdannossa enemmän peräkkäin kuin lomittain, Jolma yhdistää ne kaikki luontevasti muistelun teemaan tai muistelevan minäkerronnan piirteiksi. Kirkas ja selkeästi rajattu näkökulma antaa artikkeliväitöskirjan suppeassa muodossa yllättävän hyvin tilaa teoreettisten lähtökohtien, metodien ja käsitteiden tutkimustauhan avaamiselle ja keskustelulle muun tutkimuksen kanssa. Johdannossa määritellään myös väitöskirjan otsikossa mainittu muisteleva minäkerronta, joka jää kuitenkin kokonaisuudessa – niin johdannossa kuin artikkeleissa – ennako-odotuksia vähemmälle huomiolle, sillä yksikään artikkeleista ei keskity muistelevaan minäkerrontaan käsitteenä tai käytä suoraan sitä narratologisen analyysin välineenä.

Ensimmäisessä artikkelissa ”Between now and then. The experience of time in Bo Carpelan’s novels *Urwind* and *Berg*” (teoksessa *Voicing Bo Carpelan: Urwind’s Dialogic Possibilities*, 2019) Jolma analysoi subjektiivista ajan kokemista klassisen narratologian ja kognitiivisen kertomuksentutkimuksen käsitteiden avulla nojautuen Dorrit Cohnin ja Monika Fludernikin tutkimuksiin. Analyysi keskittyy kertovan ja kokevan minän väliseen vaihteluun sekä aikakäsitystä kuvaaviin motiiveihin kahdessa Carpelanin romaanissa. Jolma soveltaa teorioita luontevasti, mutta analyysi perustuu melko suppeasti vain pariin yksittäiseen katkelmaan kummastakin romaanista. Keskittyminen vain yhteen romaaniin tai motiivianalyysin jättäminen pois olisi voinut antaa tilaa tarkemmalle ja useammalla analyysiesimerkillä

argumentoidulle kerronnan analyysille ja esimerkiksi muistelevan minäkerronnan kerronnallisten piirteiden tarkemmalle havainnollistamiselle.

Toisen artikkelin ”Muistojen arkisto ja muistelun kertomus. Muuntuva arkistometafora Bo Carpelanin romaanissa *Blad ur höstens arkiv*” (teoksessa *In Search of Meaning: Literary, Linguistic, and Translational Approaches to Communication*, 2018) metodologisena lähtökohtana on kognitiivinen metaforateoria, jota Jolma täydentää soveltamalla Mikko Turusen muotoilemaa semanttisen yhteisalueen mallia. Artikkelissa Jolma analysoi oivaltavasti ja kattavasti Carpelanin romaanin muistiarkistometaforia ja suhteuttaa niitä viimeaikaiseen monitieteiseen muistitutkimukseen.

Kolmas artikkeli ”’As If There Was No Fear’. Exploring the Nostalgic Narrative in Bo Carpelan’s Novel *Berg*” (*Humanities* vol 7, 2018) käsittelee romaanien kerronnan nostalgiaa tuottavia piirteitä. Artikkelissa kiinnostavaa on nostalgisen tekstin määrittely oletetun lukijan tunnevaikutuksen kautta tekstinä, jonka kerronnalliset strategiat herättävät lukijassa nostalgian kokemusta.

Väitöskirjan neljännessä artikkelissa ”Det groteska och öpenhetes poetik i Bo Carpelan’s roman *Benjamins bok*” (*Historiska och litteraturhistoriska studier* 93, 2018) Jolma analysoi groteskin kuvastoa ja pohtii, miten groteskit piirteet suhtautuvat Carpelanin avonaisuuden poetiikkaan. Artikkelin vaikutus ensinäkemältä kokonaisuudesta hieman irrallisena, sillä sen tutkimuskysymykset eivät liity suoraan muistelun teemaan. Se avaa kuitenkin oivaltavasti aiemmassa tutkimuksessa vähemmän huomioituja groteskin piirteitä, joiden Jolma osoittaa olevan keskeisiä päähenkilön subjektiivisessa kokemuksessa omasta menneisyydestä.

Jolma kirjoittaa selkeästi ja havainnollisesti sekä keskustelee luontevasti aiemman tutkimuksen kanssa. Artikkelien näkökulmia ja teoreettisia lähtökohtia – klassisen ja kognitiivisen narratologian välineet kertovan ja kokevan minän tarkastelussa, kognitiivinen metaforateoria, nostalgia ja groteski – on kirjallisuudentutkimuksessa aiemmin tutkittu ja hyödynnetty runsaasti. Väitöskirjan ansio onkin näiden tuttuun ja paljon käytettyjen käsitteiden ja metodien selkeässä ja tiiviissä taustoittamisessa.

Bo Carpelanin tuotannosta on aiemmin tehty kaksi väitöskirjaa: Anna Hollstenin *Ei kattoa, ei seinä. Näkökulmia Bo Carpelanin kirjallisuuskäsitykseen* (2004) ja Jan Hellgrenin *Det osynligas arkitektur. Om rumsligheten i Bo Carpelans författarskap* (2009). Jolma tekee eroa oman tutkimuksensa kertomuksetutkimuksen näkökulman ja aiempien tutkimusten sisältömaattisen analyysiin ja kirjallisuuskäsityksen tarkastelun välillä. Korostettu eronteko juuri näihin kahteen aiemman tutkimuksen piirteeseen tuntuu retorisesti hieman keinotekoiselta, kun tässäkin väitöskirjassa on teemaattinen lähtökohta ja jokaisessa artikkelissa sivutaan myös Carpelanin avonaisuuden poetiikkaa. Selkeästi omanlainen uusi näkökulma Carpelanin tuotantoon onkin ennen kaikkea kertomuksetutkimus teoreettisena lähtökohtana, joka korostuu erityisesti ensimmäisessä artikkelissa keskeisenä metodina mutta näkyy myös muiden artikkeleiden taustalla. Lisäksi groteskit piirteet ja käsittemetaforiin keskittyminen laajentavat kiinnostavasti aiempaa Carpelan-tutkimusta.

Artikkeliväitöskirjan muodon takia kokonaisuudessa on jonkin verran toistoa ja erityisesti analyysin määrä jää monografioita huomattavasti

niukemmaksi, minkä vuoksi tekstianalyysillä on vaikeampi perustella kattavasti väitteitä Carpelanin tuotantoa laajemmin kuvaavista piirteistä. Tästä huolimatta Jolma on osannut hyödyntää artikkeliväitöskirjan rakennetta ansiokkaasti. Väitöskirja etenee selkeästi ja hallitusti, ja artikkeleita yhdistävä näkökulma pysyy kirkkaasti esillä kaikissa artikkeleissa, mikä muodostaa väitöskirjasta eheän kokonaisuuden.

Artikkeliväitöskirja muotona tarjoaa hienon mahdollisuuden kirjoittaa väitöskirja useammalla kuin yhdellä kielellä, mikä tuntuu erityisen olennaiselta, kun tutkimuskohteena on suomenruotsalaisen kirjailijan teokset. Jolman väitöskirja koostuukin kahdesta englanninkielisestä, yhdestä suomenkielisestä ja yhdestä ruotsinkielisestä artikkelista, joista ruotsinkielinen on Anna Biströmin kääntämä. Eri kielillä julkaisu mahdollistaa tutkimuksen saatavuuden eri maissa ja eri kielialueella ja voi tukea myös tutkijan uran jatkon monipuolisia mahdollisuuksia.

Kirjoittaja

Tiia Kähärä, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto, tiia.kahara@helsinki.fi

Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja / Årsbok för forskning i Finländsk litteratur / Yearbook of Finnish Literary Research Joutsen / Svanen 2022 esittelee suomalaiselle tiedeyteisölle empiiristä ekokritiikkiä. Tutkimussuuntaus yhdistää humanistisen ympäristötutkimuksen näkökulmia ja yhteiskuntatieteen menetelmiä. Kiinnostuksen kohteina ovat kaunokirjallisten kuvausten vaikutukset lukijoiden tunteisiin ja asenteisiin ei-inhimillistä kohtaan.

Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja / Årsbok för forskning i finländsk litteratur / Yearbook of Finnish Literary Research Joutsen / Svanen 2022 presenterar empirisk ekokritik för den finländska akademiska läsekretsen. Denna forskningsinriktning kombinerar den humanistiska miljöforskningens perspektiv med samhällsvetenskapliga metoder. Intresset riktas mot vilka effekter litterära skildringar har på läsarnas känslor för och attityder till det ickemänskliga.

Joutsen / Svanen.

ISSN 2342–2459 (verkkojulkaisu)